

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

III. évfolyam 1. szám

2004. március

FELDERÍTŐ SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal kiadványa

Felelős kiadó:

Morber Ferenc főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. ezredes

Tagok: Kis-Benedek József ezredes

Marton Csaba mk. alezredes

Sztyéhlik László mk. alezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond ezredes

Lektorálták: Szabó Mihály nyá. ezredes

Prof. dr. Kőszegvári Tibor nyá. vör. gy.

Kis-Benedek József ezredes

Dr. Magyar István ezredes

Tóth András mk. ezredes

Dr. Héjja István nyá. ezredes CSc

Sztyéhlik László mk. alezredes

Szabó Béla mk. alezredes

Dr. Fenyves Péter mk. alezredes

A kötetet összeállította: Kis-Benedek József ezredes

Tördelőszerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Olvasószerkesztő: Vass Jenő alezredes

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő alezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES

**A TÖMEGPUSZTÍTÓ FEGYVEREK KÖZEL-KELETI
PROLIFERÁCIÓJA..... 5**

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND EZREDES

**A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI,
E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA,
S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA..... 17**

TÓTH SÁNDOR MK. ŐRNAGY

A ROMÁN GEOPOLITIKAI ISKOLA 63

FELDERÍTÉS – HÍRSZERZÉS

DR. BOLGÁR JUDIT NYÁ. MK. EZREDES CSC –
DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES CSC

**A TERRORCSELEKMÉNYEK TÁRSADALMI
ÉS SZEMÉLYISÉG-LÉLEKTANI HÁTTERE..... 70**

DR. KOVÁCS TIBOR MK. ALEZREDES –
TALIÁN ISTVÁN ŐRNAGY

**A „FORCE PROTECTION” ÉS A KATONAI
NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TEVÉKENYSÉGE..... 94**

TÓTH ANDRÁS MK. EZREDES

TUDOMÁNYMETRIA – „INTELLIMETRIA”..... 106

LAKATOS ZSOLT ÖRNAGY

KÖZÉP-ÁZSIA TRANSZNACIONÁLIS KIHÍVÁSAI 112

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

ÁCS ZSOLT MK. ÖRNAGY

A VÉDETT ADATÁTVITEL MEGVALÓSÍTÁSA

FAXKÉSZÜLÉKKEL 121

KASSAI KÁROLY MK. ALEZREDES –

MAGYAR SÁNDOR MK. ÖRNAGY

A HÍRADÓ ÉS INFORMATIKAI RENDSZER

CSOMÓPONTJAINAK VÉDELMI KÉRDÉSEI 129

FÓRUM

BAJNAI GUSZTÁV NYÁ. ALEZREDES

A MAGYAR RÁDIÓFELDERÍTÉS KIALAKULÁSA

ÉS MŰKÖDÉSE A KEZDETEKTŐL A MÁSODIK

VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG 138

SZILÁGYI GERGELYNÉ

AZ MK KFH SZAKKÖNYVTÁR

2003-BAN BESZERZETT ÚJDONSÁGAI..... 154

A TÖMEGPUSZTÍTÓ FEGYVEREK KÖZEL-KELETI PROLIFERÁCIÓJA*

Az 1990-es évek második felében kialakultak a tömegpusztító fegyverek proliferációját ellenőrző és szabályozó rendszerek. A fegyverzetellenőrzési megállapodások célja az adott helyzet stabilizálása, kedvezőbb esetben a fegyverek számának csökkentése, esetleg megsemmisítése. A vegyi fegyverek betiltásáról szóló megállapodás (Chemical Weapons Convention – CWC), az atomfegyver-kísérletek teljes betiltásáról szóló egyezmény (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT), az atomfegyverek proliferációjának betiltásáról szóló megállapodás (Non-proliferation Treaty – NPT), valamint a hasadóanyagokról szóló megállapodás kidolgozásának elkezdése mind azt jelzik, hogy az országok többsége felelősen gondolkodott az emberiség létét fenyegető fegyverek betiltásáról és a meglévő készletek ellenőrzéséről. A kettős felhasználású vegyi és biológiai termékek, valamint technológiák átadásának ellenőrzését szolgálja az Ausztrál Csoport, míg a rakétatechnológia elterjedését a Missile Technology Control Regime – MTCR rendszabályai akadályozzák. Az egyezmények és megállapodások aláírását követő években azonban sorra jelentkeztek a problémák a megállapodások érvényre juttatásával kapcsolatban, különös tekintettel Irakra, Iránra, Észak-Koreára, de nem megnyugtatóak az egymást követő atomkísérletek Pakisztánban és Indiában sem, hiszen a két ország nem írta alá az atomfegyverek elterjedését tiltó, úgynevezett Atomsorompó Szerződést.

Az elmúlt évek sajnálatos módon azt bizonyították, hogy az említett szerződések csak részben, vagy egyáltalán nem működőképesek. Mára nyilvánvalóvá vált, hogy a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény ellenőrizhetetlen, az atomfegyver-kísérletek betiltását célzó egyezmény nem lépett életbe, több – vegyi és biológiai fegyverrel rendelkező – ország nem részese a CWC-nek, a nukleáris eszközök proliferációját tiltó megállapodást pedig India, Pakisztán és Izrael nem írta alá.

A non-proliferációs szerződések érvényesülését akadályozó tényezők

Több ország (például Irán, Észak-Korea) nem teljesíti szerződésben vállalt kötelezettségeit.

Észak-Korea például 2002 végén bejelentette, hogy atomfegyver megszerzésére törekszik, annak ellenére, hogy részese az NPT-nek. 2003 januárjában közölte, hogy kilép a szerződésből, ezt követően berendezéseiből eltávolította az ellenőrző műszereket, majd olyan értesülések láttak napvilágot, hogy plutónium előállítását kezdte meg. Irán atomfegyverprogramját nagy valószínűséggel polgári célokkal álcázza. A szerződéseket kiegészítő megállapodásokat a nemzetek közel 40%-a nem írta alá.

---

* Proliferáció (latin): elterjedés, szaporodás, növekedés, sarjadás.

Az ellenőrzési rendszerek nem töltik be küldetésüket.

Erre az iraki UNSCOM-ellenőrzések körüli huzavonák szolgáltatóknak jó példát, de Iránban és Észak-Koreában sem sikerült eddig érdemleges ellenőrzéseket végrehajtani.

A kormányok nem akarnak, vagy nem képesek intézkedéseket tenni a megállapodások betartatása érdekében.

Ugyanakkor az elmúlt hónapok eseményei azt bizonyították, hogy – elsősorban a terrorizmus elleni harccal összefüggésben – vannak bizonyos jelek, amelyek változásokat hozhatnak a tömegpusztító eszközök proliferációja elleni küzdelemben is.

Tanulmányomban elsősorban a MENA-országok (Észak-Afrika, Közel-Kelet) proliferációs helyzetét elemzem.

A közel-keleti térség legnagyobb biztonságpolitikai kihívása (a terrorizmus mellett) kétségkívül a tömegpusztító eszközök elterjedése. A madridi konferenciával elkezdődött viszonylagos optimizmus elmúlt, s ez érzékelhető a tömegpusztító eszközök elterjedése területén is. A legnagyobb veszélyt jelentheti, ha a jelzett eszközök nem állami tényezők tulajdonába kerülnek. A megakadályozás érdekében komplex rendszabályokra van szükség. A hírszerzés mellett nagy jelentősége van a megelőző csapásnak és az egyes államok által foganatosított védelmi intézkedéseknek is. Az Egyesült Államok politikai és katonai fellépésével az elmúlt két évben több eredményt ért el a Közel-Kelet tömegpusztító fegyverektől való megszabadításában, vagy legalábbis a fenyegetés csökkentésében. Irak elfoglalásával és Szaddám Huszein rendszerének megbuktatásával eltűnt egy olyan agresszív rendszer, amely föld-föld rakétákat és vegyi fegyvereket alkalmazott környezete, sőt saját polgári lakossága ellen.

2003 egyik kiemelkedő eseménye, hogy Irán eleget tett a nemzetközi közösség nyomásának és elfogadta nukleáris létesítményeinek ellenőrzését. Ehhez vitathatatlanul hozzájárult a koalíciós erők iraki sikere is.

Irán

Irán két évtizede törekszik nukleáris fegyverek előállítására. Az iraki–iráni háború bizonyította a rakéták és a vegyi fegyverek fontosságát, ettől kezdve Irán katonai elrettentő képességének növelésére törekszik a térségben. Nem hagyományos fegyverprogramja a rendszer prioritását képezi, még a gazdasági megszorító intézkedések és a szomszédokkal való feszültség csökkentésének szándéka ellenére is.

Nukleáris program

Hivatalos álláspontok szerint az atomerőművek és a kutató–fejlesztő laboratóriumok Irán energiaellátásának fejlesztését szolgálják, ami komoly nehézséget okoz az ország proliferációs tevékenységének megítélésében, mivel az atomreaktor alapul szolgálhat nukleáris fegyverek gyártásához is.

A tömegpusztító fegyverek gyártásához szükséges technológiát Irán Oroszországtól, Kínától és Észak-Koreától – egyes új információk szerint Pakisztántól is – importálja.

Ballisztikus rakéta program

Irán nagy hangsúlyt helyez ballisztikus rakéta programjának megvalósítására, mellyel célja, hogy fejlesztő, gyártó és exportáló országgá váljon. Rakétakapacitása a következő típusokból áll:

- szovjet gyártmányú rakétaindító járművek, 300 db Scud-B és -C típusú ballisztikus rakétával;
- Shahab-3 típusú rakéta, amely az észak-koreai No-Dong rakéta (a Scud-rakéták korszerűsített változata) megnövelt hatótávolságú típusa. A fejlesztéshez Irán orosz segítséget is kap. A rakéta hatótávolsága 1300 km, ami azt jelenti, hogy képes Törökország és Izrael elérésére;
- Shahab-4 rakéta (fejlesztés alatt áll), tervezett hatótávolsága 2000-2500 km, felhasználható műholdak pályára állítására is. A rakéta az orosz SS-4, illetve az észak-koreai Taepo-Dong rakétán alapul, robbanótöltete 1000 kg, képes vegyi, biológiai és nukleáris robbanótöltet hordozására. Rendszerbe állítása a külföldi segítségtől függően kettő-öt éven belül várható;
- Shahab-5 rakéta (fejlesztés alatt áll, tervezett hatótávolsága 10 000 km).

Az iráni haderőben különböző típusú, rövid hatótávolságú, földi indítóállványról, repülőgép- és hajófedélzetről indítható, szárazföldi célok elleni robotrepülőgépeket, valamint olyan vadászrepülőgépeket és tüzérségi lövegeket is rendszeresítettek, amelyek tömegpusztító eszközök célba juttatására is alkalmasak.

Biológiai fegyver program

A program az 1980-as évek közepén, az iraki–iráni háború idején kezdődött. Az Egyesült Államok Fegyverzetellenőrzési és Leszerelési Ügynöksége jelentése szerint „*Irán valószínűleg gyártott biológiai harcanyagokat, amelyeket azok célba juttatására alkalmas eszközökön helyezett el*”. A biológiai harcanyagok közül elsősorban a botulinum toxin és mycotoxin típusok a meghatározók. Célba juttató eszközként az ország feltehetően tüzérségi és légi eszközöket alkalmaz.

Vegyifegyver program

Irán az iraki vegyifegyverek bevetésére válaszolva kezdte el vegyifegyver programját. Aláírta a CWC-egyezményt, de az 1998-ban benyújtott nyilatkozatában nem ismerte el a vegyifegyverek birtoklását. Tommy R. Franks tábornok, az USA Központi Parancsnokság (USCENTCOM) parancsnoka, akinek hadműveleti feladatai közé tartozik a Perzsa (Arab)-öböl ellenőrzése, 2001-ben a Szenátus illetékes bizottsága előtt úgy nyilatkozott, hogy a felelőssége alá eső régióban Irán a legnagyobb vegyifegyver-készlettel rendelkező ország.

A fejlesztési program kezdetben a külföldről beszerzett alapanyagoktól és felszerelésektől függött, később előnyben részesítették a kettős felhasználású termékeket gyártó üzemek fejlesztését. Ennek eredményeképpen Irán ma önállóan a mustárgáz és egyes idegmérgek alapanyagainak termelésében. A jövőbeni kutatások a kétkomponensű – bináris – vegyi fegyverek és a VX-hez hasonló, de annál hatékonyabb idegmérgek előállítására irányulnak. Az iráni vegyi fegyverek jelenleg hidrogén-cianidot, foszfént, szarint, tabunt, mustárgázt és VX idegmérget tartalmaznak. Irán arra törekszik, hogy a rövid hatótávolságú ballisztikus rakétáit vegyi töltetekkel szerelhesse fel, de ennek technológiai képessége még nem biztosított.

Nyugati hírszerző szervezetek gyakran érveltek azzal, hogy az iráni nukleáris program valójában atomfegyver megszerzését szolgálja. A figyelem elsősorban az orosz segítséggel épült busheri könnyűvízes atomerőműre irányult. Az aggodalmak szerint a reaktor valójában katonai irányultságú tevékenység fedése. Hírszerző szolgálatok iráni ellenzékiektől származó adatai szerint 2002-ben több olyan esemény történt – például urániumgáz beszerzése Kínából, uránbányászat megindítása Iránban, illetve a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) által eddig nem ismert két új üzem létezése Natanzban és Arakban –, amelyek atomfegyverprogram folytatására engednek következtetni. Mohamed El Baradei a NAÜ igazgatója 2003. februári iráni látogatása után megerősítette, hogy Natanzban urándúsító, Arakban pedig nehézvíz-előállító üzem működik. Figyelembe véve, hogy Irán tekintélyes olajkészlettel rendelkezik, nem feltétlenül szorul atomenergiára, ugyanakkor intenzív ballisztikus rakéta programot folytat, ami nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy atomhatalmi törekvései vannak a térségben.

Ugyanakkor azonban – ellentétben Irakkal vagy Észak Koreával –, Irán nemcsak szóban, hanem a gyakorlatban is együttműködött a nemzetközi szervezetekkel. Több alkalommal kijelentette, hogy atomprogramja kizárólag békés célokat szolgál és betartja az atomeszközök elterjedésének megállapodására vonatkozó szabályokat, sőt aláveti magát a nemzetközi ellenőrzésnek is. Legutóbbi kijelentéseiben ezen is túllépett, hiszen előzetes bejelentés nélkül hajlandó fogadni ellenőröket.

Líbia

2003. december 19-én, a PANAM 103. számú járata Lockerbie feletti katasztrófájának 15. évfordulóján Kadhafi líbiai elnök tömegpusztító fegyvereinek leszerelésére vonatkozó bejelentésével meglepte a világot. A bejelentést az egész világ üdvözölte, de különösen az Egyesült Államok, hiszen elsősorban neki szólt az üzenet. Kadhafi ezenkívül kijelentette, hogy nem fejleszt 300 km-nél nagyobb hatótávolságú rakétákat, továbbá biztosítja raktárai és programjai nemzetközi ellenőrzését. Ha ezeket az ígéreteket valóban teljesíti, akkor Líbia és az Egyesült Államok viszonya valószínűleg gyökeresen megváltozik.

Az ország az 1970-es évek óta tömegpusztító fegyverek és azok célba juttató eszközeinek megszerzésére törekszik. A nukleáris program megvalósítása és a tervezett nukleáris csapásmérő képesség megteremtése elsősorban Izrael hadászati fenyegetését és elrettentését szolgálta volna a párnarab képességeken belül.

A biológiai és vegyifegyver-fejlesztési programok 1981. évi beindítását egyrészt a nukleáris program nehézségei, másrészt az 1979-es egyiptomi–izraeli békekötés magyarázza. Ekkor megváltoztak Líbia stratégiai célkitűzései is, bár továbbra is vezető szerepet kívánt játszani az Izrael elleni küzdelemben, a korábbinál sokkal nagyobb figyelmet fordított saját regionális pozíciójának javítására, valamint a NATO-szövetségesek elrettentésére.

Az olasz Lampedusa-szigetek elleni sikertelen rakétaindítás után előtérbe került a nagyobb hatótávolságú ballisztikus rakéták beszerzése. Az 1992-től bevezetett ENSZ-szankciók Líbia ezirányú tevékenységét jelentősen korlátozták. A szankciók 1999-ben történt felfüggesztése újabb lehetőséget teremtett a rakéták beszerzésére.

Nukleáris program

A líbiai atomprogram az 1970-es évek közepén szovjet segítséggel indult, de jelentős akadállyal bizonyult az elmaradott oktatási rendszer, a hazai kutatók és mérnökök teljes hiánya, az elégtelen tudományos és ipari háttér, továbbá az életbe léptetett szankciók.

Líbia nem rendelkezik nukleáris robbanóeszközökkel, valamint nem képes az uránérc dúsítására, atomerőműben használt fűtőelemek előállítására, illetve az elhasznált fűtőelemek feldolgozására. A líbiai nukleáris program katonailag nem jelentős, mivel az ország nem képes hasadóanyagok előállítására.

Vegyifegyverfejlesztés

A líbiai vegyifegyverfejlesztési program 1981-ben kezdődött. A Rabta közelében felépült üzemben 100 tonna mustárgázt és kis mennyiségű szarint állítottak elő, de a gyártott szarin kis tisztaságú, katonai felhasználásra alkalmatlan. Az üzem sohasem működött teljes kapacitással, elsősorban a szakemberek hiánya miatt. A hatóanyag nagy részét tartályokban tárolják, feltehetően csak kis mennyiséget töltöttek tüzéségi lövedékekbe és repülőgépekkel célba juttatható bombákba.

Ballisztikus rakéta program

A ballisztikus rakéta program célja csapásmérő képesség megteremtése Izraelre és Dél-Európára. Líbia ehhez a Szovjetuniótól 1976-ban 240 db Scud-B típusú rakétákat vásárolt, de ezek 300 km-es hatótávolsága kevésnek bizonyult. Az 1984-ben indult Al Fatah rakétafejlesztési program (500 kg hagyományos robbanótöltet, 1000 km hatótávolság) keretében 20 éves munkával és jelentős brazil, kínai és iráni segítséggel is csak 200 km hatótávolságú, nem irányított rakétákat sikerült előállítani. 1997-től indiai, ukrán segítséggel ismét felgyorsult a rakétafejlesztés, de ennek eredménye csak 2010 után várható.

A Szovjetuniótól vásárolt Scud-B típusú rakéták hatótávolságának növelése észak-koreai segítséggel történik. Az észak-koreaiak tapasztalatait figyelembe véve, várható 500-700 km hatótávolságú rakéták kifejlesztése, ezzel párhuzamosan folyik a vegyi töltetek kifejlesztése is.

Líbia Észak-Koreától megvásárolta az 1300 km hatótávolságú, No-Dong típusú rakétát és az előállításához szükséges technológiát, ami hadászati csapásmérő képességet is biztosíthat. A jövőben nem zárható ki Iránból és Indiából történő rakétavásárlás sem.

Biológiai hadviselés

Az 1980-as években kezdődött líbiai biológiai hadviselési program még a kutatási-fejlesztési szakaszban tart. Líbiának valójában nincs biológiai harcanyagok előállítására alkalmas létesítménye. A kutatóintézetek elméletileg képesek biológiai harcanyagot (köztük antraxot) előállítani, amely elegendő lehet korlátozott biológiai támadás végrehajtására, vagy terrorszervezetek támogatására.

A líbiai tömegpusztító fegyver-gyártási képességekről ellentmondásos adatok láttak napvilágot. Magas szintű amerikai állami vezető szerint Líbia jóval előrehaladottabb képességekkel rendelkezik, mint azt az amerikai hírszerzés feltételezte, hiszen programjaiban centrifugák és urándúsító berendezés beszerzése is szerepelt, ami atomfegyver-gyártási szándéokra enged következtetni. Az 1990-es évek közepén Líbiát azzal is vádolták, hogy Rabtában (Tripoli DNY) vegyifegyver-gyártó üzemot épített fel. A vádakra a líbiai vezetés úgy reagált, hogy az üzem gyógyszert gyárt. A kérdéses üzemben később tűz keletkezett, ami miatt a gyárat bezárták és a sivatagban, Sahba-ban (Tripoli Dél) újabb üzem építését kezdték meg.

A líbiai helyzetértékeléshez tartozik, hogy az ország aláírta az atomfegyverek proliferációjáról, az atomkísérletek betiltásáról és a biológiai fegyverek korlátozásáról szóló nemzetközi egyezményeket. Ugyanakkor Kadhafi elnök korábban többször hangoztatta a tömegpusztító fegyverek birtoklásának fontosságát, amit saját gyártással, vagy pedig külföldről történő beszerzéssel kívánt megvalósítani. Az elnök hangsúlyozta, hogy senki sem ellenezte Izrael vegyi fegyver programját, így az arab országoknak is jogukban áll ilyen eszközök beszerzése, különösen azért, mert Izrael atomfegyverrel is rendelkezik. Az 1990-es években vegyi üzemek építésére bátorította a külföldi beruházókat, továbbá felhívta a fiatalok figyelmét, hogy éjt nappallá téve dolgozzanak az atomfegyver létrehozásán.

Ehhez képest a jelenlegi bejelentések gyökeres fordulatot jelentenek. A változások mögött az alábbi okok húzódnak meg:

- a szövetséges erők iraki sikerei félelmet keltenek Kadhafiban, aki még valószínűleg nem felejtette el Tripoli és Bengázi 1986-os amerikai bombázását;
- a Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség állásfoglalásának köszönhetően az iráni nukleáris politikában bekövetkezett változás;

- ha Líbia lemond a tömegpusztító eszközökről, akkor az Egyesült Államok várhatóan eltörli a Reagan-adminisztráció által bevezetett, majd 1996-ban újabb területekre is kiterjesztett gazdasági szankciókat;
- Líbia gazdasági fejlődéséhez – különös tekintettel az olajiparra –, fejlett technológiára van szükség;
- csak a gazdasági fejlődés biztosítja Kadhafi elnök számára, hogy sikerrel vehesse fel a harcot saját ellenzéke, az iszlám szélsőségesek ellen;
- biztosítani kívánja a hatalom átadását fia, Szaif al-Iszlam al-Kadhafi számára.

Szíria

Irán és Líbia példáján okulva a szír vezetés rendkívül kényes helyzetbe került. Bashar al Asszad legutóbbi nyilatkozata nyilvánvalóan összefüggésben vannak az iraki katonai műveletekkel és az amerikai nyomással. Asszad megérti, hogy politikai rendszerének fennmaradása nagymértékben függ az ország Egyesült Államokhoz fűződő viszonyától. Szíria támogatta az iraki koalíciós erők elleni tevékenységet, ezért az Egyesült Államok többször megfenyegette.

Szíria még az 1960-as években kezdett el foglalkozni tömegpusztító fegyverek kifejlesztésével. Az 1967-es arab–izraeli háborúban elszenvedett vereség és a Golán-fennsík elvesztése újabb lökést adott a kutatásoknak. Az 1982-es libanoni háború után Szíria nagymennyiségű szovjet hagyományos fegyverzetet, majd később Kínától és Észak-Koreától ballisztikus rakétákat vásárolt.

A Szovjetunió felbomlását követően feladta hagyományos eszközeinek fejlesztését, és elsősorban a ballisztikus rakétákra, valamint tömegpusztító fegyverek fejlesztésére összpontosított. Irak Öböl-háborús veresége után Szíria lett a térség tömegpusztító fegyverekkel és azok célba juttató eszközeivel rendelkező legnagyobb arab ország.

Nukleáris program

Szíria jelenleg nem rendelkezik atomfegyver-programmal, mivel ehhez nem rendelkezik megfelelő erőforrásokkal, infrastruktúrával és tudományos háttérrel. Tagja az Atomsorompó Szerződésnek, de nem írta alá az Átfogó Atomcsend Szerződést. Szíria és Oroszország 1999-ben nukleáris együttműködési megállapodást írt alá. Ennek alapján jelenleg az oroszok egy könnyűvízes kutató reaktort építenek. A további együttműködés előíranyozza egy 25 MW teljesítményű nehézvízes kutató reaktor megépítését is.

Biológiai hadviselés

Szíria a kutatás–fejlesztés utolsó fázisában járó biológiai hadviselési programmal rendelkezik. Elsősorban a botulinum és egyéb toxinok, a ricin és az antrax (lépfene) kutatására összpontosított. A vegyi fegyverek fejlesztésében szerzett tapasztalatai segítik a biológiai fegyverek fejlesztését és megkönnyítik a célba juttató eszközök előállítását is.

Szíria aláírta, de nem ratifikálta a Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezményt.

Ballisztikus rakéta program

Szíria 1989-ben vásárolta meg Észak-Koreától az 500 km hatótávolságú, 700 kg robbanótöltet célba juttatására alkalmas Scud-C típusú ballisztikus rakéták összeszereléséhez és gyártásához szükséges licencet.

Szíria hozzávetőleg 80 db kínai gyártmányú, 600 km hatótávolságú M–9 és 20 db 290 km hatótávolságú M–11 típusú ballisztikus rakétával rendelkezik, továbbá képes évente kb. 10 db Scud–C típusú rakéta gyártására. Egyes részegységeket – elsősorban a vezérlő egységeket – továbbra is külföldről szerez be. Jelenleg hozzávetőleg 120 db Scud–C, 200 db Scud–B, 250 db 9K79 Tocska és 350 db FROG 7/a/b, valamint 80 db M–9 és 20 db M–11 típusú ballisztikus rakétával rendelkezik. Kifejlesztette a Scud–D rakétákat is (700 km hatótávolság), amelyekkel képes elérni Izrael teljes területét és Törökország nagy részét. A Scud–D rakétákkal az első kísérletet 2000-ben hajtotta végre. A rakétafejrész leválasztása és a kifejlesztendő korszerű vezérlőrendszer, valamint a kazettás robbanótöltetek jelentősen növelik a Scud–D túlélőképességét a fejlesztés alatt álló, vagy hadrendbe állított hadszíntéri rakétavédelmi rendszerekkel szemben (Arrow, PAC–3).

Vegyi hadviselés

Szíria kiterjedt vegyi hadviselési programmal és jelentős számú, vegyi fegyverek kutatását, fejlesztését és tárolását szolgáló létesítménnyel rendelkezik. A szírek megítélése szerint a vegyi fegyverek jelentik a legjobb lehetőséget Izrael hagyományos katonai fölényének ellensúlyozására. Ennek ellenére a szükséges ipari és tudományos háttér még nem áll rendelkezésre, egyes alapanyagokat és félkész termékeket külföldről kell beszerezniük.

Szíria elsősorban ideggázok (VX, szarin), továbbá hólyaghúzó anyagok (kénmustár) kutatásával és azok harci alkalmazásának lehetőségével foglalkozik. Az alapanyagok Kínából és Indiából származnak, mennyiségük eléri az évi néhány száz tonnát. A haderő készletébe elsősorban repülőgéppel célba juttatható bináris vegyi töltetek tartoznak. A vegyi harcanyagok célba juttatására felhasználgják még a 152 mm-es tüzérségi gránátokat és a sorozatvetők 122 mm-es rakétáit is.

A szíriai tömegpusztító fegyverek tárolási helyei¹:

- Szíria északi részén, al-Baida településen lévő földalatti gyárhoz kapcsolódó alagútrendszer. A gyárat Észak-Korea építette, Scud-rakéták gyártására;
- Tal Snan légibázis. A tömegpusztító eszközök legnagyobb részét itt tárolják. Egyes adatok szerint az iraki vegyi fegyvereket is ide szállították;
- Sjinsav település a libanoni–szír határ mellett.

Asszad szír elnök az Egyesült Államok nyomásgyakorlását követően a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban úgy reagált, hogy az ország csak saját vegyi és biológiai fegyvereivel képes megvédeni magát. Az elnök szerint Szíria vegyi és biológiai fegyverkészletének felszámolása csak akkor jöhet szóba, ha Izrael is megsemmisíti nukleáris fegyvereit. Asszad a Daily Telegraphnak adott interjújában (2004. január 6.) kifejtette, hogy Szíria megszállt ország (utalva a Golán-fennsíkra) és időnként ki van téve az izraeli agresszióknak (utalva az izraeli légierő 2003 októberében végrehajtott légitámadására az egyik palesztin kiképzőtábor ellen).

A CIA adatai szerint Szíria továbbra is törekszik külföldi forrásokból vegyi fegyvereket beszerezni, jelentős szarin-készlettel rendelkezik és egyre több, hosszán tartó idegméreg és valószínűleg biológiai fegyver fejlesztésén is munkálkodik. A szír vezetés Egyesült Államokhoz fűződő viszonyát tovább rontja, hogy nem működik együtt az amerikaiakkal iraki határszakasza ellenőrzésében, és védelmébe veszi a palesztin öngyilkos merénylőket. A kialakult helyzetet rontja az iraki tömegpusztító eszközöket vizsgáló szervezet elnökének, David Kay-nek lemondását követő kijelentése², amely szerint 2003 januárjában az iraki tömegpusztító eszközök egy részét Szíriába és Libanonba telepítették át.

Fentiek alapján kérdéses, vajon a szír vezetés engedni fog-e a tömegpusztító fegyverek területén rá háruló nyomásnak, követi-e Líbia és Irán példáját, vagy esetleg kockáztatja egy katonai támadás lehetőségét.

Szaúd-Arábia

A nukleáris fegyverprogramok kérdésében az amerikai és a nemzetközi figyelem az elmúlt években elsősorban Irakra, Észak-Koreára és Iránra irányult. Az említett országok mellett azonban a világ kevésbé figyelt Szaúd-Arábiára. A szaúdi vezetés bizonytalan az ország Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatát illetően, hiszen az al-Kaida elleni küzdelem könnyen okozhat komoly feszültséget a két ország között. Az ország biztonsági helyzetét mérlegelve a szaúdi vezetés eljuthat arra a következtetésre, hogy hagyományos ereje mellett rendelkeznie kell tömegpusztító eszközzel is. Az Egyesült Államok hírszerző közössége értékelése szerint (megjelent a National Intelligence /NIC/ 2020 című tanulmányában) Szaúd-Arábia lesz a következő ország, amely atomfegyverekkel fog rendelkezni.

¹ De Telegraaf, 2004. január 5.

² London Telegraph, 2004. január 24.

Az amerikai hírszerző közösség szerint Szaúd-Arábia hasonló iszlám fordulat előtt áll, mint 1979-ben Irán. „Kezelhetősége” ugyanakkor sokkal nehezebb, mint Szíria vagy Líbia esetében. Nukleáris képességei kifejlesztése érdekében a szaúdi vezetés már az 1980-as évek közepén is tett lépéseket, amelynek során 3,5 milliárd dollár értékben Kínából CSS-2 típusú rakétákat szerzett be (a rakéta hatótávolsága 4000 km). A jelzett rakétatípusokat alapvetően atomeszköz célbajuttatására fejlesztették ki, a szaúdiak azonban úgy nyilatkoztak, hogy azokat csak hagyományos robbanó eszközökkel szerelik fel.

Kevésbé valószínűsíthető, hogy Kína közvetlenül adna el atomeszközt Szaúd-Arábiának, de már adott el Pakisztánnak, amely segítette Észak-Koreát és Iránt. Szaúd-Arábia és Pakisztán között magas szintű tárgyalásokon már felmerült a lehetőség a ballisztikus rakéták és atomfegyverek együttműködése terén. 2003 októberében Abdullah szaúdi koronaherceg Pakisztánban titkos megállapodást kötött Musharraf elnökkel, amelynek értelmében Szaúd-Arábia olajat ad nukleáris technológiáért. 2002 májusában a szaúdi koronaherceg Pakisztánba küldte fiát az egyik atomkísérlet megtekintésére. Korábban, 1999 májusában a szaúdi védelmi miniszter Pakisztánban urándúsító üzemben tett látogatást. Fenti tényekből úgy vélem, levonható az a következtetés, hogy a két ország közötti nukleáris együttműködésre vonatkozó feltételezések nem teljesen alaptalanok.

Egyiptom növekvő aggodalommal figyeli az esetleges rendszerváltozási törekvéseket Szaúd-Arábiában, hiszen a radikális iszlám egyre erősödik Egyiptomban is. A változás a proliferációs kérdéseken túl negatívan érintené az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia kapcsolatát, az Egyesült Államok térségbeli helyzetét, fokozhatják a feszültséget az arab országok és Szaúd-Arábia között.

Izrael

A közel-keleti térség proliferációs elemzése során nem tekinthetünk el az izraeli felfogás értékelésétől sem, különös tekintettel az iraki, vagy az esetleges líbiai és iráni változásokra. Izrael nem tagja az atomsorompó egyezménynek, nem ratifikálta a vegyi fegyverek betiltásáról szóló megállapodást és az atomkísérletek teljes betiltásáról szóló egyezményt sem. Az ENSZ Közgyűlés és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség 1987 óta 13 határozatot hozott³, amelyben felszólította Izraelt, hogy csatlakozzon az atomfegyverek proliferációját tiltó megállapodáshoz.

Izrael stratégiája évek óta változatlan, alapja a megelőzés, az elrettentés és – Izrael létét fenyegető végszükség esetén –, a tömeges megsemmisítés. Az ország köztudottan rendelkezik atom-, biológiai és vegyi fegyverrel is. Izrael vezetése a proliferációs rendszereket sajátos módon értelmezi, magára nézve nem tartja kötelezőnek.

---

³ Golf News, 2004. január 8.

Az izraeli biztonságpolitikai elemzők az ország számára a legnagyobb kihívást nem a palesztin–izraeli konfliktusban, de nem is az arab országok hagyományos eszközfölényében, hanem a tömegpusztító fegyverek proliferációjában látják. Szerintük regionális stratégiai egyensúly szempontjából a tömegpusztító fegyverek és rakéták proliferációját folytató országok három csoportra oszthatók. Az első csoportba a legnagyobb veszélyt jelentő országok tartoznak. Ezek: Irak és Irán (a szerző megjegyzése: Irak feltehetően már más „besorolást” kapott). A második csoportba a jelentős tömegpusztító kapacitással és rakétahordozó képességekkel rendelkező országok, mint például Szíria és Líbia sorolhatók, azonban az elkövetkező tíz évben nem várható, hogy ezek az országok technológiai elmaradottságuk miatt atomfegyver-képességekre tennének szert. A harmadik kategóriát a korlátozott képességekkel rendelkező országok képezik, amelyek azonban a jövőben kifejleszthetnek ilyen képességeket (Egyiptom, Algéria). Az értékeléseknek megfelelően Izrael a kihívásokra nem a meglévő készleteiről való lemondással válaszolt, hanem kifejlesztette, illetve megnövelte a csapásmérő képességet a légierőnél, a föld-föld rakétáknál, míg a Delfin osztályú tengeralattjárókon elhelyezett Popeye típusú rakéták rendszerbe állításával megteremtette⁴ a csapásmérő képességet a tengerről is.

Az izraeli vezetők fenyegető kijelentései oda vezettek, hogy az arab országok többször is kérték az izraeli atomeszközök nemzetközi ellenőrzés alá helyezését. Például Saron miniszterelnök többször is említette, hogy „*az araboknak van olajuk, nekünk viszont van gyűfánk*”, vagy 2003. október 7-én a szíriai bombázásokat követően adott nyilatkozata szerint „*Izrael bárhol és bármilyen eszközzel megtámadja ellenségeit*”. Mofaz védelmi miniszter 2003-as washingtoni látogatásakor kijelentette: „*Irán elérheti az atomfegyverek fejlesztésében azt a pontot, ahonnan már nincs visszaút, ezért Izrael nem engedheti meg, hogy Irán atomeszközt fejlesszen ki*”.

A Jane’s Intelligence Review adatai szerint Izrael 200-250 db atomtöltettel rendelkezik. A jelzett számot megerősíti a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (The Stockholm International Peace Research Institute) is, amely szintén 200 db-ra teszi az izraeli atomeszközök számát.

Hordozóeszközként Izrael 300 darab F-16, 25 db F-15I típusú repülőgéppel, kb. 50 db Jericho-1 és Jericho-2 típusú ballisztikus rakétával rendelkezik, amelyek robbanóeszközeiket 1451, illetve 2800 km-re képesek eljuttatni. A nukleáris eszközök raktárai a Haifai-öbölben, Galileában az Elabon-hegységben és Bet Shemesh mellett, Fefar Zekharya településen találhatók⁵.

Véleményem szerint nem várható, hogy Izrael a belátható jövőben komolyabb válaszlépést tenne a líbiai és iráni bejelentésekre, ugyanis az ország számára legnagyobb stratégiai fölényt a tömegpusztító, ezen belül is az atomeszközök jelentik, amelyekről csak akkor mond le, ha a térség valamennyi állama elismeri Izrael, békeszerződést ír alá és ellenőrzési rendszerekkel garantált

---

⁴ Gerald M. Steinberg: Arms Control and Non-Proliferation Developments in the Middle East.

⁵ Secrecy News from the FAS Project on Government Secrecy Vol. 2003, Issue No.57 July 7, 2003.

kollektív biztonsági megállapodásokat köt. Ez a tény várhatóan nehezíteni fogja az Egyesült Államok azon törekvését, hogy rákényszerítse Szíriát a tömegpusztító eszközökről történő lemondásra.

Összegezve: a vizsgált térség, de Európa biztonsága szempontjából is fontos lenne, ha az iraki rendezést követően (esetleg azzal egy időben) fegyverzet-ellenőrzési tárgyalások kezdődnének. Ezek célja a feszültségek, a bizalmatlanság csökkentése, a kapcsolatok erősítése és a békésebb „játékszabályok” kidolgozása lenne. A végső cél a térséget átfogó fegyverzetcsökkentési megállapodás megkötése lehetne, aminek hatása messze túlmutalna a Közel-Keleten. Sajnos, ettől a helyzettől ma még távol állunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Jaffe Center for Strategic Studies: Strategic Assessment Vol 6, No.1. May 2003.
- We won't scrap WMD stockpile unless Israel does. Haaretz, 2004. január 6.
- www.washingtontimes.com/op-ed/2004_0104-102920-9166_r.htm.
- www.arabicnews.com.
The US weapon of mass destruction and the politics of fear, Regional – USA Analysis. 2/24/2003.
- Telavivnotes No.93. December 24., 2003.
- Gerald M. Steinberg:
Israel looks over the horizon: responding to the threats of weapons proliferation.
- Gerald M. Steinberg:
Arms Control and Non-Proliferation Developments in the Middle East. 2000-1
- Golf News, 2004.01.08.

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND EZREDES

**A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI,
E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA,
S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA***

A doktori (PhD) értekezés Felderítő Szemlében történő közreadásakor – a kiadvány jellegét és terjedelmi korlátait is figyelembe véve – arra törekedtünk, hogy a feldolgozott téma több részletben megvalósuló közreadása során lehetőleg ne sérüljön annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek eredményeként mind a NATO, mind pedig Oroszország eljutott annak a felismeréséig, hogy tevékenysége középpontjába a korábbi konfrontáció helyett az együttműködést állítsa.

Ennek érdekében az értekezésnek e folyamat megalapozását jelentő első és második fejezetét csaknem változtatás nélkül, míg a többi fejezetet rövidített, szerkesztett formában tartotta célszerűnek közreadni a Szerkesztőbizottság.

BEVEZETÉS

A hidegháború, és ezzel együtt a kétpólusú világrendszer megszűnését követően a világpolitika meghatározó szereplői – köztük a fenti változások miatt egész tevékenységét újragondolni kényszerülő NATO, és az egykori Szovjetunió jogutódjaként szuperhatalmi pozícióiból „csupán” a világ második legnagyobb nukleáris fegyverkészletével rendelkező nagyhatalommá degradálódott Oroszország –, még keresik helyüket az új világrendben.

Az új helyzetben új típusú fenyegetések alakultak ki, amelyek kezelése során a világpolitika meghatározó szereplőinek a korábbi konfrontáció helyett egyre inkább az együttműködést kell tevékenységük középpontjába állítani. Különösen aktuálissá vált mindez az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadást követően, amikor is e szereplők – szinte kivétel nélkül –, felismerve a merőben újszerű megjelenési formát választó terrorista fenyegetés elleni összefogás szükségességét, határozott és egységes fellépést hirdettek korunk e hirtelen félelmetessé vált potenciális fenyegetése ellen. Ebben a helyzetben – bizonyára sokak számára meglepetést okozva, de az új típusú fenyegetések elleni küzdelemben korunk egyik legfontosabb törvényszerűségét, az együttműködés szükségességét igazolva – éppen a korábbi nagy ellenfél, Oroszország volt az, amelyik elsőként jelezte együttműködési készségét.

---

* Ez a tanulmány a szerző 2003. szeptember 20-án, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén „Summa cum laude” minősítéssel elfogadott doktori (PhD) értekezésének szerkesztett változata. – Első rész.

Mindezekkel együtt a nemzetközi helyzetben az elmúlt közel másfél évtizedben bekövetkezett pozitív változások ellenére sem szűntek meg a NATO, a közép-európai térség és a hazánk biztonságát fenyegető tényezők, az olykor az egész régió biztonságát érintő helyi vagy regionális válságok, esetenként pedig a nyílt katonai konfliktusok, illetve egyre erőteljesebb veszélyforrásként jelentkeznek a transznacionális fenyegetések. Mindezek egyre inkább megnövelik a meglévő európai biztonsági struktúrák – különösen a NATO – szerepét az új típusú válságok kezelésében.

A napjainkban, Európában (is) létező biztonsági struktúrák – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), Európai Unió és a NATO – közül jelenleg a NATO az, amelynek mind politikai, mind pedig katonai képességei is vannak a fentiekben jelzett válságok kezelésére. Értekezésemben éppen ezért a NATO és Oroszország kapcsolatait, és e kapcsolatoknak különösen a közép- és kelet-európai régióban elhelyezkedő országok – közte hazánk – biztonságára gyakorolt hatását kívánom részletesen vizsgálni.

Azzal a világpolitika csaknem minden meghatározó szereplője egyetért, hogy az Oroszországi Föderáció, mint óriási nukleáris arzenállal rendelkező katonai nagyhatalom – még a jelenlegi állapotában is –, az európai biztonság megkerülhetetlen tényezője. S mint ilyen, egyáltalán nem közömbös számunkra, de szélesebb kitekintésben Európa és talán a világ számára sem, hogy milyen kapcsolatokat épít az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével. Értekezésemben azt vizsgálom, hogy miként is jöttek létre, és hogyan alakulnak jelenleg e kapcsolatok, s milyen prognózisokat lehet felállítani a jövőt illetően.

A kutatási téma választásánál két dolog motivált: mindenekelőtt Oroszország ma is jól érzékelhető, megkerülhetetlen szerepe az európai biztonság fenntartásában és a biztonsági struktúrák kiépítésében, a térség – s benne hazánk – biztonságára gyakorolt hatásában, mely valós annak ellenére is, hogy Moszkva korábbi nagyhatalmi státusza mára meglehetősen erodálódott. Ugyancsak fontos szerepet tulajdonítok annak a személyes élményanyagának is, amelyet az 1993 és 1998 közötti időszakban Oroszországban szereztem, ahol a Magyar Köztársaság moszkvai nagykövetségéhez beosztott véderő, katonai és légügyi attaséként tevékenykedtem. Ilyen minőségben közvetlenül érzékelhettem azt az Oroszországban hihetetlennek számító konszenzust, amely a NATO bővítésének ellenzése kapcsán a különböző politikai erők között kialakult, s amely hosszú viták eredményeként jutott el a PfP-programhoz való csatlakozáson keresztül a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács megalakításáig, majd 2001. szeptember 11-ét követően egy újabb minőségi ugrással a NATO – Oroszország Tanács megalakulásáig, vagyis lényegében a korábban „első számú közellenségként” kikiáltott NATO-val való gyakorlati együttműködésig.

Az értekezéssel kapcsolatos kutatómunkát 2002. december 31-én zártam le.

1. A NATO ÉS OROSZORSZÁG KÖZÖTTI KAPCSOLATOK ELŐTÖRTÉNETE, GYÖKEREI

1.1. A kétpólusú világrendszer felbomlása, a Varsói Szerződés és a Szovjetunió megszűnése

1948 márciusában öt nyugat-európai ország – Belgium, Franciaország, Luxemburg, Hollandia és az Egyesült Királyság – arra az elhatározásra jutott, hogy egy közös védelmi rendszert hoz létre a szuverenitásuk elleni közvetlen fenyegetések elhárítására. Az „ötök” aláírták az úgynevezett **Brüsszeli Szerződést**, majd rövid időn belül tárgyalásokat kezdeményeztek az Egyesült Államokkal és Kanadával egy egységes Észak-atlanti Szövetség létrehozásáról. Az alapítók az újonnan formálódó szövetségtől azt várták, hogy kölcsönös elkötelezettségeken alapuló biztonsági garanciákat nyújtson tagjainak. A Szövetséget elsősorban az akkor már jelentősnek ítélt szovjet veszély elhárítására tervezték létrehozni, valójában azonban ennél több ok is meghúzódott e szándék mögött. Elegendő csak Lord Ismaynak, a NATO első főtitkárának később híressé vált mondatára gondolni, amelyben a Szövetség célját abban látta, hogy *„az oroszokat Nyugat-Európán kívül, az Egyesült Államokat Európán belül, Németországot pedig ellenőrzés alatt tartani”*¹

A tárgyalásokra a felek meghívták Dániát, Izlandot, Olaszországot, Norvégiát és Portugáliát is, s a folyamat betetőzéseként **1949. április 4-én Washingtonban aláírták az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét létrehozó szerződést**. A Szövetséghez Görögország és Törökország 1952. február 18-án, a Német Szövetségi Köztársaság 1955. május 6-án, Spanyolország pedig 1982. május 30-án csatlakozott. Franciaország 1966-ban kilépett a NATO integrált katonai szervezetéből.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete megalakulásától kezdve négy teljes évtizeden át a hidegháború éveiben sikeresen garantálta tagországainak biztonságát, szabadságát és függetlenségét, eredményesen járult hozzá az európai hadászati egyensúly fenntartásához, elősegítette a demokratikus értékek védelmét, valamint az európai demokratikus intézmények megalakulását, illetve biztosította azt a stabilitást, amely az egyik fontos előfeltétele volt a Kelet és Nyugat közötti ellenséges viszony megszűnésének.

Az ebben az irányban megtett út első fontos, nagy jelentőségű lépése volt az 1967 decemberében nyilvánosságra hozott úgynevezett „Harmel-jelentés”, amely a NATO egységes politikai és katonai feladatrendszeréből kiindulva a Szövetség és egész Európa jövője szempontjából igen fontos kérdésnek tartotta, hogy a biztonsággal összefüggő problémakörökben a rendszeres párbeszéd és konzultációk eredményeként a NATO járuljon hozzá egy stabilabb, biztonságosabb nemzetközi rendszer kiépítéséhez.

---

¹ Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Szemerkényi Réka: Az átalakuló NATO. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997, 96. o.

A kétpólusú világ másik pólusán a Szovjetunió kezdetben a NATO megalakulását még válaszlépés nélkül hagyta, és csupán a későbbi szövetségeseivel kötött megemeltámadási szerződéseket. Moszkva a Német Szövetségi Köztársaság NATO-ba történt felvételére és újrafelfegyverzésének megkezdésére reagálva előbb a franciákkal és az angolokkal megkötött korábbi egyezményei felmondásával, majd **1955. május 14-én a Varsói Szerződés (VSZ) megalakításával válaszolt.**

A Varsói Szerződésnek kezdetben nyolc tagja volt: Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Románia és a Szovjetunió. Az alapítók közül azonban Albánia 1962-től kezdve gyakorlatilag nem vett részt a szervezet tevékenységében és 1968-ban formálisan is kilépett a Varsói Szerződésből.

A Varsói Szerződés fennállásának ideje alatt a mérleg másik nyelvét jelentve – különösen a nagyobb válságok időszakában –, a maga módján hozzájárult a két pólus közötti erőegyensúly fenntartásához, s így az európai kontinens békéjének megőrzéséhez. Fennállásának utolsó szakaszában – különösen a VSZ Politikai Tanácskozó Testületének 1987. május 28-29-i berlini ülését követően – már jól érzékelhetőek voltak a változások. Ezt tükrözték többek között a doktrínák összehasonlítására, jellegük elemzésére és fejlesztésük lehetőségeinek közös áttekintésére vonatkozó kezdeményezés, illetve a hidegháború évtizedeiben felgyülemlett bizalmatlanság és gyanakvás eloszlására kezdeményezett konzultációk.

1989 és 1991 között lavinaszerű változások következtek be Közép- és Kelet-Európában, amelyek gyökeresen átrendezték a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatokat. 1989-ben leomlott a berlini fal, az egypártrendszerre épülő államokban és az egykori Szovjetunió utódállamaiban szabad, független államok jöttek létre, feloszlott a Varsó Szerződés és megszűnt létezni a Szovjetunió. Megszűnt ezzel a kétpólusú világ, megszűnt egyúttal Európa kettéosztottsága és véget ért a hidegháború. *„Gorbacsov és Bush 1989. decemberi találkozásánál még két superhatalom vezetője tárgyalt egymással, s egyikük sem hitte, hogy a bipoláris nemzetközi rendszer egyik tartópillére két éven belül egyszerűen megszűnik létezni. Márpedig ez történt a Szovjetunió 1991. decemberi szétesésével. A világtörténelemben nem volt még rá példa, hogy egy nagyhatalom ily módon, katonai vereség nélkül, teljes hadi arzenálja érintetlensége mellett szűnjön meg.”*²

A Közép- és Kelet-Európában bekövetkezett változások lehetővé tették a NATO-tagországok számára, hogy korábbi stratégiájukat ártérkévelve párbeszédet és együttműködést kezdeményezzenek korábbi ellenfeikkel. Erre első ízben 1990. július 5-6. között, az Észak-atlanti Tanács állam- és kormányfőinek londoni ülésén került sor, az erről kiadott nyilatkozat többek között a következőket állapítja meg:

---

² Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak-atlanti Szerződés szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997, 54. o.

„Tudatában vagyunk annak, hogy az új Európában minden egyes állam biztonsága elválaszthatatlanul kapcsolódik szomszédja biztonságához. A NATO-nak olyan intézménnyé kell válnia, amelyben az európaiak, kanadaiak és amerikaiak együtt munkálkodnak nemcsak közös védelmük érdekében, hanem azért is, hogy új partneri viszonyt építsenek ki Európa valamennyi nemzetével. Az atlanti közösség tagjainak Kelet-Európa országai felé kell fordulniuk, amelyek ellenfeleink voltak a hidegháborúban, és baráti jobbot kell nyújtani feléjük.

A NATO ezután is védelmi szövetség marad, és továbbra is védelmezi tagjai összes területét. Nincsenek agresszív szándékaink, és minden vita békés rendezése mellett köteleztük el magunkat. Soha, semmilyen körülmények között nem alkalmazunk erőt elsőként.

Az Észak-atlanti Szövetség tagállami közös nyilatkozattételt javasolnak a Varsói Szerződés Szervezete tagállamainak, amelyben ünnepélyesen kijelentjük, hogy már nem vagyunk ellenfelek, és megerősítjük azon szándékunkat, hogy egyetlen állam területi épségét vagy politikai függetlenségét sem fenyegetjük, és nem alkalmazunk erőt ellentük, és tartózkodunk minden olyan cselekedettől, amely ellentétes az Egyesült Nemzetek Alapokmányában és az EBEE Záróokmányában kifejtett elvekkel. Az EBEE összes többi államát felszólítjuk, hogy csatlakozzék hozzánk az agressziótól való tartózkodás ezen kötelezettségvállalásában.”³

A Szövetség e nyilatkozatával kinyilvánította azon szándékát, hogy ki akarja venni a részét az évtizedeken át tartó gyanakvás örökségének felszámolásából. A NATO egyben ezzel jelezte készségét a politikai és katonai kapcsolatok felvételére Moszkvával és a többi közép-kelet-európai országgal.

Eközben a másik póluson az események viharos gyorsasággal pörögtek: **1991.** február 25-én a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének Budapesten tartott ülésén bejelentették a VSZ katonai szervezetének felszámolását, március 31-i határidővel megszüntették a Honvédelmi Miniszterek Bizottságát és a Katonai Tudományos és Technikai Tanácsot, majd **július 1-jén** befejeződött a politikai szervezetek felszámolása is, és **hivatalosan is megszűnt a Varsói Szerződés.**

Az **1991.** augusztus 19-ei sikertelen moszkvai puccsot követően augusztus 25-én Mihail Gorbacsov lemondott az SZKP főtitkári tisztségéről. December 8-án Fehéroroszország, Oroszország és Ukrajna Minszkben megállapodott a Független Államok Közösségének (FÁK) létrehozásáról, s az általuk körvonalazott szerződést december 21-én Alma Ati-ban összesen 11 volt szovjet tagköztársaság képviselője írta alá. Utolsó formális aktusként – az akkori Alkotmánynak megfelelően – Mihail Gorbacsov **december 25-én** lemondott elnöki, és ezzel együtt a Szovjetunió Fegyveres Erői legfelsőbb főparancsnoki tisztségéről. Ezzel **jogilag is megszűnt létezni a Szovjetunió.**

³ A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1994, 101. o.

1.2. Az új Oroszország létrejötte és útkeresése az euro-atlanti térségben

Oroszországot manapság mind a politikusok, mind pedig a különböző területeken tevékenykedő szakértők körében elfogadott dolog „sötét lóként”, kiszámíthatatlan, egykori szuperhatalmi státuszának maradék foszlányaiba görcsösen kapaszkodó, egyre inkább gyengülő nagyhatalomként aposztrofálni, amelyre azonban „célszerű odafigyelni”, hiszen közismert belső instabilitásával, és az ezzel együtt létező nukleáris arzenáljával valóban reális veszélyt jelenthet a világ békéjére és stabilitására.

Oroszország, illetve hivatalos nevén az Oroszországi Föderáció (Rosszijszkaja Fegyveracija) területét tekintve a volt Szovjetunió 22,4 millió km²-éből 17 075 400 km²-t, 291 milliós lakosságából pedig 149 milliót „örökölt”. Fővárosa a 9 millió lakosú Moszkva, amelynek lélekszáma az agglomerációval és a tranzittal együtt jóval meghaladja a napi 10 milliót. Az „Oroszországi Föderáció” és az „Oroszország” megnevezés használatát egyformán lehetővé teszi az 1993. december 12-én elfogadott Alkotmány.⁴

Oroszország – 1922. december 30-tól kezdve, egészen a Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának „Az állam szuverenitásáról” 1990-ben elfogadott nyilatkozatáig –, lényegében a Szovjetunió részeként, jelentősen korlátozott önállóságot élvezett. Az ország történelmének ekkor megkezdődött új szakasza, az önálló orosz államiság és a demokratikus átalakulás időszaka merőben új távlatokat nyitott az 1991. augusztus 19-21. közötti sikertelen puccsot követően, illetve amikor **1991. december 8-án formálisan megszűnt létezni a Szovjetunió.**

Az Oroszországi Föderáció nem is annyira a Szovjetuniótól örökölt lakossága, mint inkább gazdasági potenciálja, nyersanyagkincsei, de **leginkább a jelentős nukleáris potenciállal rendelkező fegyveres erői révén játszott és játszik fontos szerepet az európai biztonság területén.** Moszkva a fentiek mellett súlyos – alapvetően ideológiai eredetű – gyanakvást is „örökölt” az Észak-atlanti Szövetség Szervezetével szemben, amely végigkísérte a NATO és az Oroszország közötti kapcsolatok egész rendszerét 1990-től egészen napjainkig.

Az orosz biztonságpolitika – de különösen a külpolitika – leghiggadtabb formálói már az új Oroszország létezésének első éveiben belátták, hogy az Oroszországi Föderáció gazdaságilag és katonailag jóval gyengébb, és éppen ezért katonailag jobban sebezhető, mint amilyen a jogelőd Szovjetunió volt. A szuperhatalmi státusz elvesztése, a védelmi képességek gyengülése, az orosz társadalom elhúzódó gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi válsága a nemzetközi kapcsolatok rendszerében is Moszkva szerepének súlyos csökkenéséhez vezetett, és jelentősen korlátozta külpolitikai érdekérvényesítő képességét. *„Egy sor fontos tényezőt tekintve Oroszország a világpolitika alanyából mindinkább a tárgyává válik. A nemzetközi viszonyokra gyakorolt befolyásának mértéke katasztrofálisan csökkent.”*⁵

⁴ Kongsztitucija Rosszijszkaj Fegyveraciji. Moszkva, Jurigycicseskaja Lityeratura, I. fejezet, 1. Cikk 2. pont, 1993, 4. o.

⁵ Alekszandr Podberjozkin: Oroszország a XXI. század küszöbén. Doktrínák és alternatívák. Válogatott cikkek és tanulmányok. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998, 225. o.

1991-től kezdődően egy elhúzódó, súlyos társadalmi válság körülményei közepette folytatódott Oroszországban a totalitárius rendszerből a demokratikus társadalommá történő átalakulás, az új államiság kialakítása. A piacgazdaság és a korszerű jogállam kialakítása Oroszországban előreláthatólag még akár több évtizedig elhúzódhat, és a folyamat tétje az, hogy Oroszország képes lesz-e arra a modernizációra, amellyel a legfejlettebb államok közösségéhez felzárkózik, vagy a világfejlődés perifériájára kerül, és nukleáris fegyverei birtokában a világot fenyegető, instabil góccá válik. A kedvezőbb „forgatókönyv” megvalósítása hármaskihívásra adandó adekvát válaszlépések sorát igényelte:

- Oroszország új államiságának kiépítése;
- a piacgazdaság kialakítása, kilábalás a gazdasági és társadalmi válságból;
- az ország nemzetközi helyének megtalálása a formálódóban lévő új világrendben.

A Szovjetunió felbomlása nyomán Oroszország számára új, a korábbinál kedvezőtlenebb geopolitikai helyzet jött létre, amely többirányú és eltérő mélységű kihívást jelentett.

A külpolitikai téren jelentkező kihívásokat először **Andrej Kozirjev külügyminiszter** próbálta meg kezelni. A nyugati orientációjáról közismert – s ezért „zapadnyikok”-nak is nevezett – külpolitikai vezetés kiemelten kezelte a nyugati kapcsolatokat, és azt tartotta, hogy egy gyors belső átalakulást követően Oroszország alkalmassá válik a Nyugattal való partneri kapcsolatokra. Kozirjevék különösen az USA-val kialakítandó kapcsolatokat részesítették előnyben. Ennek az időszaknak a legfontosabb hozadéka az 1993-ban aláírt START–2 megállapodás volt. De az eredmények közé sorolható az 1994-ben Korfu szigetén aláírt Oroszország–EU Partnerségi és Együttműködési megállapodás is. A nyugati orientációt erősítették az Oroszországgal szomszédos térségekben felerősödő kedvezőtlen tendenciák mellett, a balkáni konfliktus, illetve az iszlám fundamentalizmus erősödése.

Ugyancsak a „kozirjevi” időszak eredményeihez sorolhatók a NATO és Oroszország között kezdetben jól alakuló kapcsolatok, melyek eredményeként az amerikai és az orosz elnök, illetve a brit miniszterelnök nyilatkozatban jelentették be, hogy 1994 végétől nem irányítják egymás ellen hadászati rakétáikat. (1994 elején a Politikai és Nemzetközi Kutatások Központjában tartott szakértői tanácskozáson még az orosz NATO-tagság ötlete is „felmelegítésre” került!). Ugyanakkor ennek az időszaknak a második felére esik a közép- és kelet-európai országok egyre erősödő NATO-tagságra való törekvéseinek szinte a teljes figyelmen kívül hagyása is.

A Kozirjev nevéhez fűződő külpolitika azonban elhanyagolta a Független Államok Közösségének országaihoz fűződő kapcsolatokat (azokat közvetlenül külön FÁK kérdésekkel foglalkozó minisztérium kezelte!), s egyáltalán nem vette számításba a közép- és kelet-európai országokat. Magyarország (de a többi közép- és kelet-európai ország is) NATO-hoz való csatlakozási szándékának megjelenését

a VSZ és a Szovjetunió felbomlása utáni helyzetben a politikailag képzetesebb réteg Oroszország helytelen Közép-Európa politikájával, pontosabban e politika, vagy a térségre vonatkozó külpolitikai koncepció teljes hiányával magyarázta.

Ebben az időben kerültek mélypontra Moszkvának a harmadik világ országaival fenntartott kapcsolatai is, pedig ezekre a kapcsolatokra korábban sokszor erején felül is sokat áldozott.

A Kozirjevet követő **Jevgenyij Primakov külügyminiszter nevéhez kapcsolt orosz külpolitikai doktrína kiindulási pontja az volt, hogy a hidegháború utáni világ többpólusúvá vált, amelyben a legfontosabb erőközpontok: az Egyesült Államok, Európa, Japán, Kína, az ázsiai csendes-óceáni térség és Oroszország.** Moszkva e többpólusú rendszerben önállóan és egyenrangú félként kíván részt venni, és nem fogadja el egyik erőközpont dominanciáját sem!

Az orosz külpolitika alapvető célja ebben az időszakban is az volt, hogy kedvező nemzetközi feltételeket teremtsen az ország demokratikus átalakulásához és elősegítse Oroszország méltó bekapcsolódását az új világrendbe. Primakov úgy ítélte meg, hogy ennek érdekében Oroszországnak olyan rugalmas külpolitikát kell folytatni, amelyben a FÁK-együtműködés abszolút elsőbbséget élvez.

A primakovi külpolitika a FÁK mellett fontos szerepet szánt a fejlett országokkal való kapcsolatok alakításának is. Ennek kézzel fogható eredményei voltak az Európa Tanácsban megszerzett (igaz később a csecsen probléma miatt egy időre fel is függesztett) tagság, a G-7 kibővülése G-8-ra, a Japánnal megkezdett párbeszéd, a Kínával korábban megkezdett kapcsolatrendezés folytatása.

Az orosz politikai vezetés – Jelcin elnök, Primakov, már mint kormányfő és Ivanov külügyminiszter – szerint azonban Oroszország gazdasági teljesítménye, belpolitikai helyzete 1998-ban még nem engedte meg, hogy az ország potenciáljának megfelelő helyet foglaljon el a világban, s az ország átmeneti gyengeségét aktív külpolitikával lehet és kell ellensúlyozni. Mindezek nyomán **az orosz külpolitika akkori, jól kitapintható prioritásai az alábbiak voltak:**

- Oroszország területi egységét biztosító külső feltételek megteremtése;
- az együttműködést szolgáló tendenciák erősítése a posztszovjet térségben;
- a megtépzott orosz nagyhatalmi státusz helyreállítása;
- a nemzeti érdekek fokozott, de konfrontációt kerülő érvényesítése;
- a nemzetközi stabilitás növelése regionális szinten;
- az ország érdekeit szem előtt tartó nemzetközi kapcsolatrendszer létrehozása;
- új konfliktusgócok kialakulásának és a tömegpusztító eszközök elterjedésének megakadályozása.

Oroszországnak, új geopolitikai beágyazódottsága következtében, három körben – a Föderáció, a posztszovjet régió és a FÁK („Közel-külföld”), valamint az úgynevezett „Távol-külföld” – és három irányban – Nyugat (az euro-atlanti térség), Dél (a Közel- és Közép-Kelet), Kelet (Ázsia és a Csendes-óceán medencéje) – kellett megoldania fontos kül- és biztonságpolitikai kérdéseket. Moszkva eltökélt szándéka volt, hogy az oroszországi átalakulási folyamat külső feltételrendszerének biztosítása mellett a korábbi passzív szereplőből az európai biztonsági struktúrák aktív szereplőjévé váljon.

Moszkva mindkét külügyminiszter tevékenységének időszakában **az európai biztonsági intézmények közül az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet tartotta legalkalmasabbnak arra, hogy egy jövőbeni egységes európai biztonsági architektúra alapjává váljon.** Az orosz politikai vezetés ezt a szervezetet tartotta egyedül olyan fórumnak, amelynek tevékenységében az USA és Kanada mellett valamennyi európai ország is részt vesz, s amelyben Oroszország valamennyi résztvevőnek egyenrangú partnere lehet.

A NATO-hoz fűződő orosz viszony az új Oroszország létezésének első két évében (1992/93) – a korábbi fő ellenségképhez képest – a hivatalos politika szintjén alapvetően normálisnak ítéelhető: hiszen azt a tagság kérdésének felvetésétől a kemény elutasításon keresztül – egészen a szervezet bővítésével kapcsolatos esetleges kompromisszumok felvetéséig –, meglehetősen széles skálán mozgó vélemények jellemezték. Akadtak természetesen ettől szélsőségesen eltérő álláspontok is, de többnyire csak szakértői körökben és egyes biztonságpolitikával foglalkozó műhelyekben, intézményekben. Maga a kérdés ekkor még igazán nem foglalkoztatta az orosz politikai elitet. 1993 augusztusát (Jelcin lengyelországi látogatását) követően azonban maga a bővítés témaköre – Moszkva számára veszélyes és fájdalmas irányban – már kemény realitássá vált és szinte bombaként robbant be az orosz biztonságpolitikai fórumokra.

1.3. A közép- és kelet-európai országok útkeresése és kapcsolatfelvétele a NATO-val

A NATO-val való kapcsolatkeresés alapvetően a hidegháború végével kezdődött, és mindenekelőtt az újonnan függetlenné vált közép- és kelet-európai országok – közöttük is kiemelten Csehszlovákia –, majd 1993. január 1-je után Csehország, Lengyelország és Magyarország voltak a kezdeményezői. E három ország az elsők között jelezte csatlakozási szándékát a Szövetségnek, jelezvén ezzel egyúttal azt is, hogy az új helyzetben, Európában keletkezett biztonságpolitikai vákuumban csakis a NATO-hoz történő csatlakozással tartják megnyugtatóan elrendezettnek biztonságuk garانتálását.

Ugyanakkor a NATO is több ízben kifejezte nyitottságát és arra való készségét, hogy kapcsolatot keressen az újjáformálódó Európa valamennyi, Szövetségen kívüli államával, közte a „Visegrádi Országokkal”, de magával a Szovjetunióval, illetve később jogutódjával, Oroszországgal is. Sőt, a NATO-n belül megfogalmazódtak olyan érvek is, hogy – az akkor még a Szövetségen belül

hivatalosan meg nem jelenített, de szakértői szinten már gondolkodási fázisba lépett – esetleges bővítés pozitívan hatna magának a NATO-nak az új körülmények közötti adaptációjára, vagyis a Szövetség átalakítására.

A kapcsolatfelvétel elvi lehetőségét első ízben a Szövetség állam- és kormányfőinek már idézett, 1990. július 5-6-i londoni Nyilatkozata teremtette meg, majd az Észak-atlanti Tanács 1990. december 17-18-i brüsszeli ülésén értékelték a londoni Nyilatkozat óta történt előrelépést:

„A Szovjetunió, valamint a többi közép- és kelet-európai ország rendszeres diplomáciai kapcsolatot létesített a Szövetséggel, amely hasznos információ- és eszmecserét tesz lehetővé. Megindult a vezető beosztású politikai és katonai tisztségviselők magas szintű, rendszeres találkozója: a közép- és kelet-európai országokból több választott vezető látogatott el a NATO központjába, és a NATO főtitkára látogatást tett Moszkvában, Prágában, Varsóban és Budapesten.”⁶

A NATO, valamint a közép- és kelet-európai országok kapcsolatának alakításában ugyancsak fontos szerepe volt az Észak-atlanti Tanács 1991. június 6-7-i, Koppenhágában tartott ülésén elfogadott „Partnerségi viszony a közép- és kelet-európai országokkal” című Nyilatkozatnak. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a NATO konstruktív, partneri viszony létesítésére törekszik a Szovjetunióval és a többi közép- és kelet-európai országgal annak érdekében, hogy előmozdítsa a biztonságot és a stabilitást Európában.

A koppenhágai nyilatkozat a magas szintű politikai és diplomáciai találkozók mellett már konkrét kezdeményezéseket is jelzett a közép- és kelet-európai országok irányában:

- tisztségviselők és szakértők találkozóinak szervezése a biztonságpolitika, a katonai stratégia és doktrína kérdéseiről, valamint a biztonságot érintő aktuális kérdésekről;
- a NATO és a közép- és kelet-európai országok vezető katonai testületei közötti kapcsolatok erősítése céljából katonai tapasztalatcserék szervezése a Szövetség brüsszeli központjában, a SHAPE-nél és az érintett NATO parancsnokságokon;
- a közép- és kelet-európai országok szakértőinek bekapcsolása a Szövetség tudományos és környezetvédelmi programjaiba, valamint a légtér-ellenőrzési tevékenységbe;
- a NATO információs és tájékoztató programjának kibővítése, parlamenti küldöttségek, oktatási és médiaszakértők meghívása a NATO brüsszeli központjába;
- az Észak-atlanti Közgyűlés és a közép- és kelet-európai országok parlamentjei közötti kapcsolatok bővítésének segítése.

---

⁶ A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1994, 111. o.

A kapcsolattartás konkrét keretei viszont akkor körvonalazódtak a legvilágosabban, amikor a **Szövetség az 1991. novemberi római csúcstalálkozóján kiadott Deklarációban megfogalmazta és közzétette új stratégiai koncepcióját, amelyben hangsúlyozta, hogy a NATO biztonságpolitikája három egymást kölcsönösen erősítő elemre, a párbeszédre, az együttműködésre és a kollektív védelemre épül.** A csúcstalálkozón többek között meghatározták a NATO feladatait és követendő politikáját az európai biztonsági intézmények, illetve a közép- és kelet-európai országokkal kialakítandó partneri viszonyt és együttműködést illetően. A NATO állam- és kormányfőinek Deklarációja hangsúlyozta támogatását a közép- és kelet-európai országok által beindított reformfolyamatok végrehajtásához, konkrét gyakorlati segítséget ajánlott az átmeneti időszak nehézségeinek leküzdéséhez. Felajánlotta tapasztalatait a politikai, gazdasági, katonai és tudományos jellegű kérdésekről folytatott konzultációkhoz és az érintett országok számára legfontosabb együttműködési kérdések megoldásához.

A következő hónapban, **1991. december 20-án a NATO létrehozta az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (NACC)** a szorosabb intézményi és nem hivatalos partneri kapcsolatok segítése és koordinálása céljából. A NACC-nak fontos szerepet szántak a békefenntartással kapcsolatos feladatokban való részvétel és a válságövezetekbe irányuló humanitárius segítségnyújtás összehangolásában is. Magyarországgal együtt összesen hat közép-, illetve kelet-európai és három balti ország, valamint a NATO 16 tagállama fogadta el elsőként a Tanács tagságával járó feltételeket, majd 1992 márciusában csatlakozott hozzájuk a FÁK 11 tagállama, illetve áprilisban Grúzia, és júniusban Albánia is.

Az újonnan függetlenné vált közép- és kelet-európai országok – köztük Magyarország is – keresték helyüket az új világrendben, és a NACC többi, nem NATO-tag államától eltérően nem érték be azzal a mozgástérrel, amit a Tanács részükre nyújtott. Az úgynevezett „Visegrádi Országok” egyre erőteljesebben kezdték hangoztatni az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez való csatlakozási szándékukat. E törekvéseiket vélhetően a közelmúlt keserű történelmi tapasztalatai, az erre az időszakra kiéleződő európai és nemzetközi biztonsági problémák (délsláv válság, rendkívül instabil orosz és FÁK-térség) miatti biztonságérzet hiánya, valamint az a szándék motiválta, hogy részeseivé váljanak Európa fejlettebb országai demokratikus közösségének, ami nagyobb biztonságot és stabilitást jelenthet számukra.

Minden bizonnyal a közép- és kelet-európai országok e törekvése is motiválta a NATO vezetését – de különösen az Egyesült Államokat –, hogy a NACC lehetőségeit messze meghaladó, új együttműködési formát ajánljon fel részükre, illetve minden olyan ország számára, amely vállalja az abban való részvételt. **Ez az új lehetőség alapvetően az amerikaiak által kidolgozott és a Clinton elnök által 1993 végén bejelentett, illetve a NATO 1994. január 10-11-ei csúcsertekezletén elfogadott és meghirdetett Partnerség a Békéért (PfP) program volt.** A „Visegrádi Országok” vezetőinek 1994. január 11-12-én Prágában tartott találkozóján a résztvevők bejelentették csatlakozási szándékukat a PfP-programhoz.

„A mai napon beindítottunk egy azonnali, gyakorlati programot, amely átformálja a NATO és az együttműködő államok közti kapcsolatokat. Ezen új program, túlmutatva a párbeszédre és az együttműködésre, igazi partneri kapcsolatot teremt: a Partnerséget a Békéért. Felhívjuk tehát a NACC-ban részt vevő többi államot és az EBEÉ többi országát, amely képes és kész részt venni a programban, hogy csatlakozzon hozzánk ebben a partnerségben. A Partnerség a Békéért programban való tevékeny részvétel fontos szerepet tölt be a NATO bővítésére irányuló fejlődési folyamatban.”⁷

A Partnerség a Békéért program a résztvevők számára kibővítette és intenzívebbé tette az együttműködést, hozzájárult a stabilitás növekedéséhez, csökkentette a békét fenyegető veszélyeket. A PFP-program – a NACC-ban vállalt tagságtól eltérően – a kétoldalú kapcsolatokra és megállapodásokra alapozta az együttműködést. Mindez nagy mozgásteret biztosított mind a NATO-tagállamoknak, mind pedig a programhoz csatlakozott közép- és kelet-európai országoknak egyaránt az együttműködés olyan különböző területein, mint például a békefenntartás, a válságkezelés, a szakmai és technikai konzultációk, a tisztképzés, a közös csapatgyakorlatok, a humanitárius segélyakciók, a kutató-mentő tevékenység, vagy a környezetvédelem.

A Partnerség a Békéért programhoz csatlakozó országok jogot szereztek arra, hogy azonnal és közvetlenül a NATO-hoz fordulhassanak konzultációs céllal, ha területi integritásukat, függetlenségüket vagy biztonságukat bármilyen veszély fenyegetné.

A PFP-programban való részvételt az érintett közép- és kelet-európai országok részéről úgy is fel lehetett fogni, mint egy fontos közbeeső lépést egy későbbi tagság felé vezető úton. Ugyanakkor természetesen a programhoz való csatlakozás egyik ország számára sem jelentett automatikusan jövőbeni NATO-tagságot, de a program végrehajtásában való aktív részvétel elősegítette annak a kapcsolattrendszernek a kialakulását és erősítését, amelynek segítségével teljesíthetőbbé váltak a későbbi NATO-tagság elnyerésének feltételei.

1.4. A NATO kapcsolatépítési kísérletei Oroszországgal, illetve Moszkva e folyamat során tett próbálkozásai a közép- és kelet-európai országok – köztük Magyarország – NATO-tagságra irányuló törekvéseinek akadályozására, illetve lassítására

A NATO 1991. november 7-8-i római csúcstalálkozóján elfogadott új stratégiai koncepció, valamint a békéről és az együttműködésről kiadott Római Nyilatkozat megfogalmazta az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének jövőbeni szerepével, belső struktúráinak átalakításával, a biztonság szélesebb megközelítésével, Európa minél több államának a közös biztonsági kérdések kezelésébe történő bevonásával kapcsolatos feladatokat. (Ez utóbbi realizálásának érdekében alakult meg az Észak-atlanti Együttműködési Tanács.)

⁷ A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1994, 297. o.

1991. december 19-én a NATO-tagállamok külügyminisztereinek brüsszeli értekezletén döntöttek arról, hogy a NATO is részt vesz a Moszkvának és Szentpétervárnak nyújtandó humanitárius segély helyszínre történő szállításában.

Ez volt **az első olyan konkrét intézményes kapcsolat**, amelyet a NATO kezdeményezett, s amelyet Oroszország a gyakorlatban azonnal ki is használt. Ezt követően több magas szintű látogatásra is sor került: 1992. február 24-25-én Manfred Wörner főtitkár járt Moszkvában, illetve Gennagyij Burbulisz első miniszterelnök helyettes Brüsszelben, majd november 27-én ismét Wörner főtitkár látogatta meg az NDK-ból kivont orosz katonai alakulatokat. E látogatások jó alkalmat teremtettek a Szövetség és Oroszország vezető politikusai közötti véleménycserére egy olyan időszakban, amely tele volt regionális konfliktusokkal (délszláv térség, Hegyi-Karabah, Grúzia).

Az 1993-ban felerősödő, a már említett közép- és kelet-európai országok részéről egyre erőteljesebben hangoztatott csatlakozási igények, valamint a Jelcinnel szembe forduló ellenzék elleni véres harcokba torkollott fellépés (1993. szeptember 21-én az elnök rendkívüli állapot bevezetésére és a hadsereg elit alakulatainak bevetésére, illetve a parlament felosztatására kényszerült) következtében kialakult bonyolult belpolitikai helyzet miatt az Oroszország és a NATO között kibontakozó kapcsolatok megromlottak, s hosszú időre kifejezetten belpolitikai indíttatású viták célpontjává váltak.

A NATO számára azonban ekkor már világossá vált, hogy Oroszország teljes elszigetelődése – különösen az 1993. szeptember 21-ét követően kialakult belpolitikai helyzetben, egy esetleges politikai visszarendeződéssel párosulva – milyen óriási veszélyekkel járhat mind a Szövetség, mind pedig Európa biztonsága szempontjából. Eppen ezért folytatták a megoldás keresését, hogy miként kapcsolhatnák be Moszkvát is a nemzetközi biztonság érdekében folytatott széleskörű párbeszédbe és a politikai folyamatokba.

Jó alkalmként kínálkozott erre az 1993 decemberére kidolgozott és a NATO 1994. január 10-11-i brüsszeli csúcsértekezletén bejelentett Partnerség a Békéért (PBP) program. Az ülésről kiadott Felhívásban a Szövetség állam- és kormányfői felhívták a NACC-ban részt vevő valamennyi államot és az EBEE tagállamait, hogy amennyiben készek és képesek részt venni, csatlakozzanak a programhoz.

Oroszország törekvése a NATO-val való kapcsolatok kezdetétől fogva az volt, hogy az Észak-atlanti Szövetséggel lehetőleg olyan jogi biztosítékokkal alátámasztott kapcsolatokat építsen ki, illetve tartson fenn, amelyek egyfajta garanciát jelentenek az orosz biztonsági érdekek érvényesítésére.

A kapcsolatok szükségességével és jellegével kapcsolatban 1993 és 1995 között Oroszországban széles körű vita bontakozott ki, mind a hivatalos politika szintjén, mind pedig a biztonságpolitikai műhelyekben, továbbá az egész társadalomban.

A hivatalos politika szintjén a vita alaphangját két fontos dokumentum adta meg: az egyik az 1993. november 2-án, az 1833. számú elnöki rendelettel elfogadott új orosz Katonai Doktrína (Osznovnije Polozsenija Vojennoj Doktrini Rossziszkoj Federaciji), a másik pedig az úgynevezett „Primakov-jelentés” (Perszpektyivi raszsirényija NATO i intyereszi Rossziji) volt.

A Katonai Doktrínával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy ebben az időszakban még nem volt nemzeti biztonsági koncepció, s ezért a doktrína részben megpróbálta annak funkcióit is átvállalni. Ezért is különösen figyelemre méltó, hogy a NATO bővítését illetően a doktrína az Oroszországi Föderáció biztonságát fenyegető fő, illetve potenciális külső katonai veszélyforrásként említi *„a katonai tömböknek és szövetségeknek az Oroszországi Föderáció katonai érdekeinek sérelmére megvalósuló bővítését”*.⁸

Egy ilyen megközelítés pedig egyértelművé tette mindenki számára: **az orosz hivatalos politika szintjén jelentős biztonsági kockázati tényezőként fogták fel az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét, és határozottan elutasították a NATO keleti irányú bővítését!**

A bővítés elutasítása még határozottabban, ugyancsak az állami politika rangjára emelve jelent meg a „NATO bővítés perspektívái és Oroszország érdekei” címmel 1993 decemberében közreadott és a nyilvánosság előtt „Primakov-jelentés”-ként ismert dokumentumban.⁹

A jelentés első részében a felvételre jelentkezett közép- és kelet-európai országok, illetve magának a bővítés folyamatának a nyugati megítélését vázolja, és lehetséges megoldásként egy több szakaszban megvalósuló bővítési folyamatot prognosztizált. Erre a szerző megítélése szerint azért is szükség volt, mert a belépni szándékozó országok között jól érzékelhető különbségek vannak, ami eleve kizárja, hogy azonnal teljes jogú tagként integrálják őket a szervezetbe. A dokumentumnak ez a része azt sugallta a politikai döntéshozók részére, hogy a Nyugat még igazából nem egységes és bizonytalan a bővítést illetően.

A jelentés második része a NATO bővítésének Oroszország nemzeti érdekeire gyakorolt lehetséges hatásait elemzi. Ennek a résznek az egyik fontos problémacskora a NATO egyes feladatainak és Oroszország érdekeinek a szembeállítása. Moszkva ugyanis a bővítés esetén arra kényszerülne, hogy egyoldalúan tudomásul vegye az európai stratégiai egyensúly megbomlását, vagy – az egyensúly megőrzése és pozícióinak megtartása érdekében – a hidegháború időszakához hasonló fegyverkezési hajszába sodródna.

A szerkesztők szerint a NATO-bővítés az erőviszonyok jelentős megváltozása miatt különösen a CFE-tárgyalásokon elért eredményeket veszélyeztetheti, de más két- vagy többoldalú megállapodásból fakadó kötelezettség teljesítését is kétségessé tenné, összességében pedig veszélybe sodorná a helsinki folyamatot is.

⁸ Osznovnije Polozsenija Vojennoj Doktrini Rossziszkoj Fegyercsiki. Gyiplomatycseszkij Vesztnyik, 1993/23-24. szám, 8. o.

⁹ Jevgenij Primakov, a későbbi külügyminiszter, majd miniszterelnök akkor még az Oroszországi Föderáció Külső Hírszerző Szolgálatának (Szluzsba Vnyésnyej Razvédki) volt a vezetője.

A jelentés kitér a NATO bővítésével kapcsolatos káros orosz belpolitikai következményekre is:

- tudomásulvétele megosztaná az orosz társadalmat; veszélybe sodorná a demokratikus átalakítás eddigi eredményeit; lehetőséget teremtene egy esetleges politikai visszarendeződésre;
- újra kellene gondolni az orosz biztonságpolitikai koncepciót (ami ekkor még nem, illetve csak a Katonai Doktrínában megfogalmazva létezett).

A NATO bővítésével kapcsolatos hivatalos orosz politika alapvetően a szabadabb, kötetlenebb gondolkodású – de a legtöbbször állami (főként külügyminisztériumi) megrendelésre dolgozó, biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó – szellemi műhelyekben formálódott.¹⁰

A szellemi műhelyekben zajló viták során jól érzékelhető volt, hogy a NATO-val való kapcsolat önmagában is fontos Oroszország számára, ami magában hordozhatja egy esetleges kompromisszum lehetőségét is a bővítés témakörében. Esetenként e körben megjelentek a bővítés mellett szólók érvek is¹¹ (igaz ezek elenyészőek voltak):

- bele kell egyezni, mert különben Oroszország magára marad és izolálódik;
- az újonnan felvett tagokkal gyengül a NATO, ami végső soron jó Moszkvának is.

Természetesen többségben voltak a bővítést ellenző érvek:

- a NATO infrastruktúrájának közeledése Oroszország és a FÁK határaihoz fenyegetést jelent az ország biztonságára;
- Moszkva hátrányára változnak meg az európai erőviszonyok (a belépők „élőereje”, fegyverzete és technikai eszközei révén erősödik a NATO);
- a bővítés rontja Oroszország és általában a Nyugat, valamint az Oroszország és a NATO között kialakult, „viszonylag kiegyensúlyozott viszonyt”, veszélybe sodorja az enyhülés eddigi eredményeit (CFE, START stb.);
- elvonja a figyelmet egy valódi európai biztonsági rendszer kiépítésétől;
- súlyos belpolitikai bonyodalmakhoz vezethet Oroszországban, s a Nyugat számára sem kívánatos erőket segíthet hatalomra (Zjuganov, Zsirinovszki);
- Oroszország egy erejét meghaladó újabb fegyverkezési versenybe „kényszerül”!

¹⁰ A legismertebb ilyen szellemi műhelyek közé tartozott például: az Orosz Tudományos Akadémia USA–Kanada Intézete, az OTA Európa Intézete, a OTA Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, a Stratégiai Kutatások Orosz Intézete, a Politikai és Nemzetközi Kutatások Központja, a moszkvai Carnegie Központ, a szentpétervári Integrációs Kutatások és Programok Intézete, valamint a Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, a híres MGIMO.

¹¹ Ilyen volt Szergej Jusenkov, a Duma Védelmi Bizottságának liberális elnöke.

Mindezek ellenére szakértői szinten teljes bizonyossággal – de vélhetően a politika alakítói is – tisztában voltak azzal, hogy:

- a bővítés elkerülhetetlen, Oroszország elkésett az érveléssel és a tiltakozással, de mindent el kívántak követni azért, hogy az minél később következzen be, és Oroszország a lehető legkisebb veszteséggel, sőt, ha lehet valami „hozáddal” kerüljön ki a bővítés körüli vitákból;
- ha végbe is megy, minden bizonnyal korlátozott körű lesz, s minél hangosabban tiltakoznak, annál nagyobb az esély arra, hogy belátható időn belül elkerülhető az Oroszország számára igazi kellemetlenségeket hozó második bővítési hullám (Baltikum).¹²

Amennyiben a NATO a bővítést – Oroszország ellenkezése és ellenérvei ellenére – mégis végrehajtja, úgy Moszkva – a bővítés kemény ellenzőinek véleménye szerint (például Vlagyimir Lobov, aki 1991-ig a Varsói Szerződés törzsfőnöke, majd vezérkari főnök is volt) – „kényszerpályára kerül” és ellenlépéseket „kénytelen” tenni.

a) Politikai téren:

- felülvizsgálják a NATO-tagországok és az újonnan bekerülők viszonylatában az eddigi orosz külpolitikát;
- új szövetségi rendszert „kénytelenek” kialakítani (itt a FÁK-tól kezdve Iránon, Pakisztánon keresztül Kínáig bezárólag mindenféle variáció szóba került);
- újragondolják az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai koncepcióját (ekkor még nincs ilyen!) és Katonai Doktrínáját;
- nem ratifikálják a START–2 megállapodást és felmondják az „Oroszország számára kedvezőtlen” nemzetközi szerződéseket (CFE stb.).

b) Katonai téren (a fő hangsúlyt a nukleáris elrettentésre helyezik):

- nem hajtják végre a START–2-ben vállalt csökkentést, illetve megsemmisítést; korszerűsítik a földi indítású TOPOL–M rakétákat; konkrét célokra programozzák az atomeszközöket (a belépők elleni fenyegetés!);
- újra rendszerbe állítják (elsősorban Belaruszban, a Kalinyingrádi Különleges Körzetben és a Balti Flottánál) a harcászati atomeszközöket;
- leállítják a CFE-megállapodásban vállalt csökkentéseket, s végrehajtják a szükségesnek ítélt átcsoportosításokat.¹³

---

¹² Nacionalnaja Doktrína Rossziji (problemi i priorityeti), Moszkva, 1994. Agensztvo Obozrevatyel, 217-241. o.

¹³ Új Honvédségi Szemle, 1997/4. 12-13. o.

A viták során az is egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy Moszkva kissé eltaktikázta magát a túlzott bővítésellenességgel:

- egyrészt félt a dialógustól, nehogy – megfelelő koncepció és érvrendszer hiányában – erősítse a Nyugat pozícióit, pedig valójában ezzel éppen a saját pozícióit gyengítette;
- másrészt pedig túlértékelt Oroszország lehetőségeit, biztos volt a „vétőjog” lehetőségében (ezt meg is ideologizálták: „amíg egy erős Oroszország csak kellemetlen partner, addig egy gyenge és elkeseredett Oroszország egyszerűen veszélyes a Nyugat számára”).

Éppen ezért **Oroszországnak el kellett jutnia a felismerésig:** az erőviszonyok egyre inkább a kárára változnak, s megfelelő kompromisszum-készséggel a vélt vagy jogos orosz biztonsági érdekeket is jobban tudják érvényesíteni. **Nem maradt más választása, mint a bővítés „elszenvedése”, tudomásul vétele és a kölcsönösen előnyös kapcsolatok keresése, esetleg intézményesítése a NATO-val, a bővítéstől függetlenül!**

A kapcsolat intézményesített szintre történő emeléséig azonban az orosz politikai elitnek el kellett végezni a tudományos műhelyekben és a társadalomban lefolytatott széleskörű viták összegzését, és ki kellett dolgozni azt a stratégiát, amelynek végrehajtásával a lehető legkisebb presztízavesztés nélkül, s a lehető legnagyobb hozadékkal kerülhet ki a jövő európai biztonsági architektúra kialakításának folyamatából, illetve az e folyamat befolyásolásából való kimaradás veszélyes helyzetéből.

Az új helyzethez való alkalmazkodás első ilyen kísérleteként értékelhető az 1995 májusában megjelent, az Oroszországi Föderáció elnöke mellett működő Kül- és Védelempolitikai Tanács által kidolgozott **„Oroszország és a NATO”** címet viselő **tanulmány**.¹⁴

A tanulmányt az Oroszországi Föderáció Tudományos Akadémiája mellett működő Európa Intézet vezetője, Szergej Karaganov irányításával dolgozta ki egy munkacsoport, melynek tagjai ismert biztonságpolitikai szakértők (P. Zolotarjov, D. Trenyin, A. Kokosin és mások) voltak. **A dokumentum lényegében a hivatalos orosz NATO-politika alapelveit fogalmazta meg,** ezért feltétlenül szükségesnek tartom részletesebb értékelését és elemzését.

A dokumentum reális képet vázol a bővítés (természetesen orosz szemszögből vizsgált) okairól, a NATO és a csatlakozási igényüket bejelentett közép-európai országok érdekeiről és az Oroszországi Föderáció érdekeiről, valamint ajánlásokat fogalmazott meg a követendő stratégiát és taktikát illetően az orosz külügyi vezetés számára.

---

¹⁴ A tanulmány a biztonságpolitikai szakértők körében „Karaganov-jelentés” címen vált ismerté. Eredeti címe: *Rosszija i NATO*, Insztyitut Jevropi, 1995.

A tanulmány készítői abból indultak ki, hogy Oroszország NATO-hoz való viszonyát alapvetően két körülmény határozza meg:

- az Észak-atlanti Szövetség még a hidegháború éveiben jött létre, és kiemelten a Szovjetunióval való globális szembenállás kifejezésére;
- a NATO 1991. novemberi római csúcstalálkozóján meghirdetett új stratégiai koncepció, valamint az 1994. januári brüsszeli csúcson beindított Partnerség a Békéért program arról tanúskodnak, hogy megvannak a feltételek – Moszkva szempontjából pedig a remény! – a Szövetség átalakítására és jellegének megváltoztatására.

Ebből pedig világosan az következik, hogy **Moszkva számára kulcskérdés marad: képes lesz-e átalakulni a NATO, hogyan fog lezajlani a bővítés, és milyen lesz ebben az új helyzetben a NATO és Oroszország viszonya?**

A dokumentum a NATO-bővítés fő okaként a Szövetség túlélésének biztosítását, a hidegháború utáni fennmaradásának igazolását jelölte meg. Másodlagos okként a hidegháborúban aratott nyugati győzelem geopolitikai kihasználását, illetve ennek következtében a Szövetség szárnyainak erősítését határozta meg.

A belépni szándékozó közép- és kelet-európai országok csatlakozási törekvéseit a tanulmány érthetőnek és jogosnak tartja, és elismeri jogukat a külső és belső stabilitásra. Azt azonban már Oroszország érdekeivel ellentétesnek ítéli, hogy ez a bővítési folyamat eredményeként az orosz biztonsági érdekek sérelmére valósuljon meg. A bővítés erősen negatív pszichológiai hatással is járna az orosz társadalom számára: súlyos politikai és katonai izoláció benyomását keltené, ami kedvezőtlen belpolitikai folyamatokat indukálhat.

A tanulmány készítői hangsúlyozzák: Oroszországnak nem – de Európának sem – érdeke, hogy új választóvonalak alakuljanak ki Európában; hogy megrendüljön a Nyugatba vetett, kialakulóban lévő és még meglehetősen törekeny bizalom; hogy Oroszország új fegyverkezési versenybe kezdjen, új szövetségesek után nézzen, s a NATO bővítés következtében megváltozni kénytelen orosz külpolitikában növekedjen a nukleáris elrettentés szerepe.

A tanulmány az orosz külpolitikai vezetés számára a követendő irányvonalat illetően az alábbi tanácsokat adta:

- a kiindulópont: a bővítés nem elkerülhetetlen;
- kerülni kell még a látszatát is annak, hogy az Oroszországi Föderáció esetleges kompenzációk fejében kész lenne e kérdésben kompromisszumra;
- ha a bővítés végleg elkerülhetetlen, akkor mindent el kell követni annak késleltetésére;

- ki kell használni, hogy egyes NATO-tagországok között véleménykülönbségek vannak, más országokon belül pedig (Spanyolország, Portugália, Görögország, Olaszország) a lakosság körében alacsonyabb a bővítés támogatottsága;
- a bővítés megakadályozása, illetve késleltetése, a ratifikációs eljárásokra való befolyásyakorlás érdekében fel kell használni az orosz diplomácia teljes eszköztárát;
- az esetleges ellenlépéseket gondosan, megfontoltan kell kialakítani, illetve kezelni, és semmilyen körülmények között nem szabad blöffölni.

Amennyiben a bővítés végérvényesen elkerülhetetlennek látszik, úgy azt az összeurópai biztonsági architektúra egyik alkotóelemévé kell tenni. A dokumentum készítői a bővítés alternatívájaként azt ajánlják, hogy a NATO és Oroszország, vagy az európai vezető nagyhatalmak és az USA nyújtsanak kétoldalú garanciákat a csatlakozási kérelmeket benyújtó közép-európai országoknak biztonságuk garantálása érdekében.

A Kül- és Védelempolitikai Tanács által készített jelentés nyilvánosságra hozatalát követően, még 1995 decemberében, az Oroszországi Föderáció Szövetségi Tanácsa – az orosz Parlament Felsőháza – Nyilatkozatot fogadott el a NATO keleti kibővítéséről, amelyben határozottan kijelentette: *„A NATO katonai gépezetének az Oroszországi Föderáció határaihoz való közelítése komoly veszélyt jelent Oroszország politikai, gazdasági és katonai biztonsága számára”*, ezért a Szövetségi Tanács határozottan tiltakozik a NATO tervezett bővítése ellen, és felhívja az érintett országok törvényhozó és végrehajtó hatalmi testületeit politikájuk felülvizsgálatára.¹⁵

Az 1995. év e kérdéskörrel kapcsolatos történéseihez tartozó fontos tény az is, hogy az Oroszországi Föderáció politikai vezetése – mintegy a bővítésben érintett közép- és kelet-európai országok „feje felett” – tárgyalásokat kezdeményezett az amerikai vezetéssel, és velük próbált megállapodni a bővítés elhalasztásáról, illetve ennek sikertelensége esetén bizonyos biztonsági garanciák megszerzéséről.

A tárgyalásokon az orosz fél által előterjesztett biztonsági garanciák között szerepeltek olyan ígérek, mint például:

- a NATO bővítéséből kizárni a balti államokat, illetve a FÁK valamennyi tagállamát;
- kizárni azt, hogy az újonnan felvételre kerülő közép- és kelet-európai országok területén nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvereket telepítsenek;
- korlátozni az új tagországok területén elhelyezhető élőerő nagyságát és az egyes fegyverfajták mennyiségét;

¹⁵ Póti László: Potenciális tagból potens opponens: a NATO-bővítés egyhangú orosz vitája. Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997, 219. o.

- garantálni a Kalinyingrádi Terület különleges státuszát;
- biztosítani Oroszország fejlett haditechnikai eszközökhöz és technológiákhoz való hozzáférési lehetőségét;
- biztosítani Oroszország hagyományos haditechnikai piacainak megőrzését.

Az Egyesült Államok e tárgyalásokon világosan az orosz fél értésére adta: a bővítés bekövetkezik, de az nem jelent Oroszország számára biztonsági kockázatot, viszont annak elhalasztása az 1991-ben megkezdett demokratikus átalakítás ellenzőinek malmára hajtaná a vizet. Valami eredménye azonban mégiscsak volt e próbálkozásoknak, hiszen a határozottságáról közismert Madeleine Albright amerikai külügyminiszter – a Románia bekapcsolását szorgalmazó francia és a Szlovénia felvétele érdekében lobbizó olasz törekvéseket is figyelmen kívül hagyva – kijelentette: az USA csak Lengyelország, Csehország és Magyarország felvételét támogatja.

Moszkva kemény bővítésellenes politikája számos feszültséget okozott Oroszország és a többi – főként közép- és kelet-európai – ország közötti kapcsolatokban. Az orosz politikai és katonai vezetés sorra mondta le a csatlakozási szándékukat bejelentő, de még a bővítésre egyáltalán szóba hozott országok (például Románia) politikai és katonai vezetőivel korábban egyeztetett látogatásait és találkozóit, illetve számos szakértői szintű delegációcserét is törölt „mintegy büntetésképpen a NATO-ba való törekvésért”. (Ennek keretében került sor többek között az orosz honvédelmi miniszter magyarországi, lengyelországi és romániai látogatásának a lemondására is.)

1996-ban azonban – különösen az oroszországi választásokat és Borisz Jelcin elnöki beiktatását (1996. július 3.) követően – érezhető hangsúlyeltolódás következett be a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokban. (Az orosz hivatalos külpolitika kemény NATO-ellenes korábbi hangvételének vélhetően belpolitikai okai is voltak!). A hangsúly a kemény ellenzésről a kapcsolatkeresésre, az egyre fenyegetőbbnek látszó elszigetelődés elkerülésére és – mintegy a „bővítés tudomásulvételének áraként” – gazdasági kompenzációk megszerzésére tevődött át.

Erre az időszakra esik Oroszország bekapcsolódása a PfP-programba, valamint a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok intézményessé tétele igényének a megjelenése is. Ez utóbbit sok oroszországi, de számos nyugati biztonságpolitikai szakértő is Javier Solana 1996. március 20-i moszkvai látogatásához köti, ahol a Szövetség főtitkára a Kül- és Védelempolitikai Tanács ülésén felszólalva többek között kijelentette:

„Európában, de szerte a világon új veszélyforrások és konfliktusok jelentek meg, amelyek megelőzéséhez és kezeléséhez széleskörű nemzetközi összefogásra van szükség. Ehhez egy sokkal szélesebb körű együttműködésre és egy közös stratégia kidolgozására van szükség. Ehhez pedig egy stabil, erős és demokratikus Oroszországra van szüksége a világnak!”¹⁶

¹⁶ Visztuplénijje genyeralnogo szekretarja NATO na zaszedanyiji Szoveta Vnyesnyej i Oboronnoj Polityiki Rossziszkoj Fegyveraciji. Moszkva, Szegodnya, 1996. március 22.

1.5. Következtetések

- A hidegháború befejezését követően a NATO 1990. július 5-6-i londoni nyilatkozata világossá tette: az Észak-atlanti Szövetség nem tekinti többé ellenségnek a Varsói Szerződés tagállamait, párbeszédet ajánl, és az így kialakult helyzetben lehetőséget lát a fegyveres szembenállás – közte a nukleáris eszközök – szintjének csökkentésére.
- A közép- és kelet-európai országok valódi függetlenné válásukat követően nem sokkal, csaknem egyidőben, teljesen egyértelművé tették, hogy biztonságukat egy korábbtól lényegesen különböző értékrendben, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében képzelték el hosszú távon biztosítani. Mindez kemény reakciókat váltott ki az Oroszországi Föderációban a politikai elit, a biztonságpolitikával foglalkozó szakértők és a közvélemény körében egyaránt.
- A bővítés ellenzése az orosz hivatalos állami politika rangjára emelkedett és olyan fontos dokumentumba is bekerült, mint a Katonai Doktrína. Mindez kedvezőtlenül befolyásolta a hidegháború befejezését követően a Kelet–Nyugat közötti kapcsolatokban beindult enyhülési folyamatot és lassította a katonai szembenállás szintjének csökkentésére irányuló törekvések realizálását.
- A hivatalos dokumentumokban, a biztonságpolitikával foglalkozó szellemi műhelyekben és a széles körű társadalmi vitában megfogalmazódott, a NATO keleti irányú bővítésével szembeni érvrendszer alapvetően meghatározta a csatlakozni szándékozó közép- és kelet-európai országokkal kapcsolatos orosz külpolitikai stratégiát. E stratégiának megfelelően, ezekben az években – mintegy „büntetésül” a NATO-ba való törekvésért – az orosz fél az érintett országokkal nem kezdeményezett, illetve sorozatosan lemondott korábban már egyeztetett felsőszintű látogatásokat, s a szakértői szintű delegációcseréket is az orosz fél részére okvetlenül szükséges minimum szintjére csökkentette.
- A bővítés körüli sokoldalú, az orosz társadalom szinte minden szféráját átfogó viták alapján arra lehet következtetni, hogy azok mögött valójában az új Oroszország új identitásának, új helyének és szerepének a keresése állt, a hidegháború befejezését követő új világrendben.
- Az Oroszország és a NATO közötti kapcsolatok kialakulásától kezdve szinte mindvégig jól megfigyelhető volt Moszkvának az a törekvése, hogy olyan – lehetőleg jogi biztosítékokkal alátámasztott – intézményesített kapcsolatrendszert építsen ki a Szövetséggel, amely egyfajta garanciát is jelent az orosz biztonsági érdekek érvényesítésére.

2. A PARTNERSÉG A BÉKÉÉRT PROGRAM (PFP), A SZÖVETSÉG ÉS A PARTNERORSZÁGOK KÖZÖTTI GYAKORLATI KAPCSOLAT ALAPJA – NYITÁS A VOLT VARSÓI SZERZŐDÉS-TAGÁLLAMOK ÉS A SZOVJET UTÓDÁLLAMOK IRÁNYÁBAN

2.1. Az új biztonsági környezethez való alkalmazkodás: a NATO 1991. évi stratégiai koncepciójában meghatározott elvek szerinti együttműködés kialakítása Közép- és Kelet-Európa új partnerországaival a szervezet kibővítéséig

A NATO 1991. évi római csúcsértekezletén elfogadott stratégiai koncepciójában a Szovjetunióval és a többi közép- és kelet-európai országgal való kapcsolatok területén a partnerség új korszakát indította el. Ez a **partnerség valódi intézményesített formáját 1994. január 10-11-ét követően nyerte el, amikor az Észak-atlanti Szerződés Szervezete brüsszeli csúcsértekezletén meghirdette a Partnerség a Békéért (PFP) programot.**

A tagállamok állam- és kormányfői által aláírt „Felhívás”-ban a NATO deklarálta azt a szándékát, hogy a korábbinál szorosabbra kívánja fűzni kapcsolatait a közép- és kelet-európai országokkal:

„Mi, az Észak-atlanti Szövetség tagországainak állam- és kormányfői, építve az észak-amerikai és európai szövetségesek szoros, hosszú ideje fennálló partneri kapcsolataira, elkötelezetten támogatjuk Európa egészében a biztonság és stabilitás fokozását. Ezért szorosabbra kívánjuk fűzni kapcsolatainkat a Kelet demokratikus államaival. Megerősítjük, hogy a Szövetség, a Washingtoni Szerződés 10. cikkelyében foglaltak szerint, nyitva áll más európai államok tagsága számára, amelyek helyzete lehetővé teszi, hogy elősegítsék a Szerződés elveit, és hozzájáruljanak az észak-atlanti térség biztonságához. Örömmel üdvözlénk és várjuk a NATO-nak a Kelet demokratikus államaira kiterjedő bővülését, a fejlesztés folyamata keretében, figyelembe véve az egész Európában bekövetkező politikai és biztonsági fejleményeket.

A Partnerség a Békéért programját az Észak-atlanti Tanács irányítása alatt valósítjuk meg. Ez a program új biztonsági kapcsolatot teremt az Észak-atlanti Szövetség és békepartnerei között. Az Észak-atlanti Tanács felhívással fordul a partnerállamokhoz, hogy vegyenek részt a NATO központjában működő politikai és katonai szerveknek a partnerségi tevékenységgel kapcsolatos munkájában. A békepartnerség Európa-szerte kibővíti, szélesíti, és intenzívebbé teszi a politikai és katonai együttműködést, növeli a stabilitást, csökkenti a békét fenyegető veszélyeket, szilárdabb kapcsolatokat épít ki azáltal, hogy elősegíti a gyakorlati együttműködés szellemét, és a szövetségünk alapját képező demokratikus elvek iránti elkötelezettségét.”¹⁷

¹⁷ A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1994, 299. o.

A NATO részéről ez volt az első valóban egyértelmű, hivatalos jellegű visszajelzés a közép- és kelet-európai országok csatlakozási szándékára.

A programhoz csatlakozó országok vállalták, hogy a Pfp keretdokumentumában előírtak szerint együttműködnek az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével, az alábbi célok megvalósítása érdekében:

- a nemzeti védelmi és költségvetési eljárások átláthatóságának megkönnyítésében, a védelmi erők demokratikus ellenőrzésének biztosításában;
- olyan képesség és készség fenntartásában, amellyel – az alkotmányos megfontolásoktól függően – hozzá tudnak járulni az ENSZ fennhatósága alatt és/vagy az EBEÉ feladatköre keretében végrehajtott műveletekhez;
- a NATO-val fennálló együttműködési katonai kapcsolatok fejlesztésében a közös tervezés, kiképzés és gyakorlatok céljából, annak érdekében, hogy fokozzák a békefenntartási, kutatási és mentési, humanitárius és egyéb, a későbbiekben megállapodott műveletek végrehajtására irányuló képességüket;
- hosszabb távon olyan erők fejlesztésében, amelyek alkalmasak az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tagjainak erőivel közösen végrehajtásra kerülő műveletekre.

A békepartnerségben való aktív részvétel fontos szerepet játszott a NATO bővülésének folyamatában, amelyről a Szövetség kormányai kijelentették, hogy várják és örömmel üdvözlik azt azon fejlődési folyamat részeként, amely figyelembe veszi az Európában bekövetkezett politikai és biztonsági fejleményeket. A Washingtoni Szerződés 10. cikkelye ugyanis előírja, hogy a Szövetség bővíthet olyan újabb európai államok taggá válásával, amelyeknek módjukban áll, hogy előbbre vigyék a Szerződés elveit, és hozzájáruljanak az észak-atlanti térség biztonságához.

A partnerséghez való csatlakozáskor az államok keretdokumentumot írtak alá, amelyben elkötelezték magukat a demokratikus társadalom megőrzése és a nemzetközi jog elveinek fenntartása iránt. Megerősítették elkötelezettségüket, hogy jóhiszeműen eleget tesznek az Egyesült Nemzetek Alapokmányából és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából eredő kötelezettségeiknek: azaz egyetlen állam területi épségét vagy politikai függetlenségét sem fenyegetik, és nem alkalmaznak erőt ezekkel szemben, tiszteletben tartják a fennálló határokat és vitáikat békés eszközökkel rendezik. Ismételten elkötelezték magukat a Helsink-i Záróokmány és az EBEÉ minden további okmánya mellett, és kijelentették, hogy hűek maradnak a leszerelés és fegyverzetkorlátozás terén vállalt kötelezettségeik teljesítéséhez.

A keretprogram arra is lehetőséget biztosított, hogy a részt vevő államok összekötő irodát nyissanak a NATO brüsszeli központjában a Szövetséggel lefolytatandó konzultációk megkönnyítése céljából. Egészében véve **a program egyik legfontosabb eleme volt az állandó konzultációs lehetőség biztosítása.**

A PfP-programban való részvétel azzal kezdődött, hogy minden egyes résztvevő aláírta a Partnerség a Békéért Program **Keretokmányát**. A következő lépésként minden egyes partner **Jelentkezési Dokumentumot** nyújtott be a NATO-nak, amelyet kívánságra a NATO szervezeteinek segítségével dolgoznak ki. Ebben az okmányban megjelölték, hogy a partnerországok milyen körben, ütemben és szinten vesznek részt a NATO-val kialakított együttműködésben, például a közös tervezésben, kiképzésben és gyakorlatokon.

Az okmányban meghatározták az elérendő politikai célokat, és megjelölték, hogy milyen katonai és egyéb anyagi eszközöket bocsátanak a partnerország rendelkezésére a vállalt tevékenységek végrehajtásához. A Dokumentum alapján dolgozták ki az **Egyéni Partnerségi Programot**, amelyben a partnerországok vállalták, hogy rendelkezésre bocsátják a közösen kidolgozott partnerségi program megvalósításához szükséges és megfelelő személyi állományt, anyagi eszközöket, létesítményeket és képességet. Vállalták a partnerségi tevékenységben való részvételük finanszírozását, és arra törekedtek, hogy megosszák azoknak a gyakorlatoknak a költségeit, amelyeken részt vesznek.

A békepartnerség munkafóruma a Politikai-katonai Irányító Bizottság lett, amely különféle formákban – vagy csak a NATO tagországok képviselőivel, vagy pedig a tagországok és a partnerek képviselőivel közösen – rendszeres üléseket tartott a főtitkárhelyettes elnökletével, amelyeken áttekintették a partnerségi munkaprogramot és a PfP-programmal kapcsolatosan ajánlásokat dolgozott ki az Észak-atlanti Együttműködési Tanács részére.

Az együttműködési tevékenységek elősegítése érdekében a NACC partnerországait és a békepartnerségben részt vevő tagállamokat felkérték, hogy küldjenek állandó összekötőket a NATO központjába, valamint a belgiumi Monsban létesített központi **Partnerségi Koordinációs Sejthez (PCC)**, ahol a Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága (SHAPE) működik. Az Észak-atlanti Tanács fennhatósága alatt működő Partnerségi Koordinációs Sejt feladata a Békepartnerség keretében folyó közös katonai tevékenységek összehangolása, és a partnerségi programok végrehajtásához szükséges katonai tervezés elvégzése.

A PfP-n belüli tevékenység folyamatában rendkívül fontos szerepet kapott az úgynevezett **Békepartnerségi Tervező és Áttekintési Folyamat (PARP)**, amelynek lényege abban áll, hogy rendszeresen tervezik és értékelik azokat az erőket és képességeket, amelyek a szövetséges erőkkel közösen részt vesznek a többnemzetiségű kiképzési feladatokban, gyakorlatokon, illetve a különböző béketámogató műveletekben.

A Partnerség a Békéért programnak igen fontos szerepe volt a NATO és a programhoz csatlakozott országok kapcsolatának elmélyítésében, az európai stabilitás és biztonság erősítésében. E tevékenységét a NATO alapvetően az Észak-atlanti Együttműködési Tanács szervezeti kereteit is felhasználva végezte. 1997 tavaszára azonban már megérték a feltételek a PfP-program továbbfejlesztésére és szervezeti kereteinek átalakítására.

Ezt a feladatot végezte el az **Észak-atlanti Együttműködési Tanács 1997. május 30-án Sintrában** (Portugália) tartott záróülése, amelyen értékelték a testület hatéves munkáját, és tevékenységét befejezettnek nyilvánították. Helyette **megalakult az Euro-atlanti Partnerségi Tanács (EAPC)**, amelynek alapokmányát a NATO és a partnerországok (összesen 44 ország) külügyminiszterei jóváhagyták, s amely az együttműködés minőségileg új szakaszát indította el. Ez a dokumentum megerősítette a részt vevő államok közös elkötelezettségét, hogy erősítik a stabilitást és a békét az euro-atlanti térségben.

A Partnerség a Békéért program kibővítésének legfontosabb céljai:

- a PfP-program konzultációs elemének további erősítése;
- a PfP-program operativitásának növelése;
- a partnerek fokozottabb bevonása a PfP tervezési és döntéshozatali mechanizmusába.

A PfP-program kibővítésének egyik igen fontos lépése volt a PfP-törzsrészlegek létrehozása, előbb a stratégiai és regionális, majd később szubregionális szinten. A Katonai Bizottság (MC) PfP-programmal, vagy az Euro-atlanti Partnerségi Tanács tevékenységével összefüggésben megtartott ülésein a NATO-nál felállított missziók tagjaként szolgálatot teljesítő magas rangú tisztek képviselik országuk haderejét.

A PfP-program operativitásának növelése érdekében a NATO elhatározta:

- azok a partnerek, amelyek kívánják, részt vehetnek a NATO-tagokkal együtt az Észak-atlanti Tanács által elhatározott jövőbeni PfP-műveletekben;
- kibővítik a NATO/PfP-gyakorlatok körét a szövetség új feladatainak valamennyi területére, beleértve a béketámogató műveleteket;
- a partnereket bevonják a PfP-tevékenységek tervezésébe és végrehajtásába, beleértve a NATO / PfP-gyakorlatokat és egyéb PfP-műveleteket. Ennek érdekében PfP-törzsrészlegeket hoznak létre a különböző NATO-parancsnokságokon; így a partnerországok ezeken a területeken nemzetközi szerepet vállalhatnak, ezenkívül nemzetközi funkciót tölthetnek be a NATO Nemzetközi Katonai Törzsén belül felállított Partnerségi Koordinációs Sejtben (PCC), Monsban;
- lehetőséget nyújtanak arra, hogy a PfP-törzsrészlegek részt vegyenek a Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelékek (CJTF) gyakorlatainak tervezésében, koncepciójának és doktrínájának fejlesztésében és műveleteiben;
- a partnerországok nemzeti képviselői lehetőséget kapnak a CJTF központjaiban való részvételre;
- a partnerországok nemzeti összekötő képviselői számára szélesítik a NATO központjában való tevékenység lehetőségét annak a folyamatnak a keretében, amelynek célja a hivatalosan a NATO-hoz akkreditált teljes körű diplomáciai missziók felállítása;

- a NATO védelmi tervezési rendszere mintájára bővítik a békepartnerségi tervező és áttekintési folyamatot (PARP), beleértve a miniszteri irányelveket és a partnerségi célokat. Az ezzel kapcsolatos intézkedésekkel párhuzamosan tovább javítják a PARP-ban részt vevő országok közötti átláthatóságot.
- kidolgozzák azokat a módszereket, amelyekkel elvi tekintetben bővíteni tudják a NATO biztonsági beruházási programok körét úgy, hogy azok kiterjedjenek a békepartnerségi projektekre is. A békepartnerséggel összefüggésben szélesítik a regionális együttműködési területek körét, egyebek között konzultációkat irányoznak elő a regionális biztonsági ügyekről és a gyakorlati együttműködésről.¹⁸

Az új PfP-program hatékonyságának egyik legekleatásabb példája az albán fegyveres erők újjászervezéséhez éppen egy speciális és testre szabott, PfP-egyéni partnerségi program keretein belül nyújtott segítség. Ugyancsak fontos szerepet töltött be a PfP-program segítségével az EAPC keretein belül megvalósuló békefenntartó tevékenység is, amely jelentős mértékben járult hozzá – és járul hozzá jelenleg is –, a volt Jugoszlávia területén a NATO irányítása alatt végrehajtásra kerülő béketámogató műveletek sikeréhez.

A PfP-programban való részvétel jó alkalmat teremtett arra is, hogy a csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országok közvetlenül és alaposabban megismerjék az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének belső struktúráját, követelményrendszerét, működésének alapelveit és rendjét, a politikai és katonai szervezetek munkamódszereit, a tagállamok jogait és kötelezettségeit, vagyis mindazt, amire a tagság elnyerését követően nagy szükségük lesz, és ami elősegítheti a Szövetséghez történő zökkenőmentesebb csatlakozásukat.

A közép- és kelet-európai országok csatlakozási folyamatában komoly szerepet kapott az 1995. szeptember 28-án napvilágot látott „Tanulmány a NATO bővítéséről” című dokumentum.

A NATO vezetése a Tanulmányban a hidegháború befejezését követően első ízben fogalmazta meg a Szövetség keleti irányú bővítésének célját:

„Amikor a NATO, az Észak-atlanti Szerződés 10. cikkelyének előrelátható rendelkezése értelmében és az 1994. januári brüsszeli csúcstalálkozó megerősítése szerint meghív más európai országokat, hogy legyenek szövetségesei, csupán további lépést tesz a szövetség alapvető célja, az egész euro-atlanti térség biztonságának és stabilitásának az átfogó európai biztonsági rendszerben történő növelése felé. A NATO kibővítése a közös védelem és az európai illetve euro-atlanti intézményekbe történő integráció előnyeit kiterjeszti az új tagokra. A közös védelem és az integráció előnyeinek érvényesülése azért fontos, mert védi az új tagok további,

¹⁸ NATO Kézikönyv. Jubileumi kiadás. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO Információs és Sajtóiroda, Brüsszel, 1999.

demokratikus fejlődését. Újabb országoknak a meglévő értékek és intézmények összességébe történő integrálásával, a NATO bővítése megvédi valamennyi tagállamában a szabadságot és biztonságot az Észak-atlanti Szerződéssel és a Londoni Deklarációval összhangban, az ENSZ Alapokmányának megfelelően, így a NATO alapvető biztonsági céljainak teljesítése és új tagoknak az európai és euro-atlanti intézményekbe történő integrálása összhangban van a bővítési folyamat egymást kiegészítő céljaival, a szövetség stratégiai koncepciójával.”¹⁹

A Tanulmány hat fejezetben taglalja a Szövetség bővítésével kapcsolatos NATO-álláspontot. Az első fejezet a bővítés céljával és alapelveivel foglalkozik. Ez utóbbiaknál külön taglalja a bővítés Szövetséget érintő kérdéseivel, illetve az új tagok kötelezettségeivel kapcsolatos alapelveket. Külön is érdemes kiemelni ebből, hogy a bővítés a csatlakozni kívánó országok számára is több lesz egy egyszerű felvételi aktusnál: „A kollektív védelemhez való hozzájárulás jelenlegi megoldásainak tükrében a szövetségesek tudni akarják, hogy a potenciális tagállamok hogyan szándékoznak hozzájárulni a NATO kollektív védelméhez, és minden szempontból részletesen fel fogják tárni ezt a kérdést a felvételi tárgyalásokat megelőző kétoldalú párbeszéd során.”²⁰

A második fejezet arra keres választ: miként biztosítható az, hogy a közép- és kelet-európai országok csatlakozása révén, egy egész Európát átfogó biztonsági rendszer részeként, tovább erősödjön az egész euro-atlanti térség stabilitása és biztonsága. Milyen a kapcsolat a NATO-bővítés és a többi európai biztonsági intézmény (EBESZ, EU, NYEU) között, s milyenek legyenek a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok:

„A NATO bővítésére az európai együttműködés és biztonság jelenleg zajló evolúciójának egyik elemeként kerül majd sor. A NATO bővítését úgy kell értelmezni, hogy az csak az egyik fontos eleme egy széles európai biztonsági rendszernek, mely túlhaladja, és elavulttá teszi a »választóvonalak« elvét Európában.”²¹

Ugyancsak ebben a fejezetben igen fontos az a megállapítás a NATO-ról, amely kimondja, hogy **a Szövetség fontos fórumot jelent a közös értékeket valló szövetségesek közötti politikai konzultációk számára, és egyedülálló katonai képességekkel rendelkezik a biztonsági kihívásokra adandó válaszhoz.**

Figyelemre méltó annak a hangsúlyozása is, hogy **a NATO bővítése az Európai Unió bővítésével párhuzamos és azt kiegészítő folyamat**, mert a két szervezet azonos stratégiai érdekeket képvisel, és egyformán komplex módon értelmezik a stabilitást és a biztonságot, és együttes hozzájárulást jelentenek az európai biztonsági rendszer erősítéséhez.

---

¹⁹ Tanulmány a NATO bővítéséről. (Nem hivatalos fordítás.) Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal (MK KFH), 1995. 2. o.

²⁰ Ugyanott, 5. o.

²¹ Tanulmány a NATO bővítéséről. (Nem hivatalos fordítás.) MK KFH, 1995, 6. o.

Az Oroszországgal tartandó kapcsolatokkal összefüggésben a tanulmány egyik igen lényeges eleme az a megállapítás, hogy:

„Oroszország Európa stabilitásának és biztonságának fontos alkotórésze... A Szövetség véleménye szerint kívánatos a NATO–oroszl kapcsolatok továbbfejlesztése, mely részét alkotja az együttműködésen alapuló európai biztonsági rendszer létrehozására irányuló átfogó megközelítésünknek. A NATO és Oroszország között a PjP-n túlmutató új kapcsolataink keretében párbeszéd kezdődött e kapcsolatok jövőbeni irányairól. A párbeszéd célja, hogy ez év végére kialakuljon a NATO–oroszl kapcsolatok politikai kerete, mely meghatározza a biztonsági együttműködés, továbbá a közös politikai konzultációk fejlesztésének alapelveit. Egy erősebb NATO–oroszl kapcsolat az új, befogadó és átfogó európai biztonsági struktúra egyik alapköve kell, hogy legyen. A NATO és Oroszország közti együttműködés hozzájárulhat a hidegháború időszakából visszamaradt esetleges bizalmatlanság oldásához, és elősegítheti annak biztosítását, hogy Európa soha többé ne szakadjon ellenséges táborokra. A NATO–oroszl kapcsolatok ilyen értelmű továbbfejlesztése és a későbbiekben esetleges formalizálása többé-kevésbé párhuzamosan kell, hogy történjen a NATO saját bővítésével, az európai stabilitás és biztonság további erősítésére vonatkozó célkitűzés jegyében. E bővített kapcsolatrendszer tartalma és formája a NATO és Oroszország közti párbeszéd keretei között kerül meghatározásra. (...) Ugyanakkor a NATO döntéseit illetően egyetlen nem-tagországnak sem lehet vétőjoga vagy fenntartási joga, és a Szövetség nem lehet alárendeltje egyetlen más európai biztonsági intézménynek sem.”²²

A harmadik fejezet arra ad választ, hogyan tud a NACC és a Partnerség a Békéért program konkrétan hozzájárulni a bővítés folyamatához:

„A PjP a tervezésen, a közös gyakorlatokon és más tevékenységeken keresztül (beleértve szemináriumokat, a napi rendszeres jelenléteket Brüsszelben és Monsban) a lehetséges új tagok egyre inkább megismerkednek a szövetség működésével, beleértve a politikai irányvonal kidolgozását, a békefenntartást és a válságkezelést. A lehetséges új tagok elkötelezettségének mértéke a szövetség közös alapelvei és értékei iránt lemérhető a nemzetközi ügyekkel kapcsolatos állásfoglalásaikból és a vonatkozó EBESZ kötelezettségek tiszteletben tartásából. A PjP-ben való részvételük újabb fontos eszköze elkötelezettségüknek, a közös védelemhez való hozzájárulásuk mértékének.

A lehetséges új tagok számára a Békepartnerség mind politikai, mind katonai szempontból hozzájárul a tagságra való felkészüléshez, megismerteti őket a szövetség struktúrájával és eljárási módjaival, elmélyíti a tagsággal járó jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos ismeretanyagukat.

A Békepartnerség segítségükre van a partnerországoknak abban is, hogy azokat a szükséges védelmi igazgatási reformokat végrehajtsák, amelyek szükségesek a demokratikusan ellenőrzött katonai szervezet kialakításához.

---

²² Ugyanott, 9-10. o.

Olyan folyamatokról és mechanizmusokról van szó, mint az átlátható védelmi tervezés, erőforrás gazdálkodás és költségvetés, megfelelő törvényhozás, valamint a parlamenti és a nyilvánosság felé történő beszámolási kötelezettség. A Béképartnerség elősegíti a lehetséges új tagokat abban is, hogy jól megalapozott demokratikus felelősséget és gyakorlatot hozzanak létre, és demonstrálják elkötelezettségüket a nemzetközileg elfogadott viselkedési normák iránt. A Keretdokumentum révén a Béképartnerség ugyancsak eszközül szolgál a szövetséges erőkkel való interoperabilitás elősegítésének és megteremtésének oly módon, hogy a lehetséges új tagállamokkal megismerteti az interoperabilitás fontos elemeit.”²³

A negyedik fejezet azt vázolja, hogyan lehet biztosítani a bővítés révén a NATO hatékonyságának növekedését, a közös védelemből fakadó, a békefenntartó és egyéb feladatok végrehajtására való képességének megőrzését, a Washingtoni Szerződés alapelveinek és céljainak megerősítését.

A tanulmány világosan kimondja: a bővítés realizálása esetén is biztosítani kell, hogy a Szövetség megőrizze katonai hitelességét, teljesíteni tudja valamennyi – így a Washingtoni Szerződés 5. cikkelye szerinti – kötelezettségét. Ezért például többek között figyelembe kell venni a stratégiai környezetet, a potenciális új tagok előtt álló lehetséges kockázatokat, a csatlakozni kívánók fegyveres erőinek képességeit és interoperabilitását, valamint az érintett ország és a szövetségesek hozzáállását az idegen csapatok adott ország területén történő állomásoztatásához. A NATO-nak pedig biztosítani kell, hogy az új tagok területe elérhető legyen a Szövetség erői számára, akár megerősítés, akár válságkezelés, akár pedig gyakorlatok végrehajtása céljából.

A fejezet több fontos területen részletesen meghatározza a leendő tagok kötelezettségeit a kollektív védelemben való részvétel, a haderőstruktúra alakításával kapcsolatos főbb elvek megvalósítása, a vezetési rendszerekkel szemben támasztott követelmények, a kiképzés-felkészítés, illetve a költségvetési hozzájárulás elveinek vonatkozásában. Különösen figyelemre méltó ez utóbbi, „kényesnek tartott” területtel kapcsolatos egyértelmű állásfoglalás: *„Pénzügyileg az új tagokkal szembeni elvárás, hogy kezdettől fogva járuljanak hozzá valamennyi új tevékenységhez a Biztonsági Beruházási Programon belül. (...) Fontos, hogy a potenciális új tagok teljes mértékig tudatában legyenek, hogy jelentős pénzügyi kötelezettségekkel kell szembenézniük, amikor csatlakoznak a Szövetséghez.”²⁴*

Az ötödik fejezet az új tagok lehetséges jogait és kötelezettségeit veszi számba politikai, katonai és jogharmonizációs területeken. Ennek során jelzi, hogy az új tagok a jelenlegi tagokkal megegyező jogú tagok lesznek, éppen ezért a kötelezettségeik is ugyanazok, mint a régieké. Nincs merev felvételi kritériumlista, de a legfontosabbakat felsorolja.

---

²³ Tanulmány a NATO bővítéséről. (Nem hivatalos fordítás.) MK KFH, 1995, 14. o.

²⁴ Ugyanott, 22. o.

Így például megemlíti a Washingtoni Szerződésben foglalt alapelveknek való megfelelést, a demokráciát, az egyéni szabadságot és a jogállamiságot, illetve többek között:

„A NATO elfogadása, mint a hasonló gondolkodású nemzetek egyesüléséből a közös védelem és a béke és biztonság megőrzésére létrejött közösség, amelyben minden nemzet hozzájárul a biztonsághoz és a védelemhez, amiből az összes tag részesül.”²⁵

Végezetül a tanulmány hatodik fejezete a Szövetség kibővítésének módozatairól, illetve technikai jellegű kérdéseiről szól.

A „Tanulmány a NATO bővítéséről” című dokumentum óriási jelentőséggel bírt a Szövetség keleti irányú kibővítésének folyamatában, mert:

- a Szövetség egyes országain belül folytatott vita ellenére egyértelműen kifejezésre juttatta a NATO bővítésére irányuló brüsszeli szándékot;
- világosan megfogalmazta a bővítés célját;
- vázolta a Szövetség bővítésének legfontosabb alapelveit;
- megfogalmazta a csatlakozni kívánó új tagjelöltekkel szembeni politikai és katonai elvárásokat;
- üzenetértékkel bíró jelzést adott a bővítés legnagyobb opponense, Oroszország részére, amelyből egyértelművé vált: a bővítés nem Moszkva ellen irányul, Oroszországnak párbeszédet, együttműködést és a jelentőségének megfelelő szintű részvételi lehetőséget kínált az európai biztonsági struktúrák formálásában.

Az Észak-atlanti Szövetség új stratégiai koncepciója megvalósításának és a szervezet kibővítésének következő fontos állomása a NATO-tagállamok külügyminisztereinek 1996. június 3-án Berlinben tartott értekezlete volt, ahol végre megtörtént a csatlakozási szándékukat bejelentett közép- és kelet-európai országok számára oly fontosnak tartott csúcstalálkozó helyének és időpontjának kijelölése: Madrid 1997. július 8-9. Az értekezlet mindenki számára világossá tette, hogy ezen a csúcstalálkozón megtörténik a csatlakozásra kijelölt országok első csoportjának meghívása a NATO tagjai sorába. A kérdés csupán az volt, hogy „első körben” vajon hány országot hívnak meg, és hogy Magyarország benne lesz-e ebben?²⁶

---

²⁵ Ugyanott, 23. o.

²⁶ Abban az időben moszkvai véderő, katonai és légügyi attaséként magam is átéltem ezt az izgalmat, ami Magyarországon természetesen fokozottabban volt érezhető, hiszen óriási volt a tét: vagy sikerül ezzel egy lépéssel közelebb jutnunk és fokozatosan felzárkózunk Európához, vagy várhatjuk a ki tudja mikor érkező „második kört”. Onnan nézve bizakodóbb voltam, és jónak ítéltam hazánk esélyeit, hiszen „visegrádi” kollégáimmal együtt ekkor már a NATO-tagországok katonai attaséinak megkülönböztetett figyelmét élveztük tevékenységünk során. Csaknem minden találkozásunk alkalmával – főként német, holland és amerikai kollégáim – bíztattak: biztosan benne lesztek az első csoportban! A fogadó ország közvéleménye is ezzel számolt, s talán az ismert „hármast” közül éppen Magyarország tagsága zavarta a legkevésbé Moszkvát, ami geopolitikai helyzetünkéből adódóan érthető is volt.

A berlini külügyminiszteri értekezlet másik fontos döntését a **Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék (CJTF)**²⁷ koncepció meghirdetése jelentette, amelynek lényege az volt, hogy a Szövetség a békeműveletekkel, válságkezeléssel, konfliktus-megelőzéssel, illetve humanitárius segítségnyújtással kapcsolatos műveletekben is részt vállal a jövőben. A feladatokat – az ENSZ Biztonsági Tanácsának mandátuma alapján, az Európai Unióval, az EBESZ-el és a Nyugat-európai Unióval együttműködve – az Észak-atlanti Tanács határozta meg. A CJTF gyakorlati alkalmazása során az időszakosan (alkalmilag, egy adott feladat végrehajtására), a tagországok és az együttműködő partnerországok kijelölt erőiből (a végrehajtandó feladat függvényében) létrehozott, általában megerősített zászlóalj-hadtest erejű kötelék képes kell, hogy legyen a Szövetség határain kívül, vagy azok közvetlen közelében a fentiekben felsorolt műveletek végrehajtására a szárazföldön, levegőben és vízen egyaránt.

Az adott műveletben való részvételre felajánlott erők (kötelék) felkészítését a NATO Katonai Bizottsága megbízása alapján létrehozott Összhaderőnemi Tervező Törzs által elkészített alkalmazási terv alapján a már meglévő, különböző NATO-parancsnokságok bázisán létrehozott CJTF törzsek végzik.

A CJTF-feladat végrehajtására kijelölt erők részt vehetnek:

- békeműveletekben;
- katonai műveletekben;
- nem háborús műveletekben.

A kijelölt erők alkalmazhatók: a tagállamok érdekeinek védelmére, bármelyiküket ért támadás esetén; válságok kialakulásának, kiterjedésének megakadályozására, válságkezelés, konfliktus-megelőzés céljából a Szövetség határai mentén; békefenntartó, békekikényszerítő műveletek végrehajtására, vagy a kedvező feltételek megteremtésére; konfliktusban álló felek szétválasztására és a tűzszünet megteremtésére és betartására; kijelölt területek védelmére, őrzésére, fegyverzetellenőrzésre a békefenntartás folyamán; humanitárius segítségnyújtásra; kutató és mentő feladatok végrehajtására, valamint civil hatóságok tevékenységének katonai támogatása céljából.²⁸

A CJTF-koncepció e fejezete azért érdemel említést, mert annak gyakorlati megvalósításában széles körű együttműködésre nyílt lehetőség a tagországok, a csatlakozásra váró közép- és kelet-európai országok, továbbá a békepartnerségben részt vevő partnerországok katonai alakulatai között. Mindez nagy lehetőséget nyújtott a tagságra felkészülő országoknak a NATO alkalmazási elvek megismerésére, az együttes tevékenységben való „megmérettetésre”, a gyakorlati együttműködési készségek megszerzésére, az interoperabilitás javítására.

---

²⁷ CJTF = Combined Joint Task Forces.

²⁸ Kőszegvári Tibor – Szternák György – Magyar István: A XXI. századi hadviselés. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2000.

Az Észak-atlanti Tanács 1997. július 8-án Madridban megtartott értekezletén történelmi döntés született: a Szövetség állam- és kormányfői felkérték a Cseh Köztársaságot, a Magyar Köztársaságot és a Lengyel Köztársaságot, hogy kezdjenek tárgyalásokat a NATO-val a csatlakozásról.

A három meghívott közép- és kelet-európai ország 1997 szeptemberében kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat a NATO-val. E tárgyalások célja az volt, hogy tisztázza a csatlakozással kapcsolatos menetrendet, az ebből adódó feladatokat, a Szövetség elvárásait, ezen elvárásokat megfogalmazó főbb NATO-dokumentumokat, s hogy a felvételre váró országok megfelelően fel tudjanak készülni, ki tudják alakítani azokat a struktúrákat és képességeket, amelyek nélkülözhetetlenek a csatlakozáshoz szükséges szervezeti és szellemi kompatibilitás eléréséhez. Emellett a tárgyalások folyamán vállalniuk kellett, hogy a korábban különböző fórumokon megerősített szándékaikat, a csatlakozással kapcsolatosan pontosított politikai, katonai, jogi, biztonsági és pénzügyi kötelezettségeiket is teljesíteni fogják.

Ennek megfelelően a csatlakozási tárgyalásokon részt vevő magyar delegáció²⁹ a madridi csúcstalálkozót követően elfogadott parlamenti határozat szellemében megerősítette, hogy **Magyarország teljes mértékben kész vállalni a NATO-tagsággal járó politikai és jogi kötelezettségeket, elfogadja a Szövetség Stratégiai Koncepciójában foglaltakat, kész és képes a béke és a biztonság fenntartása érdekében végzett kollektív tevékenységben való részvételre és ahhoz történő hozzájárulásra.** Magyarország megérti és elfogadja a NATO döntéshozatalának alapját képező konszenzus elvét és gyakorlatát, kész e konszenzus folyamatának kialakításában aktívan részt vállalni, beleértve a Szövetség további bővítésének kérdéseit is. Magyarország részesedni kíván a szövetségi kötelezettségek, a felelősség és az előnyök teljes köréből, illetve lehetőségeihez képest részt kíván vállalni a Szövetség közös terheiből.

A tárgyalásokon megfogalmazódott az az igény, hogy az új tagországok katonai erővel is hozzá kell hogy járuljanak a Szövetség közös védelmi képességeihez. Ennek megfelelően a magyar delegáció megerősítette azt a szándékot, hogy Magyarország részt kíván venni a Szövetség kollektív védelmi tervezésében és integrált katonai struktúráiban, és teljesíteni kívánja az interoperabilitási célkitűzéseket. A tárgyalásokon megerősítést nyert, hogy Magyarország hiteles védelmi képességeket kíván fenntartani, kész részt vállalni a Szövetség katonai misszióinak teljes köréből, haderejének döntő részét a Szövetség kollektív védelméhez kapcsolódó feladatokra a NATO-nak alárendelni.

Összességében: Magyarország a NATO teljes jogú tagja kívánt lenni!

Ugyanakkor a NATO-tagságra történő felkészülés Magyarországra nézve azt is jelentette, hogy nekünk magunknak kell kialakítani azt a védelmi koncepciót és azt a haderőstruktúrát, amellyel képesek leszünk megfelelő részt vállalni a NATO kollektív védelmi rendszerében. Ezért is vált többek között égetően szükségessé egy nemzeti biztonsági stratégia, és vele együtt egy nemzeti katonai stratégia megfogalmazása!

²⁹ A magyar delegáció vezetője Somogyi Ferenc, a külügyminisztérium államtitkára volt, a Honvédelmi Minisztériumot a küldöttségben Dr. Gyarmati István helyettes államtitkár, Martinusz Zoltán főosztályvezető és Fodor Lajos altábornagy, a vezérkari főnök első helyettese képviselték.

A csatlakozási tárgyalások mellett a magyar NATO-tagság felé vezető úton a következő fontos lépés az 1997. november 16-án megtartott **népszavazás** volt, amelyen a részt vett lakosság döntő többsége (85%!) szavazott a csatlakozás mellett. A népszavazást követően Kovács László külügyminiszter elküldte a NATO főtitkárának azt az úgynevezett **szándéklevelet**, amelyben Magyarország hivatalosan jelezte csatlakozási szándékát. Ezt követően az Észak-atlanti Szerződés Szervezete **1997. december 18-19-én** megtartott külügyminiszteri értekezletén – immár a három csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai ország külügyminisztereinek jelenlétében – **aláírták a Cseh Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság csatlakozásáról szóló jegyzőkönyveket.**

A csatlakozási jegyzőkönyv aláírása után megkezdődött egy hosszú, csaknem egy teljes évig tartó **ratifikációs folyamat**, amely 1998. december 1-jén zárult, amikor is 16. tagállamként Hollandia is ratifikálta a csatlakozási dokumentumokat. **1999. január 29-én megérkezett Javier Solana főtitkár Martonyi János külügyminiszterhez írott levele, amelyben meghívta Magyarországot a NATO-hoz való csatlakozásra, s egyúttal felkérte hazánkat a csatlakozási okirat letétbe helyezésére.** Ezzel egyidőben ugyanilyen tartalmú levelet kapott a cseh és a lengyel külügyminiszter is.

Magyarországnak a NATO-tagság elérésére irányuló szilárd elkötelezettségét bizonyította **az Országgyűlésnek az 1999. február 9-ei ülése, amelyen óriási többséggel (96%) – 330 igen, 13 nem és 1 tartózkodással –, elfogadták a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez való csatlakozásáról, illetve a Szerződés kihirdetéséről szóló törvényt, amelyet Göncz Árpád köztársasági elnök másnap már alá is írt.** A parlamenti vitában elhangzott érvelések egyértelművé tették: Magyarország nem azért akar csatlakozni a NATO-hoz, mert a közvetlen környezetében biztonságát veszélyeztető fenyegetést érez, hanem azért, mert a megváltozott biztonságpolitikai környezetben ebben látja az ország jövőbeni stabilitásának, biztonságának, és gazdasági fejlődésének elengedhetetlen feltételét, s az európai országok közösségéhez való tartozásának egyetlen lehetséges útját.

A közép- és kelet-európai országok – közte hazánk – NATO-hoz történő csatlakozásának folyamata 1999. március 12-én teljesedett ki, amikor az Egyesült Államok Missouri államában található Independence-ben Csehország, Lengyelország és Magyarország külügyminiszterei letétbe helyezték a csatlakozási okmányokat az amerikai kormánynál.

2.2. A Pfp-program fogadtatása Oroszországban és a FÁK-tagállamokban, a programmal, illetve a bővítéssel kapcsolatos vélemények a társadalom és a politika különböző szféráiban

Kezdetben az orosz politikai vezetés – különösen Kozirjev külügyminiszter – meglepően pozitívan állt a Pfp-programban való orosz részvételhez. A Békepartnerséghez való orosz csatlakozástól ugyanis azt remélték, hogy ezzel sikerül késleltetni a bővítési folyamatot és Moszkva időt tud nyerni. Ezt a szándékát az orosz külügyi vezetés azonban nem kommunikálta kellően, s ennek következtében egyre-másra jelentek meg a nyilvánosság előtt a neves politikusok és biztonságpolitikai szakértők Pfp-programmal szembeni fenntartásai.

Moszkva első ilyen jellegű – informális fórumon³⁰ elhangzott –, meglehetősen elutasító, negatív hangvételű reagálása adta meg a későbbi viták alaphangját. A program ellen fellépők legfőbb érvei az alábbiak voltak:

- a NATO ezt a lehetőséget arra kívánja felhasználni, hogy belelásson az orosz védelmi költségvetésbe;
- nem engedhető meg, hogy NATO-katonák Pfp ürügyén orosz földre lépjenek;
- a programba bekapcsolódó FÁK-tagállamok „kedvet kapnak” a csatlakozásra, s ezáltal az eredeti három ország helyett a többszörösére növekszik a jelentkezők száma, s ez sérti Oroszország közvetlen biztonsági érdekeit;
- az Oroszországnak felajánlott együttműködési lehetőség nem kezeli Moszkvát – a valódi státuszának megfelelően – kiemelten.

A hidegháború befejeződése óta a NATO az Oroszországgal való konstruktív, együttműködési kapcsolatok fejlesztését a biztonság és stabilitás kulcsfontosságú elemének tekintette, ezért az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC) keretében 1991-ben kialakult együttműködésükből kiindulva minden eszközzel igyekezett Moszkvát rávenni a Partnerség a Békéért programjához való csatlakozásra.

Oroszország – hosszas belső viták után – úgy döntött, hogy csatlakozik a békepartnerségi programhoz. **1994. június 22-én** Kozirjev külügyminiszter **Brüsszelben aláírta a Pfp Keretdokumentumát.** A NATO és Oroszország megállapodtak abban is, hogy a Pfp keretében előirányzott tevékenységeken túl széles körű, kibővített párbeszédet és együttműködést valósítanak meg.

A szövetség 16 tagországának és Oroszország képviselőinek részvételével tartott üléseket (az úgynevezett 16+1 üléseket) miniszteri, nagyköveti és szakértői szinten rendezték, amelyeken kölcsönös tájékoztatást adtak, és konzultációt folytattak a mindkét felet foglalkoztató kérdésekről. Az együttműködés fejlesztésére kijelölt területek magukban foglalták a békefenntartást, az ökológiai biztonságot, a tudományos és a humanitárius témákat. Az Oroszországon belüli kételyek oszlatása és a közvélemény tájékoztatása területén is történtek kezdeményezések. Így intézkedéseket irányoztak elő annak érdekében, hogy Oroszországban jobban megismerkedjenek a NATO-val.

Még ugyanebben az évben **(július 5-én) Oroszország átadta Brüsszelnek a Pfp jelentkezési okmányát.**

---

³⁰ 1994 februárjában a Politikai és Nemzetközi Kutatások Központjában (Moszkva, Prospekt Mira 34.) a Pfp-ről tartottak nemzetközi konferenciát, amelyen von Moltke főtítkárhelyettes próbálta győzködni a vendéglátókat a Pfp előnyeiről, akik közül a Külügyminisztériumot egy főosztályvezető, a Védelmi Minisztériumot Leonyid Ivasov vezérezredes képviselte, a „független szakértők” legismertebbje pedig az a Lobov tábornok volt, aki korábban a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők Törzsének főnöke tisztét töltötte be.

Már a Békepartnerség keretein belül került sor 1994. szeptemberében – első ízben orosz területen! – egy olyan gyakorlatra, amelyen a békefenntartással kapcsolatos kiképzési feladatok végrehajtását gyakorolták – a Szibériai Katonai Körzet egyik gyakorlóterén – amerikai és orosz alegységek.

Új dimenzióval bővítette a fejlődő NATO–orosz békepartnerséget az a szoros és hatékony együttműködés, amely Oroszország és a NATO között alakult ki az 1995-ben Bosznia–Hercegovináról megkötött megállapodás katonai vonatkozásainak megvalósításában. Ennek keretén belül orosz katonák vettek részt a szövetséges és más partnerországok kontingenseivel együtt a NATO által vezetett nemzetközi béketeremtő erőben (IFOR), majd azt követően a stabilizációs erőben (SFOR). Mindez kézzelfoghatóan demonstrálta azt is, hogy a NATO és Oroszország hatékonyan tud együttműködni az európai kooperatív biztonság kiépítésében, de elősegítette a két fél egymással szemben még jól érzékelhető bizalmatlanságának eloszlását is. Az orosz alakulatok boszniai részvételét a SHAPÉ-hez küldött orosz tisztek készítették elő, akik komoly szerepet játszottak a Szövetséggel való munkakapcsolat kialakításában.

De más területeken is születtek kezdeményezések. 1996. március 20-án – a Partnerség a Békéért program keretében – emlékeztetőt írtak alá a polgári veszélyhelyzet-tervezésről és katasztrófa-készültségről a NATO és az Oroszországi Föderáció polgári védelemért, szükségállapotért és a természeti katasztrófák következményeinek felszámolásáért (EMERCOM) felelős minisztériuma között. Az egyezmény utalt az Oroszországi Föderáció azon elkötelezettségére, hogy e téren fejlessze az együttműködést a NATO-országokkal.

E széleskörű és újszerű, az orosz politikai és katonai elit, de szinte az egész orosz társadalom számára korábban elképzelhetetlennek tartott kapcsolatrendszer heves vitákat váltott ki Oroszországban. E **viták alapvetően négy közegben voltak igazán nyomon követhetők**: a politikai elit, az erőszakszervezetek, a tudományos és biztonságpolitikai intézmények, valamint a közvélemény szférájában.

A politikai elit körében, Andrej Kozirjev külügyminiszterrel az élen volt egy pozitív mag, akik – politikai és (főként) gazdasági megfontolásokból egyaránt – támogatták a partnerséget:

„Szeretném máris világosan leszögezni az álláspontomat: a partnerségnek nincs alternatívája. Ha lemondanánk róla, az minden valószínűség szerint azt jelentené, hogy elveszítjük az előttünk álló kettős feladat megoldásának történelmi esélyét. Az egyik feladat: a világ felé nyitott, demokratikus orosz állam megteremtése, a másik pedig az instabil, posztkonfrontatív világ stabilizálása és demokratizálása.

E célok elérése mind Oroszország, mind a Nyugat számára létfontosságú, egyrészt közös demokratikus meggyőződésünk folytán, másrészt azért, mert a demokratikus nagyhatalmak hosszú távú nemzeti és állami érdekei nemhogy nem állnak ellentétben egymással, hanem a nemzetközi kérdések túlnyomó többségében éppenséggel kiegészítik egymást.”³¹

³¹ Andrej Kozirjev: A partnerségi stratégia – és akiknek nem kell. Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998, 20. o.

Kozirjevüket az erős, független és demokratikus Oroszország megteremtésének gondolatán kívül az is a Partnerség a Békéért program – és általában a Nyugattal való partnerség – felé szorította, hogy egyrészt ezért cserébe gazdasági támogatást vártak a NATO vezető hatalmaitól, de különösen az Egyesült Államoktól és Németországtól, másrészt pedig komolyan tartottak az ultranacionalista erők térnyerésétől és egy kommunista visszarendeződés veszélyétől. Megítélésük szerint Oroszország két lehetőség közül választhat: vagy vállalja a rengeteg küzdelemmel és nehézséggel járó reformokat, vagy a szélsőségek valamelyik formája felé csúszik az ország.

Ezzel együtt a NATO-hoz való viszonyt illetően – a partnerségen túlmenően – már ez a csoport is visszafogottabb, és kimondottan bővítés ellenes volt:

„Ami a NATO-t illeti, a Partnerség a Békéért program jelen pillanatban megfelel az Oroszország és a szövetség közti közeledés igényének. Ez a program azonban nem adhat alapot arra, hogy a szövetség politikájával a NATO-centrizmust ösztönözze, vagy a csatlakozásra türelmetlenül váró jelöltek NATO-mániáját táplálja. Ennek folytán ugyanis mind a NATO-centristák, mind a NATO-tagságra törekvők elkezdik lázasan keresni a bizonyítékokat arra, hogy az orosz vezetés úgymond a nacionalista ellenzék igényei szerint változtatja meg külpolitikáját. Ezzel azonban éppenséggel a számukra oly félelmetes nacionalista ellenzék kezére játszanak ahelyett, hogy komoly elemzés alá vetnék az összeurópai biztonság kérdéseit, s hogy Moszkvával is tárgyalnának a megoldás módzatairól.”³²

Magyarország – valamint a többi közép- és kelet-európai ország – NATO-hoz való csatlakozási szándékának megjelenését a Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása utáni helyzetben a Kozirjev és a „zapadnyikok” köré csoportosuló, politikailag képzetesebb réteg – ide sorolható még a hadiipari vállalatok vezetésének nagyobbik része – Oroszország helytelen Közép-Európa politikájával, pontosabban e politika, vagy a térségre vonatkozó koncepció hiányával magyarázta. Ugyanakkor a FÁK-államok vonatkozásában már azt szorgalmazták, hogy a nyugati partnerek méltányolják és támogassák Oroszország különleges szerepét és felelősségét a posztsovjet térségben, valamint bejutását az áruk és a fejlett technológiák nyugati piacára.

A politikai elit másik csoportját a NATO és a Nyugat minden kezdeményezését, így a PFP-t is gyanakvással fogadó, a bővítést kategorikusan ellenzők Jevgenyij Primakov – aki volt a Külső Hírszerzés vezetője, külügyminiszter, majd miniszterelnök – köré csoportosuló tábora alkotta: *„...jelen pillanatban, a konfrontatív világrendről a demokratikus rendszerre való áttérés időszakában, még nem alakult ki a nemzetközi kapcsolatok jellege. Holott épp e sajátosságtól függ majd, hogy milyen adottságaink és lehetőségeink lesznek a posztkonfrontatív korszak újfajta veszthelyeinek, fenyegetéseinek és kihívásainak leküzdésére.*

---

³² Ugyanott: 27. o.

*Nem engedhetjük meg, hogy a korábbi arcvonalak helyére új megosztottság lépjen. Az orosz külpolitika e rendkívül fontos feladata eleve meghatározta azt is, hogy egyértelműen negatívan fogadtuk azt az elképzelést, hogy a NATO az immár szétesett Varsói Szerződés térségére is kiterjeszti működését, illetve azokat a kísérleteket, hogy a szóban forgó szövetséget az európai biztonsági rendszer tengelyévé tegyék. Természetesen távol áll tőlünk a gondolat, hogy a kibővülő NATO rendeltetése kifejezetten egy Oroszországra irányuló csapásmérés lenne. A szándék azonban a politikában nagyon is változó érték, miközben az ütőerő, a potenciál nagyon is állandó!*³³

Primakov elképzeléseit elég széles tábor támogatta, köztük a Parlament alsóházának, az Állami Dumának a Külügyi Bizottsága, csaknem a komplett felsőház, vagyis a Szövetségi Tanács tagjainak többsége és a hadiipari lobbinak azon része, akik a vezető NATO-tagországoktól féltették fegyverpiacaikat.

Az erőszakszervezetek (bár ezek vezetői is a politikai elit közvetlen holdudvarába sorolhatók) körében a határozott NATO-ellenesség – különösen a Védelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium vezetői: Gracsov, Kulikov, a polgári titkosszolgálatok vezetői: Primakov, Sztjepasin – volt a jellemző. A Békepartnerségről maga Sztjepasin – akkor az FSZK³⁴, a KGB utódszervezete, a jelenlegi FSZB³⁵ elődjének a vezetője volt, később ő is miniszterelnök lett – nyilatkozta egyik alkalommal, hogy a Partnerség a Békéért program közös katonai tevékenysége hosszú időre biztosít munkát a beosztottainak!

A titkosszolgálatok közül mindenképpen külön kategóriát képviselt e tekintetben a Külső Hírszerző Szolgálat, amely Primakov idején, de a későbbiek folyamán is reális, megalapozott információkkal igyekezett elősegíteni a külpolitikai döntéseket, többek között a PFP-programban rejlő lehetőségek feltárásával is.

A legélesebben a Védelmi Minisztérium vezetői – Gracsov miniszter, Ivason vezérezredes, nemzetközi katonai együttműködési főcsoportfőnök, a minisztérium fő ideológusa – keltek ki a bővítés, és az azt „leplezni próbáló”, illetve a „NATO mézesmadzagját” jelentő Békepartnerség katonai elemei ellen. Rajtuk kívül a minisztérium és az orosz Vezérkar vezetőinek többsége is a hidegháború időszakában megszokott ellenségként kezelte a NATO-t. Ezek a katonák csak a politika – Jelcin elnök – kifejezett utasítására voltak hajlandók megteremteni és biztosítani a PFP-program feltételeit.

Üdítő kivétel volt közöttük az ekkor még a Vezérkari Akadémia parancsnoki tisztét betöltő Igor Rogyionov vezérezredes, a későbbi védelmi miniszter, akit ugyan szintén határozottan bővítésellenesként ismertek, ugyanakkor azonban az orosz nemzeti érdekek határozottan és észérvekkkel operáló képviselőjeként támogatta az orosz fegyveres erők általa is szükségesnek tartott reformjához jól illeszthető partnerséget és az együttműködést.

³³ Jevgenyij Primakov: Nemzetközi kapcsolataink a XXI. század küszöbén. Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998, 33. o.

³⁴ FSZK = Fegyvernalaja Szluzsba Kontrrazvedki (Szövetségi Elhárító Szolgálat).

³⁵ FSZB = Fegyvernalaja Szluzsba Bezopasznosztyi (Szövetségi Biztonsági Szolgálat).

A legösszetettebb képet a **tudományos és biztonságpolitikai intézmények** körében lehetett tapasztalni. Ezen intézmények egy része azért is érdekes, mert a hivatalos orosz külpolitika megrendelésére készítették el a nemegyszer kemény viták során összeállt tanulmányaikat a NATO keleti bővítéséről, a Szövetség kezdeményezéseiről, így a Békapartnerségről is (például a Karaganov Intézet által összeállított, korábban már részletesen elemzett jelentés is erről tanúskodik).

Az egyik ilyen jellegzetes és nagy jelentőségű intézmény az Elnöki Adminisztráció mellett működő **Kül- és Biztonságpolitikai Tanács volt**. Ez a testület igen jó nevű kül- és biztonságpolitikai szakértőkből állt, és csak a NATO-bővítés témakörében négy év alatt négy olyan összefoglaló jelentést készített, amelyek jelentősen segítettek az orosz külpolitika formálójának döntéseit – így többek között a PfP-programhoz való orosz csatlakozás előnyeiről és hátrányairól –, és esetenként más intézeteket is bekapcsolt a kidolgozó munkába. A Tanács által készített anyagok eredményeként jól követhető volt az orosz NATO-politika evolúciója a korábbi ellenféllel szembeni idegenkedéstől a PfP-programhoz való csatlakozáson át egészen a PJC megalakulásáig. Ezzel együtt ez a testület a NATO-bővítés ellenzőinek egyik bástyája volt. A Tanács egyik elnökségi tagjának véleménye jól mutatja a testület gondolkodási irányát:

„A kilencvenes évek legelején kialakult európai rendszer azonban nem bizonyult tartósnak. A rendszert alkotó négy csoport: a nyugat-európai országok, a kelet-európai országok (a balti államokkal együtt), Oroszország és a FÁK-tagállamok közül legalább kettő – a kelet-európaiak és a FÁK-tagállamok egy része – elégedetlen volt a kialakult rendszerrel, mindenekelőtt pedig azzal, hogy afféle köztes helyzetet foglalnak el Oroszország és a Nyugat között. Egyet nem értésük főként abban fejeződött ki, hogy egyre határozottabban közeledtek a Nyugathoz, elsősorban az Egyesült Államokhoz. Fő céljuk a NATO- és EU-tagság lett, vagy legalábbis az, hogy szoros partneri viszonyra lépjenek az euro-atlanti közösség e két vezető szervezetével.

A nyugati szövetség tagjai, főként az Egyesült Államok viszont arra törekedtek, hogy megszilárdítsák a hidegháborúban aratott győzelmet a NATO kelet-európai kiterjesztésével, illetve azzal, hogy lehetőleg aktív politikai érdek- és befolyási övezetébe vonják a volt Szovjetunió számukra legfontosabb államait: Ukrajnát, Azerbajdzsánt, Grúziát.

Mindennek következtében a kilencvenes évek afféle átmeneti periódust képeztek az új európai rend felé. A teljes megvalósulás első lépése Lengyelország, Csehország és Magyarország NATO-tagsága lett, s igen valószínűnek tűnt már ekkor, hogy egy bizonyos idő elteltével Ausztria, Románia, Szlovénia, s talán Szlovákia és a balti államok is követik őket. Különleges kapcsolatrendszer közbeiktatásával Ukrajna is bekerülhet a NATO politikai befolyási övezetébe, a Partnerség a Békéért program pedig más FÁK-tagállamok számára is lehetővé teszi ezt. Ezzel párhuzamosan fog zajlani az Európai Unió bővítése, amely már 1998-ban megkezdte a csatlakozási tárgyalásokat Lengyelországgal, Csehországgal, Ciprussal, Észtországgal és Magyarországgal.

*Az Egyesült Államok és a NATO maximálisan leszűkítette a jelenlegi meggyengült és dezorientált Oroszország külpolitikai mozgásterét azzal, hogy a NATO keleti irányú kibővítésével kész tények elé állították. Ezzel egy időben Moszkvának csupán korlátozott tárgyalási lehetőséget kínáltak fel az Oroszország – NATO Közös Állandó Tanács keretein belül, amit azonban Oroszország – az izoláció veszélyének terhe mellett – egyszerűen nem utasíthatott vissza. Az orosz külpolitika így egy alapvető ellentmondás foglyává vált: továbbra is ellenezük a NATO-bővítést, de kénytelenek vagyunk együttműködni vele, annak dacára, hogy a NATO keleti irányú előrenyomulását Oroszország érdekeivel ellentétesnek tartjuk.*³⁶

A másik, a hivatalos orosz politikát támogató (háttérből kiszolgáló) intézmény az **USA–Kanada Intézet**, melynek legnevesebb képviselői többek között Georgij Arbatov, Szergej Kortunov, Szergej Rogov voltak. Az Intézet a szükséges mértékig támogatta a Békepartnerséget, a NATO-val való együttműködést, de hangsúlyozottan csakis az orosz biztonsági érdekek messzemenő érvényesítésével egyidejűleg.

„Oroszországot és a NATO-n kívül maradó országokat igen bonyolult helyzetbe sodorja, ha ez a szervezet lesz az európai biztonsági rendszer bázisa: ha mint katonai-politikai blokk de facto kisajátítja az összeurópai biztonság garantálásának funkcióját – háttérbe szorítva ezzel az EBESZ-t –, annak ellenére, hogy a belátható jövőben az európai országoknak csupán a kisebbségét képviseli. Oroszország számára ez azt is jelenti, hogy a folyamat másodrendű szereplőjévé válik, sőt kimaradhat az európai biztonság kulcskérdéseit érintő döntéshozatali mechanizmusból. Talán hihetünk a NATO képviselőinek, akik egyre-másra bizonygatják, hogy sem Oroszországgal, sem bármely más országgal szemben nincsenek ellenséges szándékaik. Csakhogy a szándékok változhatnak. S ezt a leckét jól megtanultuk a hidegháború idején: s ebben épp nyugati partnereink-ellenfeleink voltak a tanítómestereink, akik sohasem a békeszerető szándékokról szóló szovjet nyilatkozatokból indultak ki, hanem a Szovjetunió tényleges anyagi potenciáljából, egyebek közt a fegyverzetek és fegyveres erői számos területén érvényesülő erőfölényükből.

*Mindezzel egyidejűleg igyekeznek gyengíteni Moszkva befolyását a posztsovjét térségben is. A volt szovjetköztársaságok függetlenségének támogatását egyre többen értelmezik Oroszországtól való távolodásként. Ez leginkább a Baltikumban figyelhető meg, amely egyenesen a Nyugat afféle különleges érdekvezetvéé vált, sőt napirendre került a balti államok NATO-tagfelvétele is. Ez nyilvánvalóan barátságtalan és súlyos politikai következményekkel terhes lépés Oroszországgal szemben. Megpróbálják kijátszani az orosz–ukrán ellentéteket is, miközben Ukrajnát már egyfajta »szürke zónaként«, sőt Oroszország ellensúlyaként emlegetik, s NATO-ügyben is »különleges kapcsolatokra« törekszenek Kijevvel.*³⁷

³⁶ Alekszej Puskov: Az új európai rend. Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998, 158-159. o.

³⁷ Szergej Rogov: Az Eurázsia-stratégia: Oroszország újra a centrumban. Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998, 272. o.

A hivatalos orosz politikai állásponttól némileg lazább, kompromisszumokra készebb, a partnerség gondolatát a többiekénél jobban támogató véleményt képviselt a **Stratégiai Elemző Intézet**, illetve a **Politikai és Nemzetközi Kutatások Központja**. Az előbbi többek között Alekszandr Konovalov és Szergej Oznobicsev neve fémjelzi. Mindketten nemzetközi viszonylatban is ismert (és elismert) biztonságpolitikai szakértők, Konovalov például rendszeres vendégtanár Oberammergau-ban és a római NATO Védelmi Kollégium tanfolyamain. Az utóbbi szintén nemzetközi hírnévnek örvendő vezetője, Alekszandr Nyikityin több alkalommal Budapesten is járt a magyar Külügyminisztérium által szervezett különböző biztonságpolitikai fórumokon. Konovalovék intézete – minden kompromisszumkészség ellenére –, magát a NATO-bővítést határozottan ellenzi. Ugyanakkor mindkét intézmény jelentős szerepet játszott az 1996 októberében elfogadott Külpolitikai Doktrína kidolgozásában.

E doktrína érdekessége, hogy a korábbi, egyoldalúan USA-centrikus orosz külpolitikának átrendezte a prioritásait, s abban – reálpolitikai szempontok miatt – kiemelt szerepet kapott a FÁK térsége, s új lépéseket terveztek tenni a közép- és kelet-európai térség országaival fenntartott kapcsolatok terén.

És végezetül a **közvélemény** körében erre az időszakra (1994–96) már teljesen elveszítette támogatottságát a korábbi Szovjetunió újraélesztésének gondolata. Oroszország a hidegháború befejezését, majd az azt követő polgárháborús veszély (1993. október) elkerülését, az új alkotmány elfogadását követően, a megváltozott geostratégiai helyzetben keresni kezdte nemzeti identitását. Ebben a folyamatban nagyon fontos volt, hogy milyen hatások érik a lakosság széles tömegeit, s hogy fel lehet-e őket sorakoztatni a hivatalos állami politika mögé.

A NATO bővítését és a Partnerség a Békéért programban való részvételt illetően is a közvéleményt jelentősen az befolyásolta, hogy miként tudta azt a hivatalos politika kommunikálni, s hogy mennyire érezték mindezeket az orosz érdekeket veszélyeztetve. A hidegháború éveiben mumusként emlegetett NATO partnerként, sőt több kérdésben (békefenntartás, katasztrófaelhárítás, közös PpP-gyakorlatok) együttműködő félként történő megjelenését nehezen dolgozta fel az „utca embere”, s erre – különösen a választási időszakban – egyes politikai erők még rá is játszottak (Zjugarov kommunistái és a Zsirinovszkit követő liberálisok).

A független Oroszország létrejöttével sok ember számára elérhető közelségbe került a nyugati életmód és a nyugati kultúra megismerése. Ezért sokan már nem csak a „kizsákmányoló imperialistákat” látták, hanem a nyugati értékrendet, azt a békét és stabilitást, illetve viszonylagos jólétet is érzékelték, amit ott tapasztaltak. Jórészt ennek is köszönhető volt, hogy a közvélemény egy (kisebbik) része egyetértett a Nyugattal, s benne a NATO-val való kapcsolatok keresésében és fejlesztésében. Így elfogadta és támogatta a PpP-programban való orosz részvételt is. Ugyanakkor általában a NATO bővítését (ha nem is olyan vehemensen, mint a többség) érdekes módon ez a réteg is ellenezte.

A közvélemény nagyobbik része viszont határozottan ellenezte a NATO bővítését, s ezáltal a Szövetség, de különösen annak infrastruktúrája közeledését az orosz határokhoz. Különösen fájdalmasan érintette Lengyelország tagjelöltsége,

azt pedig teljes mértékben elfogadhatatlannak tartották, hogy valamelyik volt szovjet köztársaság is csatlakozzon az Észak-atlanti Szövetséghez. Ezzel kapcsolatosan a balti államok esetleges felvételét pedig már kifejezetten az orosz biztonsági érdekek nyílt figyelmén kívül hagyásaként és komoly veszélyforrásként értékelte.

Összességében a NATO bővítésével kapcsolatban az új Oroszország történelmében szinte példa nélkül álló konszenzus alakult ki. Ez az egyetlen olyan kérdés, amelyben a politikai elit, a politikai pártok, a biztonságpolitikával foglalkozó szakértők és a közvélemény körében csaknem teljes egyetértés volt: valamennyien elleneztek, illetve ellenzik jelenleg is!

A posztszovjet térség, de különösen a FÁK többi államában már jóval összetettebb kép alakult ki. A hidegháború befejezését és a Szovjetunió szétesését követően ezek az országok is nemzeti identitásuk keresésével és a hirtelen rájuk szakadt függetlenségből adódó (zömében bel-) politikai és gazdasági problémáikkal voltak elfoglalva. Kezdetben a biztonság másodlagos kérdésnek tűnt számukra. Az etnikai problémák (Baltikum, Ukrajna, Moldávia), valamint a regionális szeparatizmus és konfliktusok (Csecsenföld és a Kaukázus térsége) erősödése azonban ezt a kérdést is előtérbe tolt. Mindez még párosult azzal a hihetetlennek tűnő gazdasági mélyponntal, amelyre ezek az országok a függetlenné válásukat követően kerültek.

Közülük néhányan olyan mértékben függtek gazdaságilag (főként az energiahordozók területén) Oroszországtól, hogy az alapvetően meghatározta politikai mozgásterüket is. Ezzel együtt 1991 decembere és 1992 áprilisa között valamennyi balti állam és FÁK-tagország csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz, majd amikor a NATO meghirdette a Partnerség a Békéért programot, ezek az országok – szinte a csatlakozási elképzeléseiket is már deklaráló közép- és kelet-európai országokat is megelőzve – siettek bejelenteni a PfP-hez való csatlakozási szándékukat és aláírni a Keretprogramot.

Ennek megfelelően 1994-ben, a program meghirdetését követő első nyolc hónap alatt csatlakozott a PfP-programhoz és aláírta a Keretdokumentumot: Litvánia (01.27.), Észtország (02.03.), Ukrajna (02.08.), Lettország (02.14.), Moldávia (03.16.), Grúzia (03.23.), Azerbajdzsán (05.04.), Türkmenisztán (05.10.), Kazahsztán (05.27.), Kirgizisztán (06.01.), Üzbegisztán (07.13.) és Örményország (10.05.). 1995. január 11-én Belarusz is aláírta a keretmegállapodást.

A NATO-val való kapcsolatuktól az országok többsége azt várta, hogy annak tagállamai majd „cserébe” (elsősorban gazdasági) segítséget nyújtanak a demokratikus átalakítás végrehajtásához. Egyesek természeti adottságaikból adódó lehetőségeik jobb kihasználását remélték (Azerbajdzsán, Üzbegisztán, Türkmenisztán), de voltak olyanok is, akik az orosz függőséget szerették volna csökkenteni (Ukrajna, Moldávia, Kazahsztán), mások pedig az Oroszországtól való teljes elszakadást célozták meg (Észtország, Lettország, Litvánia és Grúzia, ez utóbbi főként 1996 után). A FÁK-tagállamok közül maradéktalanul jelenleg is csak Belarusz, Örményország és Tádzsikisztán tart ki teljes mértékben Oroszország mellett.

A FÁK-tagállamok többségében kedvezően (Ukrajna, Azerbajdzsán, Moldova és a közép-ázsiai köztársaságok) sőt igen pozitívan és nagy lelkesedéssel (balti államok és Grúzia) fogadták a Szövetséggel való szorosabb kapcsolatokat és a Pfp-programban való részvételt. Sőt Ukrajna ennél is tovább ment, és 1997. május 29-én a portugáliai Sintrában tartott NATO külügyminiszeri értekezleten Solana főtitkár és Udovenko ukrán külügyminiszter aláírták a „NATO és Ukrajna közötti különleges partnerség Chartáját”.

A három balti ország a Pfp-programon túlmenően is igen szorosra fűzte kapcsolatait a NATO-val, s a Szövetség tagállamai segítették és segítik ma is ezen országok haderőinek átalakítását, a NATO-val való együttműködéshez szükséges képességek megteremtését. A három ország képviselői aktívan részt vettek a békefenntartó tevékenységben, s ekkor már – minden orosz ellenkezés ellenére – reális eséllyel pályáztak a bővítés következő körében a NATO-tagságra.

Külön célszerű még szólni Grúziáról. Ez a kaukázusi ország minden tekintetben szeretne elszakadni Oroszországtól, s szeretné felszámolni a területén található, viszonylag kis létszámú orosz bázisokat. Az Egyesült Államokban vezérkari akadémiát végzett David Tevzadze³⁸ védelmi miniszterre történt kinevezését követően (1998) pedig megjelentek a grúz haderőnél az amerikai tanácsadók, és Tbiliszi egyre szorosabbra fűzi kapcsolatait a nyugati országokkal.

2.3. Konzultációsorozat a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokról a hivatalos politika szintjén, valamint a tudományos intézetek és az úgynevezett „biztonságpolitikai műhelyek” között

A hidegháború befejezését követő időszakban a NATO mindig is különleges figyelmet szentelt Oroszországnak, mint jelentős nukleáris arzenállal rendelkező nagyhatalomnak, amelynek jelentős szerepe van az európai biztonság megőrzésében.

Ezért is igyekezett lehetőség szerint minden lépésénél (bővítés, Pfp, békefenntartás) figyelembe venni az orosz érzékenységet, és „különleges partnerként” kezelni őt a párbeszéd és együttműködés során. A NATO kifejezte készségét arra vonatkozóan, hogy éppen Moszkva különleges helyzetét figyelembe véve, a kölcsönös bizalom erősítése érdekében emelt szintű, állandó konzultációs lehetőséget kínál fel Oroszországnak.

Fokozatosan egyre komolyabban vetődött fel annak az igénye, hogy Oroszországgal célszerű lenne intézményesíteni ezt a különleges viszonyt. A kapcsolatokat rendező, 1997 májusában tető alá hozott NATO – Oroszország Alapokmány aláírásáig azonban meglehetősen nehéz utat kellett megtenni, amelynek első, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok szempontjából valóban jelentős állomása 1994 júniusa volt, amikor Kozirjev orosz külügyminiszter Brüsszelben aláírta a NATO – Oroszország békepartnerségi együttműködéséről szóló keretegyezményt.

³⁸ D. Tevzadze 1949-ben született. A tbiliszi-i egyetemen filozófia szakon végzett, majd a grúz hadseregben zászlóalj- és dandárparancsnok volt, 1994–1997 között a HM Külügyi Osztályának vezetője. Olaszországban NATO Defence College-t, az USA-ban Vezérkari Akadémiát végzett. 1998. óta, jelenleg is védelmi miniszter, altábornagy.

A NATO részéről kezdeményezett következő fontos lépés lett volna az 1994. december 1-jén Brüsszelben megtartott NATO külügyminiszteri értekezlet, amelyen a terv szerint elfogadták volna Moszkva előzetesen már egyeztetett egyéni partnerségi programját, illetve jóváhagyták volna az Oroszországgal a PfP keretei messze meghaladóan kialakításra tervezett, különleges partneri viszony és kibővített párbeszéd irányelveit. Kozirjev külügyminiszter azonban az utolsó pillanatban visszalépett az aláírástól.

Az eredeti tervekhez képest fél év „csúszással” az 1995. május 30-31-én a hollandiai Noordwijkban megtartott, külügyminiszteri szintű NATO–orosz (16+1-es) ülésen Kozirjev véglegesítette Oroszország egyéni partnerségi programját, valamint a „NATO és Oroszország közötti kibővített párbeszéd és együttműködés területei” címet viselő dokumentumot.

A NATO további kapcsolatépítési szándékát tükrözve, hogy 1995. szeptember 26-án Brüsszelben átadták Vitalij Csurkin orosz nagykövetnek azt a dokumentum-tervezetet, amely „A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok politikai kerete” címet viselte, és amely minden bizonnyal az egy héttel később a NACC tagjainak, illetve a PfP-programban részt vevő államok képviselőinek átadásra kerülő, a Szövetség bővítéséről készített tanulmányból leszűrt következtetések által okozott, várható sokkot próbálta előre enyhíteni.

Az 1996. június 3-án Berlinben megtartott NATO–orosz külügyminiszteri szintű (16+1-es) ülésen Primakov orosz külügyminiszter felvetette, hogy Moszkva abban az esetben el tudná fogadni a NATO bővítését, ha az csupán politikai aspektust öltene, és nem jelentené a szövetség katonai infrastruktúrájának kiterjesztését. Ez sokak számára meglepetést okozott, hiszen Moszkva addig minden fórumon és minden formában elvetette a bővítést. (Az is igaz, hogy Oroszország ekkor már túl volt az elnökválasztáson és nem kellett attól tartani, hogy egy ilyen „tesztértékű” bejelentés különösebb belpolitikai bonyodalmakat okozhat. Egyes (amerikai és brit) NATO-tagok – vélhetően a primakovi bejelentés hatására is – felvetették, hogy a NATO–orosz kétoldalú kapcsolatokat esetleg egy külön chartában rögzíthetnék.

Ezen is túllépett Alekszandr Lebegy tábornok³⁹ – akkor az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsának titkára –, aki 1996. október 7-én, a NATO brüsszeli központjában tett látogatása során kijelentette, hogy előbb a NATO–orosz kibővített együttműködésről szóló megállapodást kell aláírni, és csak ezt követően lehet tárgyalni a Szövetség bővítéséről. (Két héttel később Jelcin elnöki rendelettel leváltotta Lebegyet a Biztonsági Tanács éléről és helyére Ivan Ribkint, az alsóház – az Állami Duma – akkori elnökét nevezte ki a Biztonsági Tanács titkárává.)

A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti hivatalos kapcsolatfelvételhez vezető út jelentős állomása volt az Észak-atlanti Tanács 1996. december 10-i külügyminiszteri szintű ülése, amelyen a NATO-tagállamok külügyminiszterei mandátumot szavaztak Javier Solana főtitkárnak egy NATO–orosz kétoldalú megállapodás előkészítésére.

---

³⁹ Az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsa (Szovjet Bezopasznosztyi Rosszjiszkoj Federaciji) elnevezést néhányan – megítélésem szerint helytelenül –, Nemzetbiztonsági Tanácsnak fordítják, és ezt a kifejezést használják.

A NATO és Oroszország közötti hivatalos megállapodást előkészítő első tárgyalásra 1997. január 19-21. között került sor Moszkvában, Solana és Primakov között a majdani megállapodás kereteiről. Májusig további öt fordulót tartottak, majd **Solana és Primakov 1997. május 14-én Moszkvában megtartott hatodik tárgyalási fordulója meghozta az áttörést és megszületett a 16 oldalas, bevezetőből és négy fejezetből álló, „A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kölcsönös kapcsolatokról, együttműködésről és biztonságról szóló Alapokmány”.**

Feltétlenül szükséges megjegyezni azonban, hogy a végső megállapodás sikeréhez minden bizonnyal hozzájárult az 1997. március 20-21. között Helsinkiben megtartott amerikai–oros csúcis is. Ezen a találkozóon politikai szintű elvi egyetértés jött létre a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokat szabályozó megállapodás több kulcskérdésében. A két államfő – Bill Clinton és Borisz Jelcin – találkozájáról kiadott közös nyilatkozat nem érintette a NATO keleti irányú bővítésének oly sokat vitatott kérdését, csupán az európai biztonság erősítése iránti kölcsönös elkötelezettségüket hangsúlyozták.

Az Alapokmány aláírását előkészítő hivatalos kapcsolatok mellett a NATO és Oroszország között más szinteken, **a különböző tudományos intézetek és biztonságpolitikai műhelyeken belül, illetve e műhelyek között is folyt dialógus.** Ezekben a szakértői szinteken megtartott találkozók, konferenciák és tudományos tanácskozásokon a globális és regionális biztonságpolitikai kérdések mellett az egyik fő kérdés szinte minden alkalommal a jövő Európájának biztonsági architektúrája és ezzel összefüggésben a NATO keleti irányú kibővítése volt.

A viták során az is világossá vált, hogy sokszor sem a bővítést kezdeményező közép- és kelet-európai országok képviselői, sem pedig a nyugati országokból ezeken a rendezvényeken részt vevő szakértők nem rendelkeztek megfelelő érvanyaggal a bővítés szükségességét illetően, és azt önmagában, mint evidenciát kezelték. Olyan vélemények is gyakoriak voltak, hogy a hidegháború megszűnésével a NATO létének alapja is megszűnt, s az új tagok integrálása tulajdonképpen életben tarthatja a Szövetséget.

Mások – például Charles Kupchan, Samuel Huntington, Michael Brown –, véleménye szerint a NATO feladata az, hogy a megváltozott biztonságpolitikai környezet figyelembevételével új, biztonságos Európát teremtsen, újabb választóvonalak nélkül, és lehetőleg Oroszország részvételével. Másképpen a világ elveszíti ennek még az esélyét is. A bővítés nyugati ellenzői gyakran vetették fel, hogy az csökkentené a NATO belső kohézióját (Genscher), mások pedig annak költséges voltát hangsúlyozták (Sam Nunn). A bővítéssel szemben megjelenő érvek között feltétlenül említést érdemel az is, hogy a csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országokat először az Európai Unióba vegyék fel – hiszen gondjaik alapvetően gazdasági természetűek –, s csak ezt követően kerüljön napirendre NATO tagságuk.

A NATO-bővítés nyugati ellenzőinek leggyakoribb érve azonban mégiscsak az volt, hogy az Oroszország elszigetelődéséhez vezetne, ennek következtében növelné a szélsőséges erők hatalomra kerülésének, s ez által egy belső, kommunista visszarendeződésnek a veszélyét.

A viták egy jelentős része a **Rand Corporation** által szervezett nemzetközi biztonságpolitikai konferenciákon zajlott, de a fenti szervezet képviselői gyakran vettek részt a biztonságpolitikai kutatásokkal foglalkozó neves orosz intézetek – USA–Kanada Intézet, Európa Intézet, Politikai és Nemzetközi Kutatások Központja, érvelésükről már korábban szó esett –, hasonló rendezvényein is. E viták és véleménycserék tapasztalatai mindkét oldal esetében jelentős szerepet játszottak a hivatalos külpolitika formálásában, a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok pozitív irányú alakításában.

Maga a Rand Corporation és az ugyancsak amerikai **Külkapcsolatok Tanácsa** nagy szerepet játszottak a közép- és kelet-európai országok részére nyújtandó, konkrét gyakorlati segítséget jelentő és elsősorban a katonai kapcsolatokat javító IMET program kialakításában is.

2.4. Következtetések

- Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete közép- és kelet-európai országok irányába meghirdetett nyitásának igen fontos állomása volt az 1995. szeptember 28-án közzétett „*Tanulmány a NATO bővítéséről*” dokumentum, amely első ízben fogalmazta meg, hogy a bővítés célja nem más, mint egy újabb, fontos lépés megtétele az euro-atlanti térség biztonságának és stabilitásának egy átfogó biztonsági rendszer keretein belül történő garantálása irányába. A tanulmány ugyanakkor azt is kiemelte, hogy Oroszország az európai stabilitás és biztonság fontos alkotó eleme.
- A NATO bővítési folyamatában óriási jelentősége volt a Partnerség a Békéért Programnak, amelynek keretein belül a csatlakozási szándékaikat bejelentett közép- és kelet-európai országok alaposabban megismerhették a Szövetség szervezeti struktúráit, célkitűzéseit, feladatrendszerét, a tagokkal szemben támasztott követelményeit, az együttműködés lehetőségeit. Mindez komoly segítséget nyújtott számukra a majdani tagságra történő felkészüléshez.
- A Békepartnerségben való részvétel arra is lehetőséget nyújtott, hogy Oroszország és a posztszovjet térség e programba bekapcsolódott országai megismerhették a NATO valódi céljait, beleláthattak a szervezet működési rendszerébe, összehasonlíthatták képességeiket, de ami a legfontosabb: a rendszeres konzultációk és a közös tevékenység során erősödhetett a kölcsönös bizalom és ha lassan is, de fokozatosan háttérbe kezdett szorulni a bizalmatlanság.
- Maga a bővítés lehetősége ugyanakkor rendkívül nagy felelősséget jelentett a madridi csúcstalálkozón meghívást kapott három közép- és kelet-európai ország számára, hiszen csak a minden szempontból felkészült, együttműködésre kész és képes új tagországok tudnak a csatlakozás révén hozzájárulni a NATO hatékonyságának növeléséhez, a következetes bővítési filozófia igazolásához.

Magyarország, Lengyelország és Csehország teljesítménye ugyanis meghatározó befolyással lehet a bővítés további folyamatára is.

- A NATO által meghirdetett Partnerség a Békéért Programhoz csatlakozott az Oroszországi Föderáció, valamennyi FÁK-tagállam és a balti államok is. A Program egyes FÁK-tagállamokban különösen népszerűvé vált (Grúzia), Oroszország pedig kezdetben a bővítés egyik lehetséges alternatívájaként fogta fel a PfP-programot.
- Mind a Nyugat, mind pedig Oroszország részéről a hivatalos politika, valamint a tudományos kutatóintézetek és biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó kormányzati háttérintézmények szintjén óriási viták közepette formálódtak az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció közötti hivatalos kapcsolatok intézményesítését szolgáló keretek, amelyek végül is az 1997. május 27-én Párizsban aláírt Alapokmányban öltöttek testet.

Tájékoztatjuk Tisztelt Olvasóinkat, hogy az értekezés folytatását a Felderítő Szemle következő számaiban tervezi megjelentetni a Szerkesztőbizottság.

A ROMÁN GEOPOLITIKAI ISKOLA

A román integrációs törekvések alátámasztására az állami szintű, biztonságpolitikai dokumentumokban is megjelentek a potenciális természeti erőforrásokkal (Kárpátok, Duna, Fekete-tenger) rendelkező ország „földrajzi, gazdasági és demográfiai súlyát”¹ hangsúlyozó, valamint az ország „útkereszteződéses jellegéből”² adódó (következő?) külpolitikai, geopolitikai érvelések. Ez persze érthető, hiszen Románia lemaradását (az Európai Unió viszonylatában) csak egy gazdaságilag kecsesítő ország felmutatásával lehetett ellensúlyozni, ugyanakkor katonai téren (NATO-csatlakozás) viszonylag gyors eredményt vetített előre az ország kedvező geopolitikai / geostratégiai helyzete, illetve az átszervezések és a modernizáció kilátásba helyezése. A geopolitikai érvrendszerek együttese Románia „... nemzetközi törekvéseit elsősorban földrajzi tényezőkre (földrajzi fekvés, területi nagyság, lakosság, természeti adottságok) vezeti vissza, azoknak meghatározó jelentőséget tulajdonít”³.

A román katonai „geopolitizálás” egyik médiuma a *Revista de istorie militară* című hadtörténeti folyóirat.⁴ E kiadványban talákoztam először, majd kezdtem el foglalkozni a két világháború között kialakult román geopolitikai iskolával, amelynek rendszeresen hivatkozott megalapítói, úgy tűnik, reneszánszukat élik a Románia jelentőségét és európai kötődését, illetve annyira óhajtott integrációjának jogosságát bizonyító gondolatmenetek sorában. A hadtörténeti írások többségének sorai közül rendre kiolvashatók geopolitikai vonások, a román geopolitikai iskolára történő utalások. Sok tanulmány születik a nagy román államférfiakról, akik ki tudták használni Románia kedvező geopolitikai helyzetét,⁵ másrészt pedig azokról a történelmi kudarcélményekről (pl. 1940), amelyeknek éppen az ország *kiemelkedő geopolitikai helyzete* volt az oka. 1995-től *Geopolitika és történelmi összefüggések* címmel önálló rovatot indítanak, amelynek címe és jellege a második világháború idején kiadott román geopolitikai folyóirat, a *Geopolitica și Geoistoria* szellemiségét idézi.

---

¹ A Román Külügyminisztérium honlapja. www.mae.ro. (2001. május).

² „Románia négy eltérő fejlettségi szintű térség találkozási pontjában fekszik.” Románia Katonai Stratégiája. www.domino.kappa.ro/mj/superlex. (2000. november). Az ország útkereszteződéses jellegének (akkor még csak hármas: kontinentális, a mediterrán és a központi Európa) meghatározása *Vintilă Mihăilescu* román geográfus (1942-ben lett a Román Földrajzi Társaság Elnöke) nevéhez köthető, amelyre lásd *Vintilă Mihăilescu: România*. București, 1936.

³ A geopolitika Hadtudományi Lexikon (MHTT, Bp., 1995. I. 400. o.) szerinti definíciója, melyet a román geopolitika vizsgálatánál kiindulási pontként fogadok el.

⁴ A lap a *Viața Militară* (Katonai Élet) című folyóirat melléklete, a *Lupta întregului popor* (Az egész nép harca) utódként 1990-től jelenik meg. Későbbi főszerkesztője, aki egyben sok geopolitikai tárgyú munka szerzője is, *Petre Otu*, a Román Hadtörténeti Tanács elnöke.

⁵ Például: A három román fejedelemség Vitéz Mihály alatti egyesítésének (1600) geopolitikai környezetéről lásd *Petre Otu: Contextul geopolitic European la cumpăna secolelor XVI și XVII* (Európai geopolitikai összefüggések a XVI-XVII. század fordulóján). 2000/2. 6-8. o., a Balkán-háborúk geopolitikájára *Mihai Macuc: Principiul naționalităților și geopolitica Balcanilor la cumpăna veacurilor XIX și XX*. (Nemzetiségi elv és geopolitika a Balkánon a XIX-XX. század fordulóján). 1996/6. 39-42. o., *Ion I. C. Brătianu szerepére Nagy-Románia megteremtésében* lásd *Valeriu Florin Dobrinescu: Ion I. C. Brătianu diplomatul unirii* (Brătianu, az egyesítés diplomatája). 1997/1. 36-39. o.

Jelen tanulmányban a *Geopolitica și Geoistoria*⁶ 1941/1. szám hasábjain megjelent néhány írást szeretném közreadni, ezen keresztül pedig bemutatni a korabeli román geopolitikai iskola meghatározó figuráit, a földrajzhoz és a történelemhez kapcsolódó alapjait. Az elméletek bemutatásával nem az a célom, hogy felelevenítsem a konfliktusos román–magyar viszony gyökereit, hanem az, hogy az érvrendszerek – sokszor manapság is megnyilvánuló – teoretikai alapjait világítsam meg, továbbá adalékot adjak a geopolitika, mint tudomány kérdéskörével foglalkozó kollégáknak.

Az 1941/1. szeptember–októberi (első) szám *Gh. I. Brătianu* előszavával kezdődik. A *geotörténelem* fogalmát magyarázza, amelynek geopolitikával való kapcsolatát így summázza: „*A geopolitika nagy vonalakban nem más, mint a jelenkor geotörténelme, a geotörténelem pedig a múlt geopolitikája.*”⁷ Ugyancsak az előszóban fogalmazódik meg a román geopolitika lényege, azaz „*Románia nemcsak önmagáért létezik ebben a térségben. Országunk most is, mint ahogy mindig, Kelet és Nyugat, illetve Észak és Dél figyelme középpontjában van, [így] azt is mondhatnánk, hogy geopolitikusoknak születtünk.*”⁸ A folyóiratban még találkozhatunk egy írásával (*A geopolitika mint oktatási és nemzeti tényező, 13-17. o.*), melyben annak szükségyszerűségével foglalkozik, hogy ebben a földrajzi környezetben élve a románságnak, ha fenn akar maradni, kötelező érvénnyel kell rendelkeznie geopolitikai tudattal.

Gheorghe I. Brătianu (1898–1953) a nagy történész, *N. Iorga* tevékenységének és eszméjének örököse, úgy történészi, mint geopolitikai téren. A geotörténelemre, valamint a Iorga-i gondolatmenetre építve írta meg a *Fekete-tenger kérdése* (Chestiunea Mării Negre) című előadás-sorozatát, amelyben a Fekete-tenger földrajzi, történelmi és geopolitikai jelentőségét taglalja. Leszögezi, hogy aki a Fekete-tengert uralta, szükségképpen kellett uralnia a Kárpátok és a Duna térségét, a Fekete-tengert pedig az képes uralni, akié a Krím-félsziget.⁹ A geopolitika elméletével is foglalkozik. Megalkotja *hármastér elméletét*, mely szerint egy államnak létezik etnikai tere, élettere, valamint biztonsági tere. Egy adott *etnikai térben* ugyanazon nyelvet beszélő és ugyanazon származástudattal rendelkező népet lehet összességében nemzetnek nevezni. Értelmezésében az *életteret* a nagyhatalmakhoz kötődően, tudniillik a terjeszkedési törekvésekben lehet meghatározni, amely döntően offenzív jellegű. A defenzív jelleggel bíró *biztonsági tér* meghatározása pedig a nemzeti lét alapfeltételeihez köthető. Elméletét a román államra vonatkoztatva megállapítja, hogy a román népnek nincs és sohasem volt élettér érzése, mivel a románság a szülőföldjéhez nagyon kötődő nép.

⁶ A folyóirat 1941–1944 között a Román Központi Statisztikai Hivatal gondozásában jelent meg, két-háromhavonként. Alcíme: Román folyóirat a dél-európaiaknak. A szerkesztőbizottság tagja volt Gh. I. Brătianu, Sabin Manuila (a statisztikai hivatal vezetője), M. Vulcănescu, I. Conea (geográfus), valamint A. Golopenția (szociológus). Sajnos, csak két számát találtam meg.

⁷ Cuvânt înainte (Előszó). *Geopolitica și geoistoria*. 1941/1. 3. o.

⁸ Uo.

⁹ Gh. I. Brătianu: *Origines et formation de l'unité Roumaine*. (A román egység eredete és kialakulása). Inst. D'histoire „N. Iorga”, București, 1943.

Az előszóban említett „geopolitikusoknak születtünk” kifejezés *Nicolae Iorga* (1871–1940) nevéhez kötődik, aki történelmi szemléletét Románia földrajzi adottságaira adaptálva sajátos nézetrendszerrel alakította ki. Sokat foglalkozott a folyók, a tengerek és az óceánok emberiségformáló hatásával, valamint különös figyelmet szentelt azon problémák elemzésére, amelyek meghatározták az európai kontinens fejlődését, és amelyek okai a *földrajzi tényezőkben* keresendők. Iorga a román Hadi Főiskolán földrajzi–történelmi összefüggésekből rendszeresen tartott előadásokat 1910–1940 között, melyek során geopolitikai vonatkozásban tárgyalta a Rajna és a Duna szerepét a történelemben.¹⁰ Nézete szerint a Rajna gyakorlatilag a német és a francia nép rivalizálásának, valamint az eközben megszülető kisállamok színtere. Míg a Rajna azonban csak kereskedelmi értelemben véve nevezhető útnak, addig a Duna geopolitikai értelemben véve is út, mert „... amikor az Észak dél felé akart menni, s amikor a Nyugat kelet felé, itt találkoztak.”¹¹ A Dunának – véli a szerző – az volt szerepe a román történelemben, hogy *nem szétválasztotta a román népet, hanem ellenkezőleg, éppen összekötötte azt.*

*A történelem folytonosságai*¹² című – 1938-ban Zürichben is tartott – előadása alapján az emberiség fejlődésében három faktor létezik: *a föld, az etnikai értelemben vett faj, valamint az eszme*, majd a Délkelet-Európai Intézetben (1940, Iași) tartott konferencián azt fejtette ki, hogy Románia sem nem kelet-európai, sem nem balkáni ország. *Földrajzi, történelmi és civilizációs okok* folytán Románia a két térség között helyezkedik el, amely térséget Délkelet-Európaként aposztrofált.¹³

Érdekes írást közöl *Ion Conea*, az időszak egyik legmarkánsabb geopolitikai szerzője. *Erdély – a román föld és állam szíve*¹⁴ címmel azt taglalja, hogy míg Erdély Magyarországnak csak egy „*geogazdasági és geopolitikai perifériája*”, addig Romániának az a hátszaga, „*Hinterlandja*”. S míg a magyarok csak egy természetes határt látnak a Kárpátokban, addig a román földnek, a népnek és a román államnak az a „*gerincoszlopa*”.

I. Conea társszerzője volt az 1939-ben kiadott *A geopolitika* című tanulmánygyűjteménynek¹⁵, melyben javasolja, hogy a geopolitika legyen önálló tudományág, hiszen megvan a saját kutatási területe. Kifejti, hogy az államok közötti *politikai és gazdasági interdependencia új jelenség*, amelynek a tanulmányozására csakis egy *új tudomány* lehet alkalmas, mert a politika és a politikai földrajz is csak az állam határain belül képes vizsgálni.

¹⁰ Nicolae Iorga: *Chestiunea Rinului*. (A Rajna kérdése). Editura Societății „Neamul Românesc”, Valeni-de-Munte, 1912. és *Chestiunea Dunării*. (A Duna kérdése). Editura Societății „Neamul Românesc”, Valeni-de-Munte, 1913.

¹¹ N. Iorga: *Chestiunea Dunării*. 8. o.

¹² Nicolae Iorga: *Permanențele istoriei*. 19?? (Magyarországon nem találtam meg. A mű rövid tartalmára, valamint a geopolitika Hadi Főiskolán történő oktatására lásd Petre Otu: *Studiul geopoliticii la Școala Superioară de Război*. *Revista de Istorie Militară*. 1995/6. 22-24. o.)

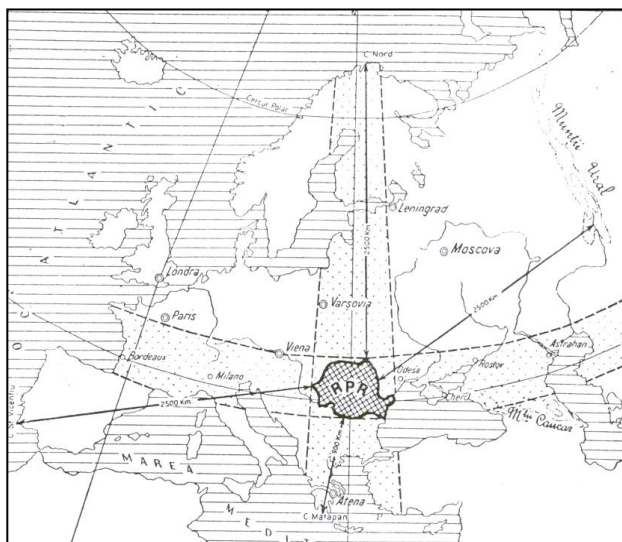
¹³ Nicolae Iorga: *Ce este Sud-Estul European*. (Mi az, hogy dél-kelet európai). București, 1940.

¹⁴ A tanulmányt a Hadi Főiskolán is előadta, feltehetően 1940-ben.

¹⁵ Ion Conea – Anton Golopenția – M. Popa-Vereș: *Geopolitica*. Editura Ramuri Craiova, 1939.

Mint írja, a geopolitika „... a politika globális dimenziójának a képzetét sugallja és az államok közötti politikai játékot vizsgálja, nem pedig az egyes államokat külön-külön, ami éppen a politika vagy a politikai földrajz területe lenne. A geopolitika tehát a kapcsolatok tudománya, az államok közötti nyomasok tudománya.”¹⁶

I. Conea alkalmazkodóképességét (s talán ügyes meglátásait is?) bizonyítja, hogy tevékenységét a szocialista időszakban is folytat(hat)ta. Úgy tűnik gondban is van, hogyan helyettesítse a geopolitika szót, akár egy oldalon belül is egyszer „politico-geografic”, másszor „geografico-politic” jelzőket talál. Mindenesetre úgy foglal állást, hogy Románia (tehát ilyen) helyzetét a baráti Szovjetunió és a szintén baráti szomszéd országok határozzák meg. Románia tehát a szocialista béketábor egyik demokráciája, a szocialista világgazdasági rendszer része.¹⁷

A Geopolitica și Geoistoria geografusi háttérét erősíti *Simion Mehedinți* – 1914-ben, még a háború előtt „*A keleti kérdés*” címmel megjelent – munkája. A címében és tartalmában aktualizált tanulmány¹⁸ Románia szerepét az ázsiai országnak ítélt Oroszország, valamint Európa között vizsgálja. Megállapítja, hogy Oroszország a Fekete- és Balti-tengeri kijáratok megszerzése érdekében a Nyugat felé törekszik,

így a kibontakozó új Európa határai is nyugatabbra, az Ural helyett a Kárpátok felé tolódtak. *Ebben a geopolitikai helyzetben a kárpáti–balkáni régióban elhelyezkedő, ismét Európa és Ázsia közé szorult Romániára egyfajta kiegyensúlyozó szerep hárul.*

¹⁶ Ion Conea: O știință nouă. In I. Conea (et al) id.m. 78. o. A tanulmány először a Sociologie Românească című folyóiratban jelent meg (Ion Conea: O știință nouă. 1937/9-10. 385-418. o.), amelyben a szociológia mellett természettudományi és geopolitikai témájú írások is gyakran megjelentek. Nem teljesen ért egyet Coneával egyik teoretikai ellenfele, a szociológus *Anton Golopenția*: *A geopolitica szóra adott definiciók összesítése* című munkájában kifejti, hogy a geopolitika szerinte csak a nagyhatalmak közti viszonyokra vonatkoztatható, a kisebb, a nemzetközi viszonyokba döntő módon beavatkozni nem képes államokra azonban nem. I. Conea (et al) id.m. 98-107. o.

¹⁷ Ion Conea – Ion Velcea: *Scurtă prezentarea geografică a Republicii Populare Române* (A Román Népköztársaság rövid földrajzi bemutatása). Editura Științifică, București, 1957.

¹⁸ Románia a kontinens peremén. Románia és Európa geopolitikai problémája. 59-66. o.

Simion Mehedinți (1869–1962) román geográfus tevékenységének kezdete az első világháború előtti időkre nyúlik vissza. Németországi tanulmányai során Ratzel tanítványa volt, majd igen kitűnő földrajzi iskolát alapított Romániában. A Bukaresti Egyetemen 1900-ban hozta létre az ország első földrajz tanszékét.¹⁹ 1920-ban lett a Román Akadémia tagja, székfoglalójában a munka és az eszközök szerepét vizsgálta az emberré válás folyamatában, illetve „a szorgalmas román nép történelmében”.²⁰ 1921-től a Román Földrajzi Társaság lapjának (*Buletinul Societății Geografice Române*) főszerkesztője.²¹ Gondolkodásmódjának megértése kapcsán meg kell jegyezni, hogy közel állt ahhoz, az 1860-as évek végén kialakult román esztétikai irányzathoz (junimizmus), amelynek követői főleg németországi egyetemeken végzett fiatalok csoportjából verbuválódtak. Eszmerendszerükben – a porosz modell híveiként – ellensúlyozni kívánták a francia kultúra romániai befolyását, ugyanakkor az egyetemes kultúrába illeszkedő autochton román kultúra megteremtését szorgalmazták. Eszméik terjesztésére létrehozták a *Convorbiri Literare* című folyóiratot, illetve kiadót, amely Mehedinți idézett székfoglalóját is kiadta.²²

A klasszikus román földrajzi iskola megteremtőjeként tartják számon, korában is, napjainkban is sokan hivatkoznak rá. Szakírói tevékenysége mellett aktív szerepet vállalt tankönyvek szerkesztésében is.²³ Geográfusi munkássága legfőbb műve a *Terra*,²⁴ amelyben a földrajz történetét, tudománnyá történő fejlődését, illetve problematikáit bemutatva arra a következtetésre jut, hogy a földrajz egyre inkább egy *organikus rendszer* lesz. Földrajzi kategóriarendszerében a statikus földrajzot nem felváltja, hanem kiegészíti a *dinamikus földrajz*, így elméleti alapon közelíti a geopolitikát a földrajzhoz.

Mehedinți tevékenysége – a többi román geográfussal együtt – a két világháború közötti időszakban válik igazán geopolitikáivá. Sorra jelennek meg (idegen nyelven is) olyan munkái, amelyekben Nagy-Románia *földrajzi alapon* igazolt létjogosultságát támasztja alá. Kimutatja többek között, hogy „... a *Cuza alalt egyesült [1859] két fejedelemség az ország területi fejlődésének igenis természetes fázisa volt.*”²⁵ Az ország összes nagyobb földrajzi egységének (Kárpátok, Duna, Erdély, Dobrudza stb.), illetve azok Romániához való természetes tartozásának elemzésén túl magának a románságnak is, mint népnek a

¹⁹ A második földrajz tanszéket Ștefan Popescu 1904-ben a Iași-i, a harmadikat pedig George Vâlsan a Kolozsvári Egyetemen alapította 1919-ben.

²⁰ Simion Mehedinți: *Caracterizarea a unui popor prin munca și uneltele sale*. (Egy nép etnográfiai meghatározása munkáján és eszközein keresztül). *Inst. De Arte Grafice „Convorbiri Literare”*, București, 1920.

²¹ A Román Földrajzi Társaság 1875-ben alakult meg, történetére lásd Hantz Lám Irén: *A Román Földrajzi Társaság rövid története*. *Földrajzi Közlemények* 1991/1-2. 77-79. o.

²² A junimizmusra, valamint a román esztétika egyéb irányzataira lásd Pászka Imre (szerk.): *Román esztétörténet 1866–1945*. *Aetas-Századvég*, 1994.

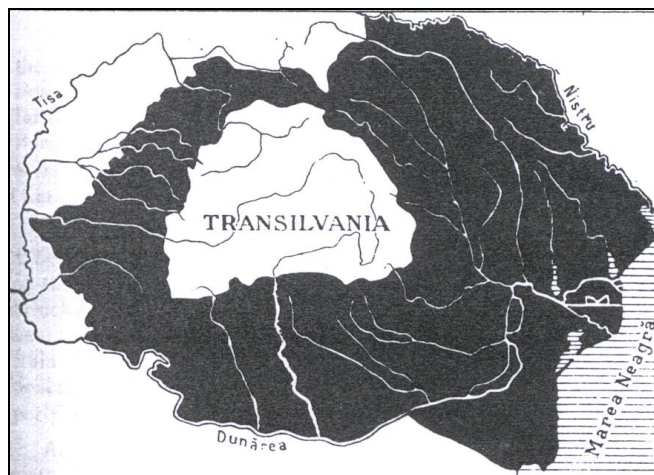
²³ Például: Simion Mehedinți: *România*. SOCEC, București, 19???. *Földrajz és történelem alsó tagozatosok számára, valamint Simion Mehedinți – Gheorghe Vâlsan: România*. SOCEC, București, 1935. *Földrajz és történelem felső tagozatosok számára, az „emberföldrajz és a politikai földrajz jegyében”*.

²⁴ Simion Mehedinți: *Terra I-II.*, București, 1931.

²⁵ Simion Mehedinți: *Unirea principatelor din punct de vedere geografic*. (A fejedelemségek egyesítése földrajzi szempontból). In *Opere complete II*. *Biblioteca Enciclopedică*, București, 1943. 86. o.

jövője biztosítása érdekében is kiutat mutat: „Ha egy nép sokasodik és szorosan kötődik a földjéhez, akkor semmilyen erő (sem emberi, sem ördögi) nem tudja kizozdítani a helyéről.”²⁶

Halála után, 1986-ban adják ki újra a *Mi az Erdély?* című művét az Egyesült Államokban. A kiadók célja az volt, hogy egyrészt ismertessék Románia földrajzi és történelmi körülményeit, másrészt pedig „... egy nemrégiben fellángoló sajátos revizionizmus adta az alkalmat: nevezetesen az a tendencia, amely keretében bizonyos körök arra törekednek, hogy visszaállítsák az első világháború előtti status quo-t, és visszaállítsák az Osztrák–Magyar dualizmus határait.” A könyv pedig nem másról szól, mint arról, hogy Erdély minden szempontból („vízrajzi, klimatikus, antropogeográfiai, etnográfiai, történelmi”) Románia része.²⁷

„Románia szíve, Erdély”

A két világháború közötti időszak román geopolitikai gondolkodását összefoglalva elmondható, hogy a geopolitika elméleti alapjai mellett céltudatosan foglalkozott az ország és a térség geopolitikai helyzetének megítélésével. Alapjai a földrajztudomány különböző ágaihoz (természet-, emberföldrajz stb.) kötődnek, kiegészülve egy történelmi szemléletű irányzattal. A Nagy-Románia földrajzi-történelmi összefüggéseiből, egyfajta földrajzi determinizmus alapján levont következtetések a politikai rendszerváltás után feléledtek, és tetten érhetők az integrációs politikában, elsősorban az ország sajátos földrajzi elhelyezkedését („útkereszteződés”), regionális súlyát és középhatalmi mivoltát hangsúlyozva.

²⁶ Simion Mehedinți: Fazele geografice ale istoriei. (A történelem földrajzi szakaszai). In Opere complete II. 317. o.

²⁷ Simion Mehedinți: What is Transylvania? Romanian Historical Studies, Miami Beach, Florida, 1986. A mű az eredeti *Ce este Transilvania?* (Biblioteca Revistei Române, București, 1940) német fordításának az angol változata, fordította Dora Kennedy. Az új kiadás háttéréhez hozzátartozik, hogy az 1970-es évek második felére erősen feszült légkör alakult ki a két ország közötti viszonyban, a problémákat az 1977-es Kádár–Ceaușescu, úgynevezett határtalálkozón sem sikerült tisztázni.

DR. BOLGÁR JUDIT NYÁ. MK. EZREDES CSC –
DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES CSC

A TERRORCSELEKMÉNYEK TÁRSADALMI ÉS SZEMÉLYISÉG-LÉLEKTANI HÁTTERE

Az elmúlt néhány év mértékadó szakirodalmában a nem katonai jellegű válságok között első helyen említi a nemzetközi terrorizmust, és kiemelt jelentőséget tulajdonít a terrorizmus elleni nemzetközi méretű harcnak. A problémát hosszú évek óta kutató szakemberek véleménye szerint a terrorcselekmények közös jellemzője lehet, hogy nem az állam területét éri támadás, hanem létesítményeit, intézményeit és lakosságát. A terrorizmus fogalmát, a terrorcselekmények körülményeit sokkal nehezebb meghatározni, mint a tisztán katonai jellegű válságokat. Ezért az ellene való küzdelem is bonyolultabb, szükség van más tudományterületek eredményeinek felhasználására is.¹

Az Egyesült Államokat 2001-ben ért, és a világ más részein azt követően végrehajtott terrorcselekmények után kiemelt fontosságot kapott a terrorizmus fogalmának meghatározása, valamint a terrorizmus elleni harc országoké és nemzetközi méretű lehetőségeinek kutatása. A témában a hazai tudományos életben több jól hasznosítható tanulmány, egyetemi jegyzet jelent meg, ezért csak a legfontosabbnak tartott kutatási eredményeinkről szólunk. Nevezetesen: a terrorcselekmények társadalmi és személyiség-lélektani hátteréről.

Az utóbbi időszak terrorcselekményei, helyi háborúi, a különböző okok miatt zajló fegyveres konfliktusok átalakították a hadtudomány és a geográfia (geopolitika és geostratégia) egymáshoz fűződő viszonyát. A valamikori egyirányú kapcsolatot napjainkra bonyolult viszonyrendszer váltotta fel.²

Természetesen a terrorcselekmények, a válságok, a konfliktusok csak közvetve vezethetők vissza geográfiai okokra. Nem arról van szó, hogy a terrorcselekmények okai közül egyiket vagy másikat vitatjuk, vagy nem ismerjük el. Inkább arról, hogy a terrorcselekmények, a válságok, konfliktusok okait más módon, komplementárisan (kiegészítően, más-más eszközzel vizsgálva), tudományos igényességgel kutassuk. A terrorcselekmények geopolitikai és geostratégiai vizsgálatához bizonyos mennyiségű, aránylag pontos, objektív információra van szükségünk. Egy terrorcselekmény ilyen módszerrel folytatott elemzéséhez nem elegendő a vélt vagy valós érdekek meghatározása, és más (politikai, etnikai, vallási, gazdasági stb.) ok-okozati összefüggések feltárása.

---

¹ Chris Donnelly: A biztonság újragondolása. NATO Review, 2000–2001, Winter.

² Nagy Miklós Mihály: Geográfia és hadelmélet. Földrajzi Értesítő, 2002. LI. évf. 1-2. füzet, 237-247. o.

A terrorizmus ismérvei a geopolitikai és geostratégiai vizsgálati módszerrel

Amikor az indokok összetettek, célszerű vizsgálni azt is, hogy a terrorcselekmények főszereplői hogyan befolyásolják az őket támogató, elfogadó közvélemény gondolkodásmódját. Ennek ismerete – még ha nem is valódiak – kiemelt jelentőségű, mert rámutatnak az agressziós, gyilkos és öngyilkos, népirtó, a másságot el nem fogadó tervekre, azok végrehajtási szándékára, a terrorista csoport anyagi lehetőségétől függetlenül. Felhasználva Nagy Miklós Mihály tanulmányát, a következő megállapítást tehetjük:

„A tudományos igénnyel folytatott, ugyanakkor a hadtudomány megalapozott állításait ötvöző geopolitikának és geostratégiának a terrorcselekmények vizsgálata szempontjából legnagyobb érdeme abban lehet, hogy képes a földrajzi tér erőit közvetíteni a katonai és a rendvédelmi szakma felé. Geostratégiai összefüggésekre mutat rá a válságokkal, konfliktusokkal terhes régiókban. Jóllehet a geopolitika és a geostratégia együttesen sem képes a végtelenül bonyolult társadalmi jelenségeket, a terrorcselekmények teljes körű értelmezésére, magyarázatára, de sajátos vizsgálati módszerével a társadalmi folyamatok mélyebb elemzését teszi lehetővé.”³

A geopolitikai és geostratégiai vizsgálati módszerünk – amelyet a terrorcselekmények kutatása során alkalmazunk –, létjogosultságát éppen az adja, hogy kiküszöböli a szubjektivitást. Reményeink szerint beépíti az objektív elemeket, mint magyarázatot bizonyos geopolitikai és geostratégiai összefüggésekbe, megnövelve a tudományos kutatási módszer hatékonyságát.

Az említett módszer hatékony eszköz arra, hogy megértesse azt, ami történt, vagy éppenséggel azt, ami bizonyos valószínűség mellett kialakulhat a terrorcselekmények bekövetkezése során. Más szóval, az alkalmazott vizsgálati módszerünk lényege, hogy a különböző léptékű folyamatokat, jelenségeket a földrajzi tér és annak nagysága szerint csoportosítjuk. Ennek megfelelően a terrorcselekményt több szinten, több szereplőn keresztül elemezzük, abban a reményben, hogy a politikai vezetők számára a legteljesebb adatokat adjuk meg a nemzetközi terrorizmus elleni harchoz kialakítandó döntés(ek)hez.

Napjainkban az ilyen jellegű vizsgálatok során a nemzet, a nemzeti kisebbség, a nemzetközi jog, a muzulmán világ, a kereszténység fogalmai, kérdései szerepelnek a leggyakrabban. A válságkörzetek többségében hatalmi–uralmi viszonyokról, szembenállásról, vagy a gazdasági erőforrások birtoklásának kérdéséről van szó.

A katonai szembenállás utáni időszak kockázatainak, kihívásainak nagy száma, melyek faji, jogi, etnikai, esetleg vallási konfliktusokhoz vezetnek, egyértelművé tették, hogy a geopolitikai és geostratégiai vizsgálatokat regionális méretekben is el kell végezni. A globalizációs jelenségek ellentétéként megjelentek a kulturális, civilizációs, etnikai, vallási ellentétek, új államok alakultak, mind veszélyesebb méreteket öltött a szervezett bűnözés és a nemzetközi terrorizmus.

---

³ Nagy Miklós Mihály: Geográfia és hadelmélet. Földrajzi Értesítő, 2002. LI. évf. 1-2. füzet, 237-247. o.

Ma a világot a különböző eszmék áramlása és ellentéte jellemzi, amelyeket az elfogadók, bírálók csoportjának cselekedetei – melyek sokszor erőszakosak, vagy éppen terrorisztikusak –, tükröznek vissza. Az erőszakos cselekmények elleni eredményes fellépés, a terrorizmus elleni sikeres harc egyik feltétele lett, hogy a geopolitika és geostratégia vizsgálati módszereinek alkalmazásával feltárjuk az emberi közösségek magatartásának, cselekedeteinek hosszú távon ható elemeit. Ezek a tevékenységek az ellentétes politikai szándékok kinyilvánításától a fegyveres összeütközésig terjedhetnek.⁴

Az agresszió önmagában nem ad választ a társadalmak, csoportok közötti ellentmondás indokaira. Ebben az esetben vizsgálni célszerű azt is, hogy az erőszakos, terrorisztikus cselekedetek mit képviselnek. *A képviselő egy közösség, csoport, a társadalom önmagáról kialakított történelmi, vagy más indítékú képzeletének összessége.* Ennek ismerete nagyon hasznos a geopolitikai–geostratégiai vizsgálatokban, mivel megmutatja, hogy nem a dolgok hatnak önmagukban, hanem az a mód, ahogy a közösség, a csoport, a társadalom azt elfogadja.

A terrorcselekmények szempontjából a vallás szerepe alapvetően két szinten közelíthető meg. *Az egyik* annak a látomásnak, küldetésnek a problémája, melyet a vallás fogalmaz meg maga és a világ számára betöltött helyéről és szerepéről. Ennek megfelelően egyes vallásoknak vannak globalizációs törekvései, mint például a világ iszlamizációja. *A másik* a vallási azonosságnak a társadalom szerkezetében betöltött szerepe. Ebben az értelemben a vallási azonosság lehet a válságok, kihívások, terrorista és más, erőszakos cselekmények előidéző, elmélyítő tényezője.

A terrorizmus minden ország számára elfogadott meghatározása lehetőséget ad nemzetközi szinten az ellene való egységes fellépésre, ennek feltétele viszont, hogy minden ország egyöntetűen ítélje el a terroristákat és a terrorcselekményeket. A terrorcselekményekre adott katonai válaszok szükségesek, de nem elégségesek. A katonai válaszok, válságreagáló műveletek végrehajtása előtt teljes terjedelmében célszerű feltárni a terrorizmus ok–okozati összefüggéseit. Ezt az állításunkat igazolják az afganisztáni és az iraki válságreagáló műveletek tapasztalatai, valamint az izraeli–palesztin szembenállás legutóbbi eseményei is.

Dominique de Villepin francia külügyminiszter véleménye szerint a terrorizmus azért jelent veszélyt minden ország számára, mert váratlan, láthatatlan, felhasználja a legmodernebb technológiát, a modern kommunikációs rendszereket és a nemzetközi biztonsági szervezetek együttműködésének gyengeségeit. A külügyminiszter kijelentette, hogy a kultúrák, civilizációk és vallások közötti ellentéteket kihasználó nemzetközi terrorizmus a legjelentősebb veszélyforrás a kontinensen és a Közel-Keleten, de a világ más térségeiben is.

A szakemberek véleménye alapján a nemzetközi terrorizmus központja Szaúd-Arábia, ugyanakkor az Egyesült Államok kapcsolata az országgal – az olajszállítások okán –, jónak mondható.

---

⁴ Csizmadia Sándor: A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere. Külpolitika, 1998. tavasz, 3-31. o.

A terrorizmus elleni harc szükségessége és háttere

Az Egyesült Államok átfogó élethalálharcot hirdetett a nemzetközi terrorizmus ellen. Bush elnök döntését inkább érzelmi és társadalom-lélektani okok vezérelték, mintsem tényleges, átgondolt számítás. Több mint 170 ország csatlakozott a terrorizmus elleni harchoz, és alig volt ország, aki tiltakozott, amikor az Egyesült Államok lecsapott Afganisztánra, az al-Kaidát leginkább támogató országra. A hadművelet során súlyos hiba volt, hogy a katonák kevesen voltak. Így nem sikerült megsemmisíteni sem az al-Kaida vezetését, sem a jól kiképzett, korszerűen felszerelt és tapasztalatokkal rendelkező terroristákat. Ennek megfelelően az al-Kaida vezette terrorizmus a világ más térségeiben jelent meg. A szervezet vonzereje az iszlám világban nem csökkent, sőt növekedett, elsősorban a fiatalok körében.

Az amerikai elnök a terrorizmus elleni harc legfontosabb területévé nyilvánította a terrorszervezetek pénzügyi ellehetetlenítését. Itt egy ellentmondásra hívjuk fel a figyelmet: a terrorizmus elleni harc sokkal többbe kerül, mint egy merénylet megszervezése és végrehajtása. Az intézkedések ellenére a terrorszervezetek pénzügyi támogatása nem csökkent.

A szabadságjogok korlátozása a felgyorsult ritmusú világban, amikor a fejlett társadalmakban mindenki siet, egyre kevesebb az idő a döntések meghozatalához, az emberek egyre türelmetlenebbül viselik el a kormányok döntéseit. A légi közlekedés biztonsága érdekében például órákkal előbb kell a repülőtereken megjelenni, óriási a zsúfoltság, az utasok egyre nehezebben viselik el a vizsgálatokkal járó nehézségeket. Ez az „állapot” kedvez a terrorszervezeteknek és a terrorcselekmények végrehajtásához jó körülmény a mindenütt jelenlévő zsúfoltság. *A világ közvéleménye egyre nehezebben viseli el, hogy az Egyesült Államokból sikerült ugyan kiszorítani a terrorcselekményeket, de más térségekből nem.*

Ma már nyilvánvaló, hogy a világ nem lett biztonságosabb, a nemzetközi terrorizmus nem szorult vissza azóta, hogy az Egyesült Államok vezette hadművelet szétrombolta Szaddam Huszein rendszerét. A terrorizmus aktív tevékenysége szinte változatlanul folyik, csak a célpontokban történt változás.

Az öngyilkos merényletek sora jelzi, hogy a terrorista csoportok vezérlő elve a vallási fanatizmus. Ezekhez a merényletekhez Szaúd-Arábiából érkeznek a technológiai, az anyagi és a pénzügyi támogatás.

A világban működő terrorista szervezetek az elszenvedett csapások ellenére életképesek maradtak. A tevékenységük során a meglepetésre alapoznak, merényleteiket elsősorban ott hajtják végre, ahol ideológiájuk ütközik a nyugati értékrendszerrel.⁵

---

⁵ Terrorcselekmények 2001. szeptember 11-e után a világban. Ország/a halottak száma: Oroszország/340, Afganisztán/6, Tunézia/21, Pakisztán/22, Fülöp-szigetek/49, Marokkó/44, Peru/9, Kenya/12, Indonézia/219, Szaúd-Arábia/52, Jemen/1, Irak/70, Törökország/400. Forrás: The Washington Post 2003. november 21-i száma.

A szakemberek véleményére alapozva megállapítható, hogy az al-Kaida terrorszervezet új nemzedéket nevelt fel, amely aktivizálódott és a világ több pontján kezdte meg a tevékenységét, elsősorban a nyugati érdekeltségek ellen. „*A halált hozó autók nem állnak meg addig, amíg Washington el nem fogadja a mudzsahidok feltételeit*” – jelent meg az arab nyelvű szöveg az al-Mudzsahidun című internetes honlapon, amelyet az Abu Hafsz al-Maszri Brigádok terrorszervezet írt alá. A terrorcselekmények új helyszíne bizonyítja, hogy „*ebben a terrorizmus elleni harcban nem lehet semlegesnek maradni. Valamennyien célpontjai vagyunk a terroristáknak. Az Isztambulban elkövetett támadás magát Európát vette célba, függetlenül attól, hogy az európai országok hogyan viszonyulnak az Egyesült Államok Irakkal kapcsolatos stratégiájához. Az al-Kaida új nemzedéke fedezhető fel a terrorcselekmények mögött: fiatal, helyi aktivisták, akik az alvó sejtekből kerültek elő, és kevés kapcsolatuk van az Oszama bin Laden vezette csoportokkal. Ez a megszakadt kommunikációs láncszem a muzulmán világban mindenütt jelen lévő titkos sejtek kezébe adta a kezdeményezést*” – állapították meg a szakértők.⁶

Már említettük az angol szakemberek értékelését hazánk terrorfenyegetettségéről. Ezt a megállapítást erősíti meg egy másik megközelítés: A magyar és a szövetséges polgári titkosszolgálatok adatai alapján a hazai lehetséges célpontokat nem fenyegeti terrorista veszély. *A mai fogalmak szerint biztonságos állam vagyunk* – állítják a szakemberek. Ugyanakkor a fegyver- és kábítószer-kereskedelem, a szervezett bűnözés elleni küzdelem igényli a nemzetközi együttműködést a polgári titkosszolgálatok között. Különösen fontos ez az együttműködés az információk megszerzésében, cseréjében és a tapasztalatok átadásában. Az Európai Unió belüli titkosszolgálati együttműködés új alapokra helyeződik, és sokkal szorosabbra fűződik. Lesznek többoldalú együttműködések, de a titkosszolgálati együttműködés továbbra is kétoldalú alapon szerveződik, az államközi megállapodások útján. Napjainkban minden információt a terrorizmus elleni harc szempontjából is megvizsgálunk a titkosszolgálatok, és az információkat folyamatosan kicserélik. Hazánkban kiemelt jelentőséget kapott a pénzmosás felderítése, hiszen a terrorcselekmények felderítésének ez az egyik legfontosabb láncszeme.

Ezzel a veszéllyel szemben Európának egységes, új tervek alapján kell cselekednie, a kontinens valamennyi országának bevonásával. Közös a felelősség az emberek védelméért, a szegénység és az erőszak ellen. Folytatni kell a párbeszédet, a másság tiszteletben tartása mellett. Másképpen, a kontinens országai kezdeményezzenek párbeszédet a kultúrák és vallások között, hogy a nemzetközi rendben mindenki megtalálja a helyét – hangsúlyozta a francia külügyminiszter.⁷

---

⁶ The Wall Street Journal, 2003. november 21. 9-10. o.

⁷ NATO Hírlevél No. 27. (17/10/03). Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatal.

Az új kihívások és kockázatok fenyegetik a kontinens állampolgárait: a nacionalizmus, az erőszak alkalmazása és az azzal való fenyegetés, a természeti katasztrófák, és nem utolsósorban a nemzetközi terrorizmus. Komoly gondot jelent a kontinensen és a világ más térségeiben, hogy megrekedt a társadalom és a gazdaság fejlődése. A demokratikus fejlődés velejárója ugyanis az egészségügy, az oktatás, a jogrend, a közigazgatás reformja, az élet minőségének javítása valamennyi állampolgár számára.

A kontinens demokratikus átalakításának folyamatába nem illeszthetők bele a nagyhatalmi diktátumok, a diktatórikus maradványok. Nem nyerhet polgárjogot a szélsőséges nézet, a fajgyűlölet, a szervezett bűnözés és a terrorizmus büntetlensége, más kultúrák és vallások üldözése.

Ez viszont azt is jelenti, hogy a biztonsági szervezetek reformját, esetenként teljes átalakítását végre kell hajtani. Keresni célszerű a nemzetközi terrorizmus elleni harc új szervezeteit, eszközeit, módszereit.

Tehát a nemzetközi terrorizmus jelenti a legnagyobb veszélyt, különösen akkor, ha a demokrácia vívmányai ellen irányul. Nyilvánvaló, hogy csak az összehangolt nemzetközi fellépés lehet ellene eredményes. Ennek szervezése az átalakított, megreformált biztonsági szervezetek, az európai országok kormányainak feladata, és ebbe célszerű bevonni a nem kormányzati szervezeteket is.

Véleményünk szerint a terrorizmus elleni harc összetett tevékenység, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Lehetőség szerint összehangolt válságreagáló műveletek sorozata, amely politikai, gazdasági, diplomáciai, titkosszolgálati, adminisztratív, felderítő, rendőri és katonai intézkedéseket foglal magába. Ugyanakkor felhasználja a pszichológia tudomány és más tudományok eredményeit.

Az összehangolt tevékenységek indoka általában a terrorcselekmények ok-okozati összefüggéseinek, és jellemzőinek bonyolultságában keresendő. A hazai és a nemzetközi szakirodalom a terrorcselekményeken általában a gyilkosságokat, a bombarobbantásokat, a túszejtést, az emberrablást, az öngyilkos merényleteket, a gyűjtogatást, a szabotázszt, a rajtaütést, az eltérítést, a fenyegetést, a biológiai és vegyi fegyverek alkalmazását, a nukleáris és a radiológiai eszközök használatát és az informatikai támadást érti. Ez a felsorolás különösen igaz akkor, ha ezeket valamelyik terrorszervezet magára vállalja. Ezek a terrorcselekmények általában pénzszerzési lehetőségekkel és a titkos támogatók (szervezetek, csoportok, államok) által nyújtott pénzügyi segítséggel együtt jeleníthetők meg, vagy hozhatók összefüggésbe. Szinte valamennyi terrorista csoport az őket elfogadó tagok, szervezetek, államok felé jól érthető elmélettel rendelkezik a terrorcselekmények indoklására vonatkozóan. Az izraeli–palesztin szembenállás eseményeit elemezve legtöbbször döbbenet állunk az öngyilkos terrorcselekmények láttán.

Önkéntelenül megfogalmazódik a kérdés: mi indokolja, hogy ezek a fiatal férfiak és nők feláldozzák az életüket? Ezt csak akkor tudjuk megérteni, ha ismerjük a Korán tanítását. *„Harcoljatok ellenük, amíg nem lesz több megkísértés, s míg a hitvallás csupán Allahé lesz! Ne lankadjatok, és ne szólítsatok a békére, hiszen ti fogtok felülkerekedni! Vagy úgy vélték, hogy bemehettek a Paradicsomba anélkül, hogy Allah megtapasztalhatta volna előtte azt, hogy kik azok köztetek, akik buzgólkodtak a harcban érte, s kik azok, akik állhatatosak? És ne mondjátok azokról, akik a halálukat lelték Allah útján, hogy halottak lennének! Ellenkezőleg! Élők ők a túlvilágon...”*⁸

A World Markets Research Center brit kutatóközpont felmérte, mely országokat fenyegethet leginkább a terrorizmus, hol a legnagyobb a veszély? A felmérésből kiderült, hogy az iraki háborúban való részvétel csak egyik, de nem egyetlen ok arra, hogy egy-egy ország a terrorista csoportok figyelmét felkeltse. Ugyanakkor nem mindegy ki milyen szerepet, főszerepet játszik a Bagdadban zajló eseményekben? A brit kutatási eredmények alapján hazánk nincs a lista elején és a végén sem. Magyarország, bár nem elsődleges célpontja a terroristáknak, főleg amerikai és angol érdekeltségű objektumok ellen irányulhatnak terrorcselekmények.

Hazánkat jelenleg közvetlenül nem fenyegeti a nemzetközi terrorizmus, de ennek az állapotnak a megtartásához mind a hazai, mind a térségünkől távol eső területeken folytatni kell a nemzetközi terrorizmus elleni harcot.

Ezzel szemben, más szakértők vitatják a brit kutatóintézet megállapításait. Úgy vélik, hogy minden országnak foglalkozni kell a terrorfenyegetéssel, függetlenül attól, mit állapítottak meg a brit kutatók. Szakemberek azt állítják, hogy a merényletek színhelyének kijelölése a pillanatnyi helyzet és az adott lehetőség függvénye. A terroristák új nemzedéke rendkívül mozgékonny, gyorsabban mozognak a világban, mint az őket üldözők. Vannak, akik már azt is kijelentik, hogy a nemzetközi közösség „vesztésre áll” a terror ellen indított harcban.⁹

Az új típusú terrorizmus kiváltó okaként a szakértők a katonai szembenállás időszakát követő politikai, etnikai, vallási ellentéteket és az államokon belüli konfliktusok kiéleződését, az erős globalizációs hatást jelölik meg.¹⁰

A nemzetközi terrorizmus által az utóbbi években elkövetett véres akciók, valós fenyegetéssé váltak a világ valamennyi társadalma számára. A terrorcselekmények mérete, gyakorisága, a végrehajtás módszere a terrorista csoportok körében megjelenő *új filozófiára* utal. A csoportok több ország területén szerveződnek, több helyen képzik, képezték ki őket. A csoportok jelenleg „passzív” tagjait fiatal korukban választják ki, mindennapjukat a vallási, majd a katonai képzés tölti ki. Nagyon erős csoportszellem hatja át a fiatalokat. A „kiválasztottak”, a „valahova tartozás” motivációja erős befolyásoló tényezők az arab világ szegény térségeiben. A terrorista vagy az öngyilkos merénylő példaképnek minősül.

⁸ Rostoványi Zsolt: Az iszlám a XXI. század küszöbén, Aula, Budapest, 1998.

⁹ William R. Charlesworth: Profiling terrorists. Defense and Security Analysis Volume 19, Number 3, September 2003.

¹⁰ Resperger István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2003.

A nemzetközi terrorizmus elleni harcban fel kell ismernünk, hogy a katonai megoldás csak egy eszköz a sok közül – állapította meg az előadók többsége a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen megtartott konferencián.¹¹ Szakemberek ma a világot úgy jellemzik, hogy az az erőszak, a bizonytalanság, az összetettség és a többértelműség világa. Más szóval, a biztonsági rendszerek nehézkesen működnek, hiányoznak a jogi, diplomáciai, politikai feltételek a megoldáshoz. Az utóbbi fél év eseményei igen fontos tanulsággal szolgáltak a nemzetközi terrorizmussal kapcsolatban. Először, egy fundamentalista iszlám ország is lehet a terrorista szervezetek célpontja, ha politikai vezetése „nyugatbarát”. Másodsor, az Isztambulban végrehajtott merényletek igazolták, hogy azoknak nem volt köztük a török–kurd ellentét. Harmadszor, a merényletekben elpusztult muzulmán áldozatok nagy száma nem zavarja a terrorcselekményt végrehajtó csoportokat. Negyedszer, a világ bármely térségében veszélyben vannak a nyugati érdekeltségek. Ez utóbbit tartják a szakemberek a legveszélyesebbnek. Egyre több az ártatlan áldozat, egyre kifinomultabbak a módszerek, egyre nagyobb jelentősége van az időzítésnek. Másképpen, az egyéni szokások, a vallási-, etnikai- és társadalmi hagyományok jelentősége megnövekedett a terrorcselekmények, öngyilkos merényletek tervezésekor és végrehajtásakor.

A hagyomány a szellemi kultúrában a kultúra irányultságának tekinthető. Megkülönböztetjük az egyéni és a közösségi hagyomány jelenségeit, valamint az aktív és passzív hagyományörzőket, az előbbieket képviselik és továbbítják, az utóbbiak csak ismerik és befogadják azt.

Az emberek bizonyos érdekektől és szükségletektől vezérelve szokásokat vesznek fel, a csoportok hagyományokat követnek, s adnak át az utódoknak. Egyes csoportoknál, különösen vallási esetekben ezek a hagyományok nagyon meghatározóak lehetnek a csoport életében (zarándoklat, körmenetek, ünnepek, rituálék stb.). Ezeknek a szokásoknak és hagyományoknak az ismétlődése, különösen, ha ezt egyszerre tömegek „gyakorolják”, megkönnyíti a merényletet tervezők és végrehajtók tevékenységét.

A terrorizmus elleni világméretű harc meglehetősen megosztott tevékenység, ugyanakkor összetett is, mert kiterjed a törvények és a biztonsági rendszabályok betartásától – a pénzügyi eszközök felhasználásán keresztül – egészen a katonai beavatkozásig. A megosztottság azt is jelentheti, hogy a válságreagáló műveletekben tevékenykedő katonák és alegységek egyre gyakrabban kerülnek szembe a terrorcselekményekkel (esetenként ők a célpontok). A békefenntartás, a humanitárius segítségnyújtás és a békeépítés feladataira kiképzett katonák nem képesek hatékonyan harcolni a terrorizmus ellen. A nemzetközi terrorizmus elleni harc további jellemzője lehet, hogy miközben a robbantások, gépeltérítések, öngyilkos merényletek kötik le a közvélemény figyelmét, azt is tudatosítani kell magunkban, hogy ezek a cselekmények a terrorizmus felszíni „látványos” jelenségei, az okok sokkal mélyebben keresendők.

---

¹¹ A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései. Budapest, 2003. november 18.

A terrorizmus és az iszlám viszonya, összefüggések

A tanulmány terjedelmi korlátait figyelembe véve, röviden szólni érdemes az iszlám vallásról, mert annak megértése választ adhat a címben felvetett problémára.

A 21. század elején sokak szerint az iszlám fundamentalizmus az, amely a legnagyobb fenyegetést jelenti a nyugati civilizáció számára. Ezt a képet támasztják alá az iszlám szélsőségek merényletei, terrorakciói, ugyanakkor ezt erősítik az egyes, leegyszerűsítő, félremagyarázó elemzések, helyzetértékelések is. Az a kijelentés, amely szerint a muzulmán világban a gyűlölet konkrétan és határozottan a keresztények ellen irányul, kiválóan alkalmas a Nyugaton egyébként is meglévő negatív iszlámkép erősítésére.

Nem csupán az iszlám vallás, vagy az iszlám világ nem kezelhető egységes egészként, de az iszlám fundamentalizmus sem. Ez utóbbi is differenciált, a különböző fundamentalista szervezetek között igen nagyok a különbségek, s csupán egy szűk, szélsőséges réteg az, amelyik a terrort alkalmazandó eszköznek tartja. A keresztények ellen irányul a gyűlölet, állítja néhány szakember, másutt a „vitathatatlan antiszemitizmust” vetik a Korán szemére. Mind az első, mind a második állítás alapvetően téves. A terrorakciókat nem a gyűlölet, nem a keresztényekkel szembeni ellentét motiválja. A fundamentalisták célja saját kormányaik megdöntése. Nemcsak a Koránra, de a mai iszlám világra sem alkalmazható az antiszemitizmus kifejezés. Eleve, hogyan lehetnének antiszemiták a zsidókhoz hasonlóan sémita népcsoportokhoz tartozó arabok? Az antiszemitizmus mai értelmezésének visszavetítése több évszázaddal ezelőtti korra történelmietlen.

Az iszlám és a kereszténység viszonyáról pedig csupán a két vallás több mint 1300 éves történelmi viszonyrendszerének ismeretében szabad nyilatkozni. Ennek nem csupán a dzsihád (a kifejezés elsődleges jelentése nem szent háború, hanem erőfeszítés, küzdelem a rossz ellen) volt része, hanem a keresztes háborúk is. Számos történelmi korban viszont a békés együttélés jellemezte a két vallást. Az ezerháromszáz évből az utóbbi ötszáz esztendő egyre inkább a fejlődési utak szétválásának a kora. A kereszténység államaiban a demokrácia állandó megújulásának és a tudományos–technikai forradalmak sorának lehetünk tanúi. Az iszlám országok nagy részében viszont „nem történik szinte semmi a fejlődés szempontjából.” Egy sor, korábban virágzó iszlám birodalom szétesett. Pedig Mohamed azt ígérte, hogy az igazhitűek gazdagok, boldogok, hatalmasok lesznek a világban, sőt jók és erkölcsösek is, hiszen egymás testvérei. Mohamed tanításának bizonyítékai csak nyomokban lelhetők fel az olajban gazdag országokban, de ott sem igaz mindenkire ez a tanítás.

A modern dzsihád harcosai egy önfeláldozó elit részének vallják magukat, és ebbe az elitbe bárki bekerülhet, ha kellően önfeláldozó. Nagy vonzeró ez a szinte bármilyen összehasonlításban magát a nyugatiaknál gyengébb, kiszolgáltatottabb helyzetben lévőnek érző muszlim fiatal számára. Legyen palesztin, szaúdi, indonéz vagy pakisztáni származású, Allah pártjának tagjaként bekerül az iszlám közösség élcsapatába. Azok közé, akik egy hatalmas méretű igazságtalanságot akarnak megszüntetni. Ennek alapján összeáll az a logikai láncolat, amely az iszlám egyik értelmezésétől a hit megtisztításának szándékáig, onnan a vallási fundamentalizmusig, tovább pedig az iszlám nevében éltetett politikai radikalizmusig, majd a szélsőségességig, abból leágazva a terrorizmusig (az öngyilkos terrorizmusig) vezet. Ez a lánc bármelyik vallás vagy ideológia képviselőinek kisebbségéből összeállhat, de ez nem törvényszerűség. A láncszemek ilyen összekapcsolódása távolról sem automatikus, a társadalmi, a szociológiai és a pszichológiai háttér minden esetben megtalálható a probléma kutatása során. Konkrét és elszánt szervező, egységes politikai akarat, jelentős anyagi erő, kellő vallási, családi és iskolai ráhatás kell ahhoz, hogy egy nézetrendszer egyszerű tagjából annak nevében pusztító terrorista (öngyilkos terrorista) váljon.¹²

Ha van valaki, aki tudhatja, milyen kockázattal jár az iszlám vallással való ellenszegülés, a vallás sajátos értelmezése, az Salman Rushdie, akit a Sátáni Versek című művében kifejtett nézeteiért halálra ítélték. „*A hívő mozlimok tömegei számára az iszlám eléggé nehezen érthetően nemcsak az istenfélelmet, a szokásokat, véleményeket, előítéleteket, hanem a modern társadalom (zene, viselkedés, öltözet és életstílus) gyűlöletét is jelenti*” – írja Rushdie. Ez a logikátlan téveszmerendszert alkalmazó iszlám, amely a kívülállókat, a „hitetleneket” tartja felelőseknek a muszlim társadalom valamennyi bajáért, és mindennek egyetlen ellenszerét csak a muszlim világnak a modernizálástól való elszigetelésében látja. Más szóval, ez a leggyorsabban fejlődő irányzat az iszlámon belül, a fundamentalizmus – figyelmeztet a brit–indiai író.

Az iszlám fundamentalizmus szerepének felerősödése az 1960-as évek végére tehető. Ezt segítette elő az 1967-es arab–izraeli háborúban az arabok katasztrófális veresége Izraeltől. A katasztrófát az arab világ úgy dolgozta fel, hogy a nyugati világot képviselő ország mért rájuk vereséget. Ebben az időszakban indult el egy reiszlamizációs folyamat az egész iszlám világban, ami tulajdonképpen napjainkig tart. Ennek a folyamatnak egyik sajátossága a fundamentalizmus, vagyis az iszlámizmus megerősödése. Ez az ideológia a saját gyökerekhez való visszanyúlás révén szeretné teljessé tenni az iszlám totalitást. Másképpen, a társadalom minden területén – beleértve természetesen a politikát is –, az iszlám elveinek az alkalmazását, érvényre juttatását kívánja biztosítani.

---

¹² Az egyiptomi Szájid Kutb 1960 táján írta le először ezt a gondolatkört.

A fundamentalizmus tehát alapvetően nem vallási, hanem politikai jelenség, következésképpen kiváltó tényezői sem vallásiak. A fundamentalizmus élénkülése része az iszlám hatvanas évek végétől tartó „reneszánszának”, amelynek fő oka az a minden területre kiterjedő mély és tartós válsághelyzet, amely az iszlám világ egészét jellemzi. A válság egészét modernizációs válságnak nevezhetjük, hiszen a 20. század ötvenes-hatvanas éveiben követett modernizációs fejlődési modellkísérletek eredménytelensége következtében mélyült el. Fő tényezői a gazdasági, a politikai legitimitáció, a szociális és identitásválság. Okai nem csupán belső tényezők, hanem a nemzetközi rendszerben, a világgazdaságban is gyökereznek. Egyik külső oka az a gazdasági és kommunikációs–információs környezetben végbemenő globalizáció, amely önmaga hívta életre ellenreakcióként a különböző kulturális különválásra törekvések felerősödését. Másik külső ok a működőképes fejlődési modellek hiánya, mivel a korábban az iszlám világ sok országa által modellnek tekintett „szocialista világrendszer” szétesett, a jóléti társadalmak pedig maguk is működési zavarokkal küzdenek, így az ottani fejlődési típus aligha alkalmazható az iszlám világban.

Az iszlám fundamentalizmus meglehetősen ellentmondásos jelenség: valós és égető szociális problémákra mutat rá, valós gondokat térképez fel, és gyakran olyan konkrét szociális intézkedéseket tesz, amelyeket az állam képtelen megtenni. Ügyesen használ ki egy vákuumhelyzetet, azt az ideológiai vákuumot, amely a kisajátított ideológiák (liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus) és a rájuk épülő társadalmi-politikai rendszerek kudarca nyomán állott elő, azt a vezetési vákuumot, amely az utolsó meghatározó vezető, Nasszer halála óta fennáll, s ahová Khomeini, illetve Szaddam Husszein is be kívánt törni, illetve az állam visszavonulása és a civil társadalom fejletlensége nyomán keletkezett „közszolgálati vákuumot”.

Kétségkívül van összefüggés az iszlám világban hatalmon lévő önkényeskedő, katonai jellegű politikai vezetéseknek elsősorban az iszlám fundamentalistákat sújtó antidemokratikus lépései és a fundamentalizmus élénkülése között. Egyes országokban nehéz lenne megállapítani, kit terhel nagyobb felelősség a terror fokozódásáért: a fundamentalistákat vagy a kormány erőit. Ezek a rendszerek azonban törvényes tartalékaik végén járnak, s maguk is egyfajta iszlám jogfolytonosság megszerzésére tesznek kísérletet. A kilencvenes évekre maga a „játéktér” iszlamizálódott, s ezen belül folyik a „verseny” a világi erők és az iszlamisták között. Kérdés, hogy a hatalom meddig képes, meddig akar elmenni az iszlamizációban és a demokratizálásban, s talál-e megoldást a „demokráciaparadoxonra”? Az iszlám világban az elmúlt időszakban határozott demokratizálódási folyamat figyelhető meg. Ehhez a folyamathoz a fundamentalizmus több ponton is kapcsolódik. A mérsékelt fundamentalisták kihasználják a demokratizálódás nyújtotta lehetőségeket, a többpártrendszer (újbóli) bevezetését, a parlamenti, illetve a helyhatósági választásokat. Csatlakoznak a gyorsan fejlődő civil szervezetekhez, illetve maguk hoznak létre ilyeneket.

A demokratizálódás feltétlen híveivel egy táborban küzdenek az önkényeskedő katonai rendszerek ellen. A demokratizálás és a fundamentalizmus kapcsolatában kettős bizonytalansági tényezővel kell számolni, ha egy iszlámista szervezet a hatalom közelébe kerül: azzal, hogy maga fordul szembe a demokráciával, vagy a vezetés avatkozik be antidemokratikus eszközökkel.

Rushdie véleménye szerint: az iszlám vallást el kell választani a politikától, a vallásnak vissza kell térnie a magánszférába az arab világ valamennyi országában. Az iszlám vallású terroristák cinizmusa abban rejlik, hogy teljes mértékben elvetik a modern társadalmi elveket, ugyanakkor céljaik eléréséhez a legpusztítóbb eszközöket gátlástalanul alkalmazzák. A modern világ egyetlen területe, a korszerű technológia fejlődése szinte valamennyi terrorista és terrorcsoport figyelmének középpontjában áll.

A terrorizmus elleni harc sikere szempontjából arra kell magyarázatot találnunk, hogy mennyire és miként lehet újraalapozni a két világ (nyugati és iszlám) viszonyát. Véleményünk szerint a kialakult sérelmi politika kölcsönös feladása, majd az egyenjogú párbeszéd folyamatos fenntartása lenne a legjobb megoldás. Ugyanakkor tudjuk azt, hogy ha túllépnénk a terrorcselekmények sokkhatásán, még mindig ott vannak nehezen feloldható különbségek. Közel egymilliárd muszlim elképesztő nyomorban él, és majdnem minden harmadik muzulmán fiatalabb huszonöt évesnél. A nyugati világban megszoktuk a világi és a vallási élet különválását, ez az iszlám világban elképzelhetetlen. A párbeszéd nyitottságot feltételez a felek részéről, márpedig a muzulmánok nagy része úgy érzi, ha nyit, még inkább betör hozzájuk a nyugati világ, minden „ocsmányságával” együtt. Az iszlám államok többsége saját erőből saját fejlődést akar, a vallás útmutatása szerint. Ugyanakkor erre belátható időn belül kevés esély van.

A mértékadó hazai és külföldi szakemberek véleményére alapozva, véleményünk szerint az iszlám világhoz köthető terrorizmus csak akkor győzhető le, ha az iszlám kivonul az államból, vallássá, meggyőződéssé és nem politikává válik, elfogadja azokat a világi és humanista elveket, amelyek a modern világ alapját adják. Ezen elvek nélkül a muszlim világ szabadsága csak ábránd marad.

A terjedelmi korlátok miatt itt csak nagyon röviden szóltunk az iszlám sajátosságairól.

A terrorcselekmények személyiség-lélektani jellemzői és kezelésük

A tanulmány első részében nem kerülhettük meg a társadalmi problémák elemzésekor, hogy utaljunk azokra a személyiség-lélektani jellemzőkre, azokra az érzelmi motivációs momentumokra, amelyek fellelhetők mind az egyén, mind a csoport, általában a társadalom tagjai cselekményeinek mozgatórugójaként. A problémafelvetés tehát sokoldalú és több lélektani megközelítést tartalmaz. Szeretnénk azonban ezt a kérdést, mint társadalom- és magatartástudományi problémát egy új aspektussal kiegészíteni, az öngyilkos terrorcselekmények személyiség- és társadalomlélektani hátterét klinikai pszichológiai megközelítésben bemutatni.

A pszichológia is foglalkozik annak megválaszolásával, hogy vajon az emberi pszichikum elidegeníthetetlen tulajdonsága-e a gyilkos és öngyilkos ösztönkésztetés, vagy ez a fajta magatartás a kultúra hatása, szociális tanulás eredménye, amely társadalmi, nevelési hatások segítségével korrigálható. (Az egyértelmű válasz megadásával a pszichológia a mai napig adós.) Mint ahogy az állatvilágban néhány kivételes esettől eltekintve a fajtatársakat pusztító gyilkos és a csoportos öngyilkos magatartásnak racionális magyarázata lehetséges; ez ugyanis mindenkor a lét- és fajfenntartást szolgálja, az ember esetében ez a jelenség sokkal bonyolultabb, ösztön- és magasabb rendű késztetésre vezethető vissza. Az ember ugyanis egyidejűleg biológiai és társadalmi lény és cselekedeteinek mozgatórugója sokkal bonyolultabb, összetettebb, mint az „egyszerűbb” élővilág esetében.

Az egyszerre gyilkos és öngyilkos cselekmény vizsgálata tehát nem lehetséges másképpen, csak egyfajta interdiszciplinális megközelítésben. Módszerét tekintve azonban a klinikai kérdésfeltevés kínálkozik kézenfekvőnek. Sajnos a probléma bonyolultsága miatt sem a társadalom, sem a természettudománynak nem sikerült e kóros társadalmi és egyéni magatartás kezelésére megfelelő módszert találni. A probléma súlyossága miatt azonban érdemes ennek a súlyos, életeket és társadalmi biztonságot veszélyeztető magatartásnak az eddigiektől eltérő speciális szempontú lélektani vizsgálatát megkísérelni. Ez esetleg a jelenség megértéséhez és kezeléséhez esetleg újabb szempontot adhat.

A terrorizmus, mint rendellenes, kóros magatartásforma a társadalmak, a szervezetek nem megfelelő konfliktuskezelő tevékenységének következménye. A nem megfelelő alkalmazkodás mind az emberi, mind a társadalmi szervezetek betegségi tünetire utal, rendellenes vagy kóros magatartási reakciók kifejlődéséhez vezet, amely ha megjelenik, azt feltétlenül kezelni kell.

Az igazi kezelés – mint ezt már több elemzés is kiemelte –, a megelőzés lenne, de ez a betegség megjelenése pillanatában már megkésett gondolat. Társadalomtudósaink sajnos még nem birtokolják azt az univerzális bölcsességet, amellyel megelőzhetőek volnának akár az emberiség egészét, akár jól elkülöníthető kultúrákat, közösségeket veszélyeztető gazdasági, politikai természetű csapások, katasztrófák. Az általános megelőzés, mint leghatékonyabb módszer tehát nem jöhet számításba. Sajnos azzal a ténnyel is számolni kell, hogy a megelőzés sokkal több áldozatot, kitartó fáradozást és sokkal több, kevésbé látványos erőfeszítést igényel, mint a látványos eredménnyel járó, esetleg gazdasági haszonnal is kecsegtető agresszívebb „gyógyító” tevékenység. Ez a terrorizmus vonatkozásában azt jelenti tehát, hogy futunk az események után, ahelyett, hogy az ezt kiváltó társadalmi bajokat, mint például – amire már a taanulmány elején is utaltunk –, a szegénység, a fanatizmus, a kibékíthetetlen kulturális, gazdasági érdekellentétek stb. problémakomplexumának megoldását tűznék ki célul.

A kezelésénél tehát – a lehetséges „gyógyító” tevékenységénél maradva –, számot kell vennünk azzal, hogy milyen módok kínálóznak számunkra. A kezelésnek két alapvető módja lehetséges. A „beteg” globális „homeopátiás szemléletű”, illetve a betegség lokális, úgynevezett „tüneti” kezelése. Az európai és (amerikai) gyógyítási filozófia, úgy tűnik, a helyi jelenségekre koncentrálna, a tüneti kezelést részesíti előnyben. Ez ugyanis látványosabb átmeneti eredményeket produkál, több gazdasági haszonnal jár a gyógyító számára, nem beszélve az esetleges sikeres tünetkezelés szakmai presztízsnövelő hatásáról. A látványos eredmény elterelheti a környezet figyelmét arról, hogy itt csak a betegség és nem a beteg gyógyítása történik. Nem számol azzal a lehetőséggel, hogy az egyik tünet megszüntetésével spontán keletkezhet egy újabb, esetleg még súlyosabb tünet, hiszen a betegség nem múlt el. Nem beszélve a kezelés során használatos „gyógyszerek” és eljárások bekövetkező káros mellékhatásairól.

A terrorizmus elleni védelem esetén, ha az ilyen módszeregyüttes alapján történik, számítanunk kell arra, hogy az esetleges pillanatnyi „gyógyulás” csak látszateredmény, és még átmeneti tünetmentesség esetén is bekövetkezhethet egy súlyosabb, működésképtelen állapot. Nem is említve azokat a gyógyítás során gyakran előforduló eseteket, amikor a gyógyítási folyamat eredményeképpen a kezelési eljárás következtében olyan káros mellékhatások léphetnek fel, amelyek veszélyesebbek, mint maga a betegség.

Az előző módszerrel ellentétben a tünetet ok-okozati összefüggéseiben szemlélő, a beteget és nem a betegséget kezelni kívánó szemlélet a tartós és végleges gyógyítás szempontjából tehát eredménnyel kecsegtet, ez azonban, mint említettük, sokkal nagyobb beteg- és betegségismeretet, empátiát, türelmet és valódi „hivatástudatot” igényel, vagyis azt a fajta tevékenységet, amellyel a gyógyító elsődleges célja az élet- és munkaképesség, és/vagy az önálló életvezetésre való képesség visszaállítása.

A tárgyalt jelenség tükrében a „betegség” ebben az esetben az öngyilkos terrorizmus, de a „beteg” nem az öngyilkos terrorista, hanem az a közösség, kultúra, vallási és politikai rendszer együttes, amelynek egyik, jelenleg vezető tünete az öngyilkos terrorista felkészítése és akcióba küldése.

A megbetegedés a beteg alkalmazkodási díszfunkciójának eredménye. A megbetegedés, mint jelenség tehát annak a következménye, hogy a beteg nem képes „egészséges”, problémamentes, saját maga és környezete számára elfogadható megküzdési stratégiát kialakítani, így az adott problémát neurotikus vagy aszociális, deviáns úton törekszik megoldani. Ezzel a viselkedést kivitelező is károsodik, de a helyzetet úgy igyekszik átértékelni, a pszichikus mezőt átrendezni, hogy félelmet, megdöbbenést, tanácstalanságot keltsen, „üzeneteivel” saját maga számára nagyobb figyelmet és tekintélyt zsaroljon ki.

A megbetegedés tehát a „beteg” és környezetének együttműködési zavarából alakul ki, amely krónikus és akut szakaszokat is tartalmazhat. Fontos tehát figyelembe venni, hogy melyek azok a külső és belső, globális társadalmi és lokális diszfunkciók, amelyek kedvezőtlen együtt járása akut tüneteket produkál.

Figyelmet érdemel továbbá az is, hogy miért éppen az adott (és nem más) tünetekben jelentkezik a diszharmónia okozta megbetegedés.

E fenti két tényező dinamikus okfeltárása és kölcsönhatásának vizsgálata segíthet hozzá, hogy megkíséreljünk pszichológiai értelmezést és kezelési lehetőséget ajánlani.

Ez az értelmezési keret azonban nem azt jelenti, hogy az öngyilkos terrorizmus – mint tünet és mint következmény –, elsősorban lélektani (társadalom- és személyiség-lélektani) okokra vezethető vissza. A lélektani megközelítés csak egy speciális megközelítési mód a súlyos probléma megértéséhez, és egyfajta speciális metodikai ajánlást tehet a komplex kóros jelenség kezeléséhez.

A mindenkori társadalmi környezet tehát megfelelő társadalmi–lélektani alapot teremt arra, hogy az egyén ellenálló képességét csökkentse, ezzel a csoport megbetegíthetőségi hajlamát növelje.

Egyszerűen mondva tehát: a pszichésen, mentálisan labilis, fanatizált egyén és csoport – sajnos – könnyen hozható olyan beszűkült tudatállapotba, amelyben teljesen elveszíti az egyéniségét, személyiségét, és egy nagyon szűk kommunikációs csatornán, szinte az autohipnózis állapotában tart kapcsolatot a külvilággal.

Ennek az állapotnak (mind a csoportállapotnak, mind egyéni állapotnak) ismert technikái vannak, és léteznek (sajnos) jól felkészült, súlyosan elítélhető célokra felhasználó alkalmazói.

Az öngyilkos terrorizmus – mint kóros és rendellenes magatartásforma –, oki vizsgálata azért is figyelemre méltó lehet, mert a tünetképzésre hajlamos egyének felismerésével, szisztematikus figyelemmel kísérésével az utolsó pillanatban talán még lehetséges a megelőző beavatkozás, bár ez kevés eredménnyel kecsegtet.

Tekintettel azonban a súlyos következményre és a „betegség” már-már „járványszerű” lokális elterjedésére, minden lehetséges – a veszteséget csökkentő – eljárást mérlegelni kell.

A kezelési eljárás csak akkor lehet eredményes, ha az bizalmat ébreszt a kezeltben, vagyis ha az az ő kultúrája, szokásrendje szerint is értelmezhető. Nem kíván túlzott mentális és fizikai erőfeszítést az „elszenvedőtől”, ugyanakkor vannak rövid időn belül jelentkező nyilvánvaló eredmények, amelyek javítják biztonságérzetét, életminőségét.

Megfontolandó továbbá, hogy érdemes-e a tünetek megszüntetésére vagy az „enyhébb” veszélyeztető károsodásokra is reagálni, és nem lenne-e hasznosabb a hagyományostól eltérő, szokatlan, de esetleg hatékonyabb eszközöket alkalmazni a valódi, a betegséget fenntartó reprodukáló, állandósító góccok feltárására és radikálisabb kezelésére?

A nem „természetes” (öngyilkos) terrorcselekmények megnyilvánulásának okai, azok elemzése:

A terrorcselekmények helyzeti oka:

- Más, sikeresen végrehajtott terrorcselekmények.
- Az egyének, csoportok félelme, indulata a társadalmon belül.
- Vallási szokások, hagyományok.
- A csoport ráhatása az egyénre.
- A csoportnál, egyénnél meglévő fegyverek, robbanóanyagok.
- Ideológiai, vallási elkötelezettségek.
- Adatok az ellenségről, célpontról, és készenlét a feladat végrehajtására.

A terrorcselekmények fenntartó oka:

- A terrorcselekmények végrehajtására történő nevelés.
- Speciális kiképzés az egyén korának megfelelően.
- A csoport ráhatása az egyénre.
- Korábbi terrorcselekmények áldozata a családban, csoportban.
- Az egyén félelme a csoporttól, a vallási hagyományoktól.
- Elnyomó, erőszakos viszonyok a csoportban, a közösségben.

A terrorcselekmények erősítő oka:

- Az egyén „nem megfelelő” kapcsolatai, neveltetése, körülményei.
- Pszichológiai sérülékenység, zavarok.
- Korábbi sikeres terrorcselekmények hatása az egyénre és a csoportra.
- Befolyásolt ismeretszerzés, nevelés.
- Az egyén félelme.
- Rossz gazdasági, egészségügyi és szociális körülmények.
- A rossz körülményekből való kiút lehetőségei.

A terrorcselekmények egyéni oka:

- Egyéni és családi hajlam az agresszivitásra (genetikai körülmények).
- Háborús tapasztalatok, a sikerek szerepe a nevelésben, kiképzésben.
- Versengés a sikeres terrorcselekmény végrehajtására.
- A csoport anyagi és erkölcsi elismerése utáni vágy, a „hősszerep”.
- Törekvés a vezetői beosztásra a csoporton belül.
- A megélhetéshez szükséges források állandó hiánya.

Tekintettel arra, hogy ez a jelenség – bár nem újszerű az emberiség történetében, de – nagyon speciális, merőben eltér az elfogadott emberi ösztönkésztetéstől, szükséges volna belátni, hogy azért sem igazán hatásosak a megszokott és elfogadott „hagyományos”, úgynevezett versengő konfliktuskezelő módszerek, mert ezek újabb agressziót és pusztítási vágyat keltenek. A „kezelendők” ugyanis neveltetésük, világ és emberképük miatt is „immunisak” a megszokott európai, keresztény kultúra és értékrendre épülő konfliktuskezelési módszerek iránt.

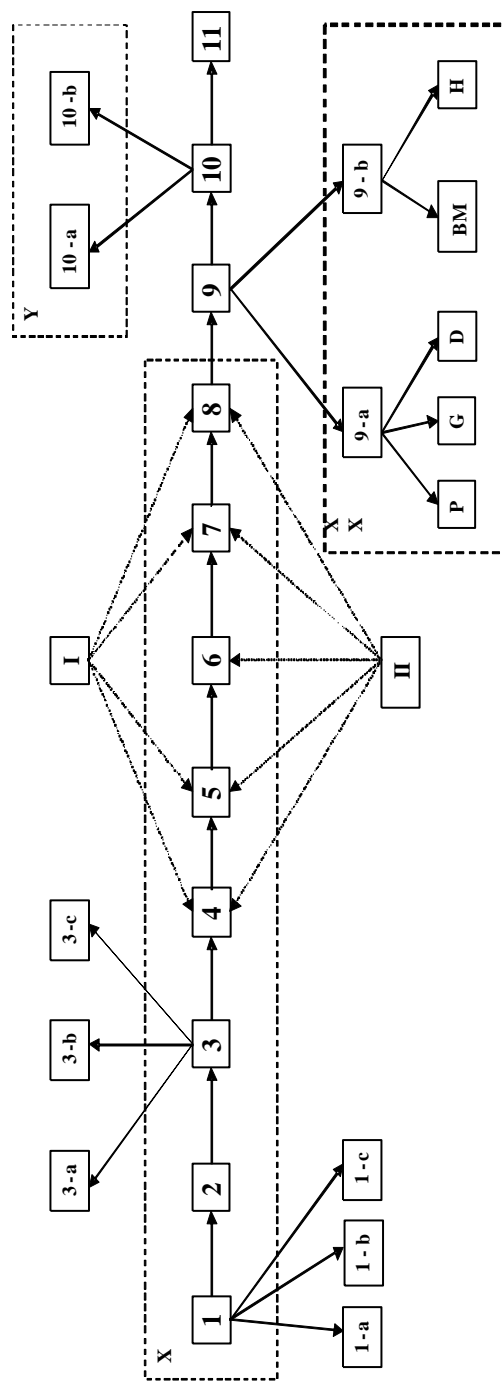
Új társadalom- és személyiség-lélektani megközelítést, a hagyományos sémáktól eltérő értelmezést igénylő gondolkodás, amely a keleti kultúrák társadalom- és személyiség-lélektani filozófiájára épít, közelebb hozhatna azoknak a valódi mélyen gyökerező késztetéseknek a megértéséhez, amelyek e szörnyű és tragikus öngyilkos cselekményekhez vezetnek. Ez a fajta gondolkodásmód talán képes lehet adaptálni azokat az imaginatív, intuitív, erős belső koncentrációra épülő, a hitre, megérzésre, a „hetedik érzékre”, tehát az irracionális pszichikus folyamatokra jobban építő, pszichológiai technikákat is alkalmazó eljárásokat, amelyeknek az ázsiai, közel- és távol-keleti kultúrákban komoly hagyományai vannak.

Napjainkban azonban a világ technikailag, gazdaságilag fejlettebb része, ami elsősorban az európai és észak-amerikai keresztény kultúra érték- és normarendszerére épül, úgy tűnik nem kész, vagy nincs kényszerítve arra, hogy jelentősebb gazdasági és/vagy mentális erőfeszítést tegyen a kevésbé látványos és bonyolultabb, átgondoltabb stratégiát igénylő kezelés kigondolására. Ez ugyanis az eltérő kultúrákkal közös gondolkodási platformot, nézetazonosságot, több önmérsékletet, nagyobb empátiát és kompromisszumkészséget tartalmazó cselekvési modell megalkotását igényelné. Úgy tűnik, hogy ez az egymással szemben álló, ellenségeskedő, jelentős veszteségeket elszenvedő csoportok esetében is így van, ők sem az oki megelőzésre, a józan gondolkodásra, hanem a minél nagyobb veszteségokozásra törekcszenek. Úgy tűnik tehát, hogy a jelenlegi globalizált világban a problémakezelést az ellenfelek az akut tünetek megszüntetésének útján képzelik megvalósítani.

Így tehát az lenne a feladat, hogy a beavatkozó „kezelő” felek tekintsék át azokat a körülményeket, amelyeket a terrorizmus, és elsősorban az öngyilkos terrorizmus oki kezelésénél figyelembe kell venni. Ennek alapján körültekintőbb, empatikusabb módon kezeljék a problémát. Nem a gyors, látványos, mellékhatásokkal is járó radikális tüneti kezelést részesítsék előnyben, hanem a jelenség elfogulatlan, gyógyító szándékú elmélyült, dinamikus szemléletű vizsgálata után mediatív módszerrel törekedjenek elérni azt a változást, amely a tartós, végleges gyógyuláshoz vezethet. A magatartás természetéből következően a szempontok, a körülmények összeállításánál az emberi élet kioltására irányuló cselekmények személyiség-lélektani és szociálpszichológiai háttérmechanizmusa; a pusztítás és önpusztítás pszichodinamikájának és patopszichológiájának szempontjait szükséges figyelembe venni.

A terrorizmus és a terrorizmus elleni harc tudományos igényű vizsgálatának folyamata

Elvi vázlat. Szerkesztette: Sziernák György.

Forrás: NATO tudományos és speciális munkacsoportjának ülései (SAS 049), 2002. március – szeptember, Brüsszel.

Magyarázat az elvi vázlatához:

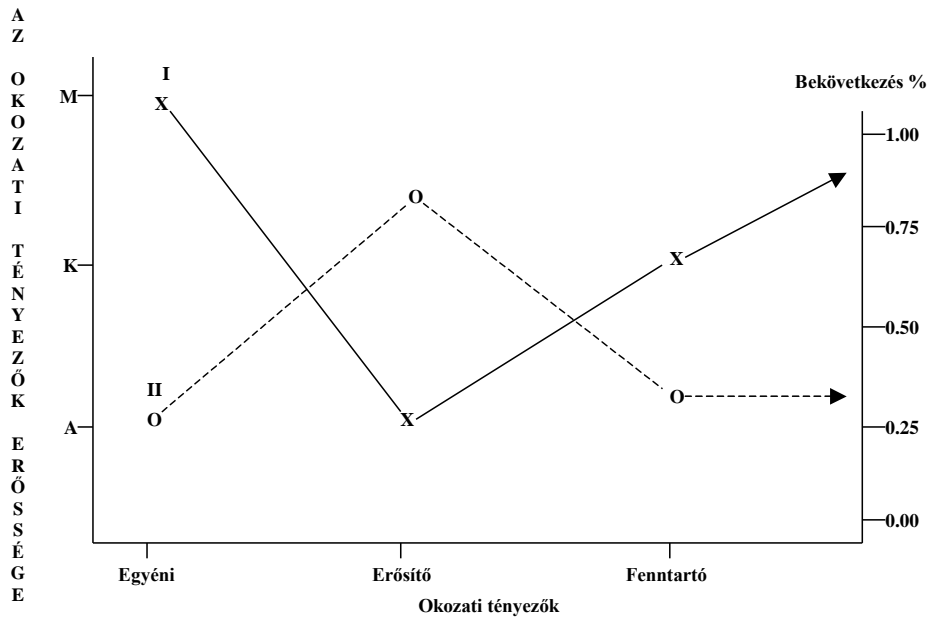
- 1 A terrorizmus ok–okozati összefüggéseinek feltárása.
- 1-a Történelmi okok, példák és az azokból levont tapasztalatok összegzése.
- 1-b Egyéb okok (politikai, gazdasági, vallási, etnikai, hatalmi stb.) elemzése.
- 1-c Az ismert fogalmak összehasonlítása, új fogalom alkotása.
- 2 A terrorista szervezetek, vezetőik, támogatóik vizsgálata.
- 3 A terrorista szervezetek létrehozásának célja, szándékaik feltárása.
- 3-a A terrorista szervezetek működése, „természetes” megnyilvánulásuk elemzése.
- 3-b Nem „természetes” (öngyilkos) megnyilvánulások oka, azok elemzése.
- 3-c Pszichológiai, szociológiai összetevők, vallási különbségek elemzése.
- 4 A terrorista szervezetek, a vezetők és a szereplők egymáshoz való viszonya, az ösztönző tényezők feltárása.
- 5 Lehetőségek, képességek, rendelkezésre álló eszközök vizsgálata, következtetések.
- 6 A terrorcselekmények végrehajtásának módszere és azok legfontosabb jellemzői.
- 7 A terrorcselekmények végrehajtása és a szervezet céljai közötti összefüggések feltárása.
- X A TERRORIZMUS TERMÉSZETRAJZA, A TERRORIZMUS JELLEMZŐI.
- 8 A legsebezhetőbb létesítmények, szervezetek, rendszerek, csoportok személyek körének behatárolása.
- 9 A terrorizmus elleni harc (a megelőzés) lehetőségei (defenzív, offenzív módszerek).
- 9-a Nem katonai (katonai jellegű) lépések vizsgálata.
  - P Politikai.
  - G Gazdasági.
  - D Diplomáciai.
- 9-b Katonai jellegű (rendvédelmi és más fegyveres szervezetek) lépések vizsgálata.
- BM Békeműveletek, válságmegelőző műveletek, válságreaktív műveletek.
  - H Háború, a fegyveres küzdelem különleges formája, aszimmetrikus műveletek.
- XX A TERRORIZMUS ELLENI HARC LEHETŐSÉGÉNEK ELEMZÉSE.
- 10 A terrorizmus elleni harc foratókönyvei (lehetséges minták a korábbi tapasztalatok alapján) elkészítése.
- 10-a Jogszabályok, törvények, embargók, a saját rendszerek védelme, az egységes fellépés lehetősége.
- 10-b A rendelkezésre álló lehetőségek és képességek (a résztvevők és a feladatok).
  - Y A TERRORIZMUS ELLENI KÜZDELEM.
- 11 A nemzetközi terrorizmus jövője.
  - I A globalizáció hatása.
  - II Az új, eszközök, az új technológiák, az új fegyverek adta lehetőségek kihasználása.

Megjegyzés: A konferencián elhangzott előadásunk szerves részét képezi a korábban elkészített folyamatábrának. Más szóval, a 3-as számmal jelölt feladat (a terrorizmus ok–okozati összefüggéseinek vizsgálata) tudományos igényű kutatásával foglalkoztunk az elmúlt évben.

A terrorcselekményeket kiváltó okok közötti kapcsolat

Szerkesztette: Szternák György.

Magyarázat:

I

Ebben az esetben magas az egyéni kiváltó ok, de a társadalmi berendezkedés olyan, hogy óriási a szakadék a gazdagok és a szegények között. Ugyanakkor sikeres terrorcselekmény végrehajtásával megvan az egyén vagy családjának a meggazdagodás lehetősége. Ezeknek a körülményeknek az együttes megléte eredményezheti a terrorcselekmény végrehajtásának magas valószínűségét.

II

Az egyéni kiváltó ok viszonylag alacsony, de a megszerzett tapasztalatok, a csoport ráhatása, a helyzeti körülmények és a fiatal korban elkezdett eredményes nevelés, kiképzés emelheti az egyéni ok nagyságát. Ugyanakkor, ha a csoporton belül szervezési, vezetési hibák vannak (hatékony a megelőző, felderítő tevékenység), a terrorcselekmény végrehajtásának valószínűsége alacsony.

A = alacsony;

K = közepes;

M = magas.

**A terrorcselekmények társadalmi és személyiség-lélektani hátterének elemzése
(változat)**

a) Szereplők	1	A	B						Példa
	2	A	B	C	D	E	F		magányos terrorista
									Tiltakozásul a globalizáció ellen
b) Célok	1	A	B	C	D	E			
	2	A	B	C					
	3	A	B	C	D	E			
	4	A	B	C	D				meggyilkolja az ENSZ egyik vezető diplomatáját
c) Eszközök	1	A	B						
	2	A	B						
	3	A							
	4	A	B						
	5	A	B						
	6	A	B	C	D	E			pisztolyt használ
	7	A	B						
d) Következmények	1	A	B	C					
	2	A	B	C	D				megrendül a szervezet munkája
e) Válaszok	1	A	B	C	D	E			intenzív diplomáciai tárgyalások kezdődnek
	2	A	B	C					
	3	A							fellépés az előítéletek ellen
	4	A	B	C	D				

Forrás:

Terrorizmus Today. Christopher C. Frank, Cass Publishers, 2000.

A terrorcselekmények lehetséges változatai

- a) Robbantással elkövetett merénylet (békefenntartó) katonai objektum vagy csoportosítás ellen

Szereplők: Etnikai (nacionalista) alapon szerveződött terrorista csoport.

Célok: A nemzetközi közösség elszántságának megrendítése, céljainak akadályozása, a bizonytalanság érzetének fenntartása.

Eszközök: Nagy mennyiségű, hagyományos robbanóanyaggal megrakott teherautó felrobbantása.

Következmények: Katonák tucatjai halnak meg, megrendül a bizalom a küldetés sikerében.

Válaszok: A katonai objektumok megerősítése, fokozott védelme. A csoportosítások széttagolása (behajózás előtt, vagy a berakás körzetében), több körös zárás és ellenőrzés. Az evakuálási és mentési tervek folyamatos karbantartása, az együttműködő polgári szervezetekkel a tervek összehangolása.

- b) Elektronikus támadás az Internet-alapú vezetési rendszerek ellen

Szereplők: Ideológiai alapon szerveződő, anarchisztikus, magasan képzett, globalizáció-ellenes (Nyugat-ellenes, vagy egyszerűen a fennálló rend ellen lázadó), nemzeti vagy nemzetközi csoportok.

Célok: Az elektronikus alapú állami szolgáltatások megzavarása, tönkretétele. A bankrendszer megzavarása, a pénzügyi folyamatok összeomlásának kikényszerítése. Az Internet-alapú sajtó ellehetetlenítése, elektronikus vásárlások megzavarása, információs rendszerek destabilizálása. Mindezekkel olyan környezet kialakítása, amelyben az állam és a társadalom alapvető funkcióinak működése megszűnik.

Eszközök: Vírusok különböző fajtái, közvetlen beavatkozás a rendszerek működésébe a védelmi rendszerek feltörésével.

Következmények: Tömeges elégedetlenség, anarchia, esetleg erőszakos cselekmények. A vezetés elbizonytalanodik, a lakosság bizalma megrendül, a védekezésben érintett szervezetek munkájának hatékonysága csökken.

Válaszok: A biztonsági rendszerek megerősítése, támadás esetére azonnali tervek kidolgozása, a rendszerek szükség szerinti fizikai elkülönítése.

- c) Elektronikus támadás az automatizált ipari, környezetvédelmi és közlekedésirányítási rendszerek ellen

Szereplők: Globalizáció-ellenes, magasan képzett, nemzetközi csoportok, esetleg haszonszerző terroristák.

Célok: Egyes multinacionális cégek termelésének megzavarása, meghatározó nemzeti nagyvállalatok (energetika, élelmiszer, víz) elleni támadás azért, hogy a gyártási-vezetési folyamatok biztonságát csökkentsék, növelve a velük szembeni bizalmatlanságot.

Eszközök: Vírusok különböző fajtái, közvetlen beavatkozás a rendszerek működésébe a védelmi rendszerek feltörésével.

Következmények: Nagyfokú bizalomvesztés, gazdasági bizonytalanság, végső soron növekvő anarchia.

Válaszok: A biztonsági rendszerek megerősítése, támadás esetére azonnali tervek kidolgozása, a rendszerek szükség szerinti fizikai elkülönítése, a munkatársak közvetlen védelme.

d) Elektronikus támadás a NATO integrált légvédelmi rendszere ellen

Szereplők: Ideológiai alapon szervezett, jól képzett, nemzetközi csoportok.

Célok: A szövetség önbizalmának megrendítése, sebezhetőségének felmutatása, az európai integráció lassítása.

Eszközök: Vírusok különböző fajtái, közvetlen beavatkozás a rendszerek működésébe a védelmi rendszerek feltörésével.

Következmények: A rendszer működésének időleges akadályozásával zavar keletkezik, csökken a szervezet elfogadottsága, a bizalom megrendül.

Válaszok: A biztonsági rendszerek megerősítése, támadás esetére azonnali tervek kidolgozása, a rendszerek szükség szerinti fizikai elkülönítése, a munkatársak és az objektumok fegyveres védelme.

e) Robbantásos merénylet

Szereplők: Ideológiai alapon szervezett, jól képzett, nemzetközi (nemzeti) csoport(ok) összehangolt műveletek.

Célok: A hatalom megrendítése, pánikkeltés, a bizonytalanság érzetének keltése. A társadalom működési rendjének megzavarása.

Eszközök: Vegyi anyagot szállító tanker elrablása, majd felrobbantása lakott területen.

Következmények: Emisszió, néhány száz ember halála, bizonytalanság és pánik. A hatóságok nehezen tudják helyreállítani a rendet, a mentőerők túlterheltek, a kórházak megtelnek.

Válaszok: A veszélyes anyagokat szállító járművek mozgásának műholdas követése, az engedélyezett útvonalról letérő járművek azonnali ellenőrzése.

f) Mérgéssel elkövetett merénylet emberek ellen

Szereplők: Anarchista csoportok, ideológiai alapon álló terrorista szervezetek.

Célok: A társadalmi rend megbontása, anarchia keltése.

Eszközök: Lakott település – lehetőség szerint nagyváros – vízellátó rendszerének megmérgezése.

Következmények: Tömeges mérgezés, halálesetek, a vízellátás és közétkeztetés összeomlik. A lakosok között pánik tör ki, a hatóságok – eszközök híján – tehetetlenek. A következmények felszámolása hosszú ideig tart, a bizalom elvesztése miatt lehetetlenné válik a rend helyreállítása.

Válaszok: A vízellátás fokozott ellenőrzése, a tározók és kutak fizikai védelmének fokozása. A merénylet után a rendelkezésre álló eszközök – palackos víz, ásványvizes cégek erőforrásai, hadsereg vízellátó kapacitása – összevonása és teljes kihasználása.

g) Hagyományos terroristatámadás

Szereplők: Szeparatista, ideológiai alapon álló, nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkező terroristák.

Célok: A fennálló rend megdöntése. Azt követelik, hogy kapjanak nyilvánosságot és a kisebbségük területi autonómiát szerezzen.

Eszközök: A vezető kormánypárt vidéken rendezett összejövetelén túsul ejtik a kormányfőt és a kormány több tagját. Azzal fenyegetőznek, hogy felrobbantják magukat a túsokkal együtt.

Következmények: Bizonytalanság, pánik, tömeges zavargások. A kisebbséget atrocitások érik, utcai zavargások követik egymást.

Válaszok: A terület azonnali lezárása, tárgyalás, a sajtó ellenőrzése. A katonai erő a külső gyűrűben vesz részt, útakadályokat telepít, segít az objektumok védelmében.

Forrás: Padányi József: A Magyar Honvédség lehetséges feladatai a terrorizmus elleni harcban. Pályázat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2003.

DR. KOVÁCS TIBOR MK. ALEZREDES –
TALIÁN ISTVÁN ÖRNAGY

**A „FORCE PROTECTION” ÉS A KATONAI
NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
TEVÉKENYSÉGE**

A kétpólusú hatalmi szembenállás megszűnésével az Észak-atlanti Szerződés Szervezete szükségesnek vélte, hogy átértékélje a nemzetközi biztonságot veszélyeztető tényezőket, az azokra való reagálás lehetőségeit, valamint a szövetség helyét és szerepét a kialakult új világrendben. Az útkeresés már az 1991-ben megfogalmazott stratégiai koncepcióval elkezdődött, azonban igazán az 1999-es, Washingtonban elfogadott tervzetben teljesebben ki. Ettől az időszaktól kezdve jelent meg a NATO fogalmai között a „Force Protection”, amelynek hivatalosan elfogadott magyar megfelelője még nincs.

A Varsói Szerződés megszűnésével az úgynevezett „nagymeretű hagyományos ellenséges haderő” jelentette közvetlen fenyegetés is megszűnt a NATO számára. Bár továbbra is léteznek hagyományos fenyegetések, az új biztonsági környezetben kisebb méretű, ám sokkal diverzifikáltabb fenyegető tényezők jelentek meg, mint például a terrorizmus, az aszimmetrikus hadviselés és a tömegpusztító fegyverek terjedése (prolifерáció).

Értelemszerűen, a „hagyományos” hadviselés háttérbe szorulásával át kellett gondolni a harc és a hadművelet mindenoldalú biztosításának kérdéseit. Ezeket adaptálni kellett az új biztonsági környezetben jelentkező kihívásokhoz és veszélyforrásokhoz. Ebből adódóan határoztuk el, hogy néhány gondolatban bemutatjuk a „Force Protection” fogalmát, annak feladatait, különös tekintettel a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére.

Mielőtt a „Force Protection” fogalmát és követelményeit ismertetnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a cikkben a regionális és az annak alárendelt hadszíntéri NATO-parancsnokságok szempontjából kívántuk a kérdéskört vizsgálni. E szövetséges szervezetekben a felderítő munka koordinálásáért a J2 igazgatóság felel, melynek egyik részlegét képezi a J2X (elhárító) osztály. Szem előtt kell tartani azt is, hogy az amerikai angol katonai szaknyelv a hadszíntéri elhárító csoportokat is „Force Protection Teams” elnevezéssel illeti. Cikkünkben, a NATO-ban érvényes szabályoknak megfelelően, a „Force Protection” kifejezést brit angol nyelvi értelemben használtuk.

A „Force Protection” fogalma és tervezésének követelményei

A hadviselés egyik alapvető elve a parancsnokok felelőssége, sőt, a NATO-ban elfogadott közös szabály, hogy minden katonai alakulatnak, egységnek és alegységnek – beleértve a parancsnokságokat és törzseket is – meg kell védenie és oltalmaznia magát a várható fenyegetésekkel szemben, a konfliktus teljes időtartama alatt. Az MC 400/2. – „*A túlélési képesség és a Force Protection*” című kiadvány (a továbbiakban: Utasítás) ezt megerősítve, a „*védelmet és oltalmazást*” a Szövetség „*alapvető műveleti képesség*”-évé (basic operational capability) nyilvánítva megállapítja: „*A túlélési képesség és a Force Protection feladata, hogy csökkentsék az ellenség bármilyen tevékenységének hatását, beleértve a tömegpusztító fegyverek elleni védelmet, és ezzel egy időben biztosítsák a Szövetség cselekvési szabadságát és haderejének harci hatékonyságát*”.

Az MC 400/2. leszögezi, hogy „*bármely ellenség megpróbálhat nem hagyományos hadviselési és harcjelzési módokat alkalmazni, hogy legyőzze a NATO erőit és aláassa a Szövetség szilárdságát. Ebből adódóan várható, hogy az általuk vélt vagy valós gyenge és sérülékeny pontokat célozzák meg, amelyből következik, hogy szükség van egy jól megalapozott és átfogó Force Protection-stratégiára*”. E felismerésből adódóan, NATO magasabb parancsnoki szinten kidolgozásra került egy olyan utasítás, amely a Force Protection-stratégia alapját képezi. Az Utasítás célja az volt, hogy a Force Protection-feladatok következetes végrehajtása minden helyzetben, illetve mindenfajta fenyegetettség ellen védelmet nyújtson a csapatok számára. A Force Protection-eljárásokat mind békefenntartó feladatok, mind válságkezelő műveletek, mind háborús tevékenység során alkalmazzák.

A kidolgozott utasítás alapját képezi a Force Protection-stratégiának, amelyet NATO magasabb parancsnoki szinten (regionális parancsnokságoktól felfelé) szükségesnek ítélnék ahhoz, hogy a kellő védelem biztosított legyen a NATO személyi állománya és eszközei számára, és amely egyaránt alkalmazható a NATO északi és déli parancsnokságai által. Azon nemzeti előírások, amelyek szigorúbbak az Utasításban meghatározottaknál, eredeti formájukban, a nemzeti követelményeknek megfelelően kerülnek alkalmazásra. Az egyes alárendelt parancsnokságok az általuk szükségesnek tartott mértékben kiegészítő Force Protection-utasításokat és -terveket készíthetnek.

Az Utasítás leszögezi, hogy a Force Protection végrehajtása az egyszemélyi parancsnoki felelősség körébe tartozik. A Force Protection-ért az egyes térségeken (régiókon) belül az adott regionális parancsnok a felelős. A saját szintjükön ugyanakkor az egyes alárendelt parancsnokok ugyanúgy felelősek a Force Protection-feladatok végrehajtásáért, mint a saját Force Protection-terveik elkészítéséért. A terveknek meg kell felelniük az Utasítás szellemének és céljainak. Az egyes csapathozzájárulást biztosító nemzeteknek (Force Contributing Nation) tájékoztatniuk kell a felelős parancsnokot, amennyiben saját Force Protection-szabályaik eltérnek a NATO utasításaitól.

A kidolgozott Utasítás a Force Protection fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: *„A Force Protection mindazon rendszabályok és eljárások összessége, amelyek végrehajtásának célja, hogy csökkentsék a saját személyi állomány, a létesítmények, a felszerelések, a hadműveletek és a vezetés-irányítási és informatikai rendszerek sérülékenységét bármilyen ellenséggel és fenyegetéssel szemben, minden helyzetben, ezzel megőrizve a saját cselekvési szabadságot és a saját haderők műveleti hatékonyságát. E célok a kockázati tényezők helyes és folyamatos kezelésével érhetőek el.”*

A Force Protection konkrét megvalósulása a kockázati tényezők helyes felmerésén és az azok ellen hozott rendszabályok megfelelő meghatározásán kell alapulnia, nem pedig az egyes kockázati tényezők megszüntetésén. *A tervezett és a véletlen emberi veszteség a katonai műveletekkel járó szükségszerű tényező csakúgy, mint az anyagi és eszközvesztések. Az elkerülésükre való törekvés visszaszórnáson befolyásolhatja a feladat-végrehajtás sikerét.* Az adott parancsnok tehát a feladatteljesítés rendszerében kell, hogy szemlélje a kockázati tényezőket, és dolgozza ki az ellenük fogantatandó rendszabályokat. E rendszerszemlélettel biztosítható a feladat végrehajtás és a kockázati tényezők egyensúlya.

A NATO jelenlegi bővítési politikája, valamint a békepartnerségi (PfP) szerződésekből adódó kötelezettségei előre vetítik, hogy az elkövetkező katonai műveletek várhatóan többnemzetiségű, összhaderőnemi (combined joint) jellegűek lesznek, amelyekben a Szövetségen kívüli nemzetek is részt vesznek (Non-NATO Troop Contributing Nations – NNTCN). Tevékenységük során a Szövetség csapataihoz hasonlóan a Force Protection-feladatok végrehajtása rájuk is szükségszerűen vonatkozik. Ebből adódóan szükségessé válik egy *„összhaderőnemi és többnemzetiségű Force Protection-koncepció”* kidolgozása, mivel annak meg kell felelnie a haderő minden elemének, és a fenyegetettség minden formájának.

Minden katonai szervezeten belül a helyi parancsnokoknak kell felmérniük a lokális biztonsági helyzetet, és annak megfelelően meghatározni a készségi fokozatokat. A minimálisan bevezetendő rendszabályok speciális körülmények fennállása esetén természetesen szolgálati úton is elrendelhetők, bevezethetők. Amennyiben az észlelt vagy vélt veszély a körzet egészére vonatkozik, a körzet parancsnoka rendeli el a minimum készségi szintet a parancsnoksága alá eső területen. Miután a regionális parancsnokok megállapították a saját körzetükben érvényes minimális készségi szintet, az alárendelt parancsnokok saját megfontolásuk alapján további biztonsági intézkedéseket vezethetnek be. A Force Protection „kiegyensúlyozott” megközelítést kíván minden régióban, és ez azt diktálja, hogy a regionális parancsnokok egymásnak megfelelő készségi fokozatokat vezessenek be. Érthető és elfogadott, hogy a különböző Befogadó Nemzetek (Host Nation), egyéb nemzetek, bázisok stb. egymással nem harmonizáló, esetleg ellentmondó készségi fokozatokat vezetnek be, de a NATO-parancsnokságoknak törekedniük kell arra, hogy a NATO által elrendelt készségi fokozatokat betartsák és koordinálják azt a velük szomszédos szövetséges parancsnokságokkal.

A Befogadó Nemzettel minden parancsnokságnak és alárendelt alakulatnak más-más kapcsolata van a Force Protection tekintetében. Egyes parancsnokságok és alárendelt alakulatok nagyobb katonai létesítményeken belül kerülnek elhelyezésre, mások kikülönítve. *Minden parancsnok felelőssége, hogy kapcsolatot teremtsen alárendelt alakulata felelősségi körzetén (area of responsibility) belül a helyi polgári és katonai hatóságokkal*, mivel a Force Protection megosztott feladatot jelent a parancsnok és a Befogadó Nemzet között, amint azt a SOFA (status of forces agreement) és a MOU (memorandum of understanding) dokumentumok is minden esetben rögzítik. Függetlenül azonban a Befogadó Nemzet által biztosított támogatástól, a Force Protection a parancsnoki felelősség körébe tartozik.

Jelenleg kidolgozás alatt áll az úgynevezett NATO Oltalmazási Rendszer (NATO Protection System), melybe belefoglalják és egységesítik a Force Protection-feladatokat is. Azon Force Protection-előírások, amelyek megtalálhatók a NATO Oltalmazási Rendszerében, kötelező fejezetét képezik a Force Protection-terveknek.

A „*Force Protection Elvek és Eljárások*” megnevezésű okmányt régió szinten készítik el. Minden régióban a Válságkezelő Csoport (Crisis Management Team) és a Terrorellenes Tanácsadó Csoport (ACTAG) kerül bevonásra ennek kidolgozása során. A magasabbegység szintű parancsnokság J2 Force Protection (fő)tisztje felelős azért, hogy az adott szintű parancsnok számára tanácsokkal szolgáljon a Force Protection vonatkozásában, az adott parancsnokság teljes területére nézve. A J2 Force Protection (fő)tiszt felelős az adott „Parancsnokság Force Protection Tervének” elkészítéséért. Szükség esetén egy Force Protection tiszthelyettes, de akár egész Force Protection részleg is segítheti a J2 Force Protection (fő)tiszt munkája végzésében. Az elkészült Force Protection-terveknek részletesen le kell írniuk azokat a konkrét intézkedéseket, amelyeket az összes fenyegetettségi és veszélykategória esetleges jelentkezése esetén fogatosítani kell. A parancsnokságok, törzsek és alárendelt egységek az itt felsorolt Force Protection-feladatokat be kell, hogy építsék saját „*Műveleti Terveikbe*”, illetve azok „*Végrehajtási Terveibe*” (OPLAN / EXOPLAN) és „*Belső Biztonsági Terveikbe*”. A már meglévő tervek természetesen a végrehajtott pontosításokat követően továbbra is felhasználhatóak.

A Force Protection-eljárásokat úgy kell megtervezni, hogy azok a lehető legegyszerűbben és leggyorsabban végrehajthatóak legyenek, még a legnehezebb, a legbonyolultabb körülmények között is. A feladatoknak tartalmazni kell azon tevékenységeket, amelyeket a készütségi szint változásakor, bombatámadás, fenyegetés, tüzek, evakuáció, tömegpusztító fegyverek alkalmazása (vagy annak veszélye) esetén végre kell hajtani, továbbá mindazon egészségügyi, környezetvédelmi és „oltalmazó biztonsági” (létesítménybiztonsági) eljárásokat, amelyek érintik, vagy érinthetik a katonai szervezet biztonságát.

A „Force Protection” feladatai és a veszélyelemzések rendje

Mint azt láthattuk, és ahogyan az a Force Protection fogalmából egyértelműen kiderül, a Force Protection-feladatok végrehajtásának célja, hogy csökkenjen a személyi állomány, a technikai eszközök, a létesítmények és a vezetés-irányítási és informatikai rendszerek sérülékenysége, minden időszakban, bármely ellenséggel és fenyegetéssel szemben, és ezzel megőrizhető legyen a saját csapatok cselekvési szabadsága és műveleti hatékonysága.

A Force Protection feladatai az alábbiak lehetnek:

- a folyamatos felderítés végrehajtása;
- a terrorellenes intézkedések foganatosítása;
- az ellenséges felderítés elleni intézkedések bevezetése;
- a katonai elhárító tevékenység erősítése;
- a nem kormányzati szervekkel való kapcsolattartás erősítése;
- a befogadó nemzeti támogatás feladatainak pontosítása;
- a többnemzetiségű kapcsolattartás fenntartása;
- a légtérrend fenntartása, hatékony légvédelem;
- a CIMIC-feladatok fokozása;
- a fő közlekedési és ellátási útvonalak védelme;
- a harcbiztosítás feladatainak végrehajtása;
- a híradó és informatikai biztonság fenntartása;
- a jogi biztonság ellenőrzése;
- az információs műveletek rejtése;
- a közúti balesetek megelőzése;
- a műszaki támogatási feladatok végrehajtása;
- a vegyi- és tűzvédelmi feladatok végrehajtása;
- a törvényesség kikényszerítése;
- az egészségvédelmi rendszabályok bevezetése;
- a környezetvédelmi előírások betartása;
- a létesítménybiztonság fenntartása;
- a személyi biztonság fenntartása;
- a meteorológiai biztosítás.

Természetesen a felsorolt feladatok időszakonként, feladatonként és vezetési szintenként változhatnak, csökkenhetnek, vagy kiegészülhetnek. Konkrét meghatározásuk az adott szintű parancsnok feladata és felelőssége. NATO-kötelékben végrehajtott tevékenység során ezek tartalmának és szintjének mindig alkalmazkodni kell az együttműködő NATO-alakulatok által bevezetett rendszabályokhoz. Ha a Force Protection-feladatokat áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy a felsoroltak többsége a regionális parancsnokság, illetve hadszíntéri parancsnokságok J2 igazgatóságának (részlegének) tevékenységére épül, melyeket a Force Protection elveinek megfelelően, az egyes nemzetek katonai nemzetbiztonsági szolgálatainak bevonásával (ez a hadszíntereken a NIC-eken keresztül valósul meg), az alábbi lépésekben hajtják végre:

Veszélyek elemzése (threat assessment)

A NATO előírásai közül az MC 161 szabályzat tartalmazza azon veszélyelemzéseket, amelyek egy adott Force Protection-terv alapját biztosítják. A parancsnokságok és alárendelt alakulatok a rendelkezésre álló információk alapján végrehajtják a veszélyek elemzését és az érintett alakulatok kiértesítését. Ezen elemzéseket – a NATO hadszíntéri vezetés-irányítási és informatikai rendszerén keresztül –, az összes alakulat számára hozzáférhetővé teszik.

Saját csapatok sebezhetőségének felmérése (vulnerability assessment – VA)

Minden szintű parancsnokság és törzs köteles elkészíteni előjárója számára a saját csapatok tevékenysége során adódó átfogó, aktuális és várható sebezhetőségi és veszteségi felmérést. Az előjáró parancsnokok ennek megfelelően fogják „testre szabottan” meghatározni az adott egység vagy alegység összetételét, valamint annak konkrét sebezhetőségi szintjét, hogy az megfeleljen az adott tevékenység követelményeinek, továbbá hogy megfeleljenek egy várható, becsült veszteségi szintnek.

Oltalmazó biztonság (protective security – PS)

A Force Protection alapköve. A hatékony PS célja, hogy visszatartó erőt jelentsen a terrorista és más bűnözői tevékenységekkel szemben, amelyek az adott parancsnokság, törzs, vagy egység ellen irányulnak az adott térségben. A PS három fő területet ölel fel:

- a) A J2 Force Protection tiszték szoros együttműködésben végzik feladataikat a magasabb parancsnokságok, törzsek és a hadosztályok felderítő és biztonsági tisztjeivel, hogy a PS-tervek belekerüljenek a Force Protection-tervekbe, valamint megfelelő szakmai útmutatást kapjanak a nem háborús körülmények között végrehajtandó gyakorlatok, illetve a háborús körülmények között végrehajtandó hadműveletek terveinek elkészítéséhez.

- b) Oltalmazó Biztonsági Tervek (Protective Security Assessments): minden parancsnokság, törzs és alárendelt alakulat köteles rendszeresen ellenőrizni az oltalmazó biztonsági rendszabályainak hatékonyságát, arra az adott készülségi fokra, amelyben éppen van, illetve állandóan készen kell állnia, hogy a lehető legrövidebb időn belül végrehajtsa a következő készülségi fokozat minden rendszabályát.
- c) Biztonság és egészségügyi biztosítás:
- Biztonság: a hiányosságok „gyógyításának szerepe”. A preventív rendszabályok révén biztosítani kell a saját erők megővését bármilyen emberi, felszerelésbeli vagy műveleti képességbeli veszteségtől, illetve csökkenéstől, ami többszintű, célirányos biztonsági eljárásorozat eredményeképp valósul meg. E feladatok mind a túlélési képesség megerősítését célozzák. A hadműveletek környezetére általában a helyi polgári törvénykikényszerítő és -végrehajtó („law enforcement”) hivatalos szervek jelenlétének a hiánya jellemző, ami gerjesztőleg hat a balesetek és incidensek bekövetkezésére. Ez igen változatos, jórészt nem tipikusan katonai jellegű feladatokat ró a parancsnokokra, valamint rákényszeríti őket, hogy saját beosztottjaik felé ők is hasonló, fokozott elvárásokkal éljenek. Elengedhetetlenül fontos, hogy megőrizzük saját harcértékünket, amelyet balesetek és egyéb incidensek nem csökkenthetnek.
  - Egészségügyi veszélyek: ezek a személyi állományt főleg étel- és vízmérgezések, helyileg állandóan jelenlevő betegségek, vagy állatok, rovarok terjesztette, levegőben, illetve nemi úton terjedő fertőzések formájában fenyegetik, amelyekre minden Force Protection-tervben fel kell készülni.

Válsághelyzeti reagálás és a következmények kezelése

Minden érintett egység számára elengedhetetlenül fontos a feladatának folytatásához, illetve az esetleges következmények felszámolásához. E feladat végrehajtása biztosítja a kötelekek bármely incidensre és válsághelyzetre való, azonnali reagáló képességét. Minden létesítmény teendőit, illetve tevékenységét rendszeresen gyakoroltatni kell. E feladat elsősorban a J2 tevékenységeinek folyamatos végrehajtását feltételezi, szoros együttműködésben az egyes szövetséges és partner nemzetek nemzetbiztonsági szolgálataival. Az együttműködés konkrét formáját a NATO az egyes nemzetekkel együttműködésben, azok igényeinek és lehetőségeinek megfelelően, külön-külön alakítja ki, így az változatos formájú lehet. Az együttműködés hadszíntéri parancsnokságok esetében jellemzően a NIC-eken keresztül valósul meg, míg regionális parancsnokságok esetében lehetséges NIC-eken, összekötő tiszteken keresztül, közvetlenül a NATO kommunikációs rendszerein (BICES, CRONOS), illetve egyéb formában.

A felderítő szervek feladatai

A Force Protection-feladatok és a Force Protection-tervekben rögzített tevékenységek végrehajtásának alapja a folyamatosan végzett, jól szervezett, az adatokat összegző, abból következtetéseket levonó, az adatokat időben szolgáltató felderítő és elhárító rendszer(ek) működtetése. Ezen alfejezetben röviden szemléltetjük e feladat NATO-elvek szerinti végrehajtását.

A magasabb parancsnokságok (a NATO Utasítás értelmében: hadosztálytól felfelé) felderítő szolgálata (J2) felelős az együttműködés megszervezéséért, a helyzetelemzésért, az adatok továbbításáért a saját szolgálati úton, együttműködésben az alárendelt parancsnokságok törzseivel, a nemzeti felderítő szervekkel és a SHAPE felderítő szervével. Az összehangolt tevékenység eredményeképpen az elsőbbséggel rendelkező felderítési követelmények prioritással indulnak útba, a szövetséges hadműveleti- és hadászati szintű parancsnokságoktól, ami feltételezi más katonai és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok együttműködését is. A felderítés célja, hogy biztosítsa a parancsnokok megfelelő előrelátását, tájékoztassa őket az aktuális veszélyeztetettségi szintről a konfliktus teljes vertikumán keresztül, különös tekintettel a hadszíntéri terrorista tevékenységre. Mindez az alábbi feladatok végrehajtását öleli fel:

A terrorista tevékenységre utaló jelzések és információk vétele

A terrorista tevékenységre való figyelmeztetést és információkat a NATO elsősorban a szövetséges nemzeti felderítő- és biztonsági szervektől és a befogadó nemzetek biztonsági szolgálataitól kaphatja. Információk érkehetnek még a helyi biztonsági, vagy közbiztonsági erőktől, illetve a szövetséges hírszerző alakulatoktól (ahol vannak). Természetesen egy adott NATO-parancsnokság közvetlenül is kaphat jelzéseket, fenyegetés vagy figyelmeztetés formájában a terrorista szervezetektől.

A fenyegetettség vizsgálata

A NATO-parancsnokságok felderítő törzse információgyűjtő (nem információszerző!) és elemző tevékenysége során vizsgálja a fenyegetéseket és a fenyegetettségi szinteket, más katonai és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és szervek bevonásával, beleértve a nyílt forrásokat is, például a médiát. E tevékenység eredménye a terrorista fenyegetettség szintjének megállapítása, behatárolva, hogy az egyén, csoport vagy nemzet ellen irányul, NATO-vagyontárgyat fenyeget-e, érint-e NATO-tagokat vagy olyan területeket, amelyek NATO-fennhatóság alá tartoznak. A kiértékelési eljárás egyes nemzeti nemzetbiztonsági szolgálatok, illetve vezérkar J2 igazgatóságok esetében eltérhet a NATO-eljárástól, de nagy vonalakban meg kell egyeznie a felvázoltakkal.

Az információk továbbítása

Habár a terrorizmussal kapcsolatos nemzetbiztonsági információk nagy többsége a SHAPE-re érkezik, a regionális szerveknek is gondoskodni kell a terrorista fenyegetettséggel kapcsolatos információk összegyűjtéséről, továbbításáról, nem csak az előljáró felé, hanem az alárendelt és együttműködő parancsnokságok felé is. A J2 részlegnek gondoskodnia kell a szolgálati út és a

tájékoztatási rendszer szabályainak betartásáról, hogy a hírszerzési felelőségi körzeteken belül tiszta helyzet alakuljon ki. A legnagyobb hatékonyság érdekében nem csak a NATO elemeit, de a befogadó nemzetek nemzetbiztonsági szolgálatait is célszerű bevonni a folyamatba, a felderítési adatok hitelességének lehető legjobb megállapítása céljából.

A továbbítás során az alábbi szempontok élveznek elsőbbséget:

- időszerűség;
- felhasználhatóság;
- érthetőség;
- lényegretörés;
- egységesítés (szabványosítás);
- kiértékeltség;
- sürgősség;
- elosztás;
- rendszeresség;
- biztonság.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a hadszíntéri J2 szervezet feladata a korai figyelmeztetés és riasztás, hogy a parancsnokok képesek legyenek a megfelelő készülségi fok elrendelésére. A szolgálatok tevékenysége elkülönül a többi támogató parancsnokság és más hadműveleti szolgálatok tevékenységétől. Mind a hírszerzés (intelligence), mind az elhárítás (counter intelligence) tevékenysége folyamatos a konfliktus teljes időtartama alatt, sőt nem mellőzhető a művelet kezdetét megelőzően sem, mert a potenciális ellenfél keresi a lehetőséget a NATO-csapatok beavatkozásának megakadályozására.

Az adatok továbbítása a felderítő támogatás legkritikusabb eleme, mivel egyszerre kell megfelelni a titkosság (rejtettség) és az időszerűség követelményeinek. Az információk továbbítása a „*Hadszíntér Tájékoztatási Rendszeren*” (Threat Dissemination System – TDS) keresztül, az alábbi lépések során valósul meg:

- a) Az információ feldolgozása az AJP 2.2 utasításai alapján.
- b) A speciális, hadszíntéri terrorista vonatkozású információk elkülönítése, megjelölve a célobjektumokat vagy személyeket, illetve a potenciális elkövetőket.
- c) A parancsnokság és a kijelölt egységek a TDS-t, mint a leggyorsabban rendelkezésre álló speciális eszközt kötelesek használni. A NATO elvárása, hogy az információ megszerzője 30 percen belül minden érintetthez el tudja juttatni egy-egy felelőségi körzeten belül a terrorista fenyegetettségre vonatkozó információt.

d) A TDS-hez kapcsolódó követelmény, hogy a terrorfenyegettséget ismertető tájékoztatón vegyen részt a harcvezetési központ (parancsnokság, törzs), a felderítő szolgálat (J2) és minden olyan érintett szervezet képviselője, amelyek megszerzik, továbbítják, vagy megkaphatják a fenyegettségre vonatkozó információkat, az alábbiak szerint:

- 30 percen belül kapcsolat felvétele a potenciális terrortámadás célobjektuma ügyeletes tisztjével. A kapcsolatfelvétel elsődleges eszköze a titkosított telefonvonal. Amennyiben a titkosított (biztonságos) telefonvonalon az információ továbbítása nem lehetséges, akkor azt rejtjelző eszköz alkalmazásával, nyílt vonalon kell továbbítani;
- a küldő minden rendelkezésre álló információt megad az alábbi formában:

„Ez nem gyakorlat! Ez valóságos terrorfenyegettségre történő figyelmeztetés.”	KÖTELEZŐ
A hívó nemzetisége, szervezete, az egység telefonszáma.	KÖTELEZŐ
Információval rendelkezünk arról, hogy terrortámadás fog bekövetkezni (terület vagy személyek) ellen.	KÖTELEZŐ
A terrortámadás várható időpontja (dátum, idő).	KÖTELEZŐ
A terrortámadás a (támadó személye, nemzetisége) részéről fog bekövetkezni.	HA ISMERT
A terrorista az alábbiakat fogja használni (a fegyver típusa, az elkövetés módja).	HA ISMERT
A támadás azért következik be, mert (a támadás indítéka)	HA ISMERT
Az információ eredete (az információ forrásának általános leírása, a forrás lehetősége és megbízhatósága).	Ha az adatszolgáltató zárt vonalon továbbítja az információt.

Az értesítést követően végre kell hajtani a fenyegettség kiértékelését, mely az alábbi módszerekkel történik:

- a) Elemzés: A fenyegettség analízise a legkritikusabb része a kiértékelési eljárásnak, mely közvetlen kihatással van a Force Protection készülségi szint és a magasabb harckészülségi fokozat meghatározására. Jelenleg a NATO nem rendelkezik olyan rendszerrel, amellyel meghatározható a terrorfenyegettség szintje. Általánosságban az „alacsony / közepes / magas” terminus kerül alkalmazásra, de ez nem elegendő a fenyegettség pontos meghatározásához, ugyanakkor ez az elfogadott eljárás mindkét szövetséges régióban. Ez az eljárás nem különíti el a terrorista fenyegettséget a szervezett bűnözés más formáitól.

- b) Hat faktor kerül figyelembe vételre a terrorfenyegetettségére vonatkozó adatok összegyűjtése és elemzése során. Ezek a tényezők az egyes országok közötti megállapodásokon alapulnak.
1. MEGLÉT: egy terrorista csoport jelen van, vagy képes megjelenni egy adott országban vagy régióban.
  2. KÉPESSÉG: a potenciális elkövető megszerzett, megállapított vagy feltételezett képessége elvezethet-e a merényletbe.
  3. SZÁNDÉK: megvan-e a NATO vagy NATO-tagállam ellen tervezett vagy feltételezett terrorcselekmény elkövetésére vonatkozó szándék, akarat, amely bármilyen támadáshoz vezethet.
  4. TÖRTÉNET: bemutatja a korábbi időszak terrorcselekményét.
  5. CÉLPONTKERESÉS: időbeli, megbízható információk a készülő terrorcselekmény lehetséges célpontjairól.
  6. KÖRNYEZETI BIZTONSÁG: a belső politikai és biztonsági konszolidáció milyen hatással van a terroristák lehetőségeire és tevékenységük elemeire, korlátozzák-e képességeiket.

Összegezett következtetések

Jelen cikkünk nem a teljesség igényével került összeállításra. Célunk az volt, hogy bemutassuk a „Force Protection” fogalmát, alapfeladatait, mint a csapatok védelmét biztosító – NATO-elvek szerint tervezett és végrehajtott –, komplex rendszabályt.

A Force Protection-feladatok bemutatásával párhuzamosan rá kívántunk világítani a katonai nemzetbiztonsági tevékenységek fontosságára, az ilyen tevékenységek összetettségére, valamint a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok és a magasabb parancsnokságok (hadszíntéren települő egységek parancsnokai) közötti igen szoros együttműködés fontosságára és szükségességére.

A tervezési követelmények, a veszélyelemzések, a válsághelyzetre történő reagálás feladatainak felvillantásával kívántuk érzékelteni, hogy a Force Protection feladatok végrehajtása bonyolult, összetett összefgyvernemi feladat, melyben a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok és a szövetséges parancsnokságok felderítő részlegeinek (J2) összehangolt tevékenysége kiemelt jelentőséggel bír.

Mindezen célkitűzések megvalósításával el kívánjuk érni, hogy ezt a – megítélésünk szerint a Magyar Honvédségben még kevésbé ismert –, NATO-rendszabályt mind többen megismerjék, illetve ennek szakmai feldolgozását, adaptálását megkezdjék. Ahhoz, hogy ezen érdemi munka megkezdődjék, meg kell vizsgálni a Force Protection fogalma és feladatai honi adaptációjának lépéseit, lehetőségeit, azok megvalósításának gyakorlati tapasztalatait. E feladatokat és tevékenységeket egy másik cikk keretein belül kívánjuk bemutatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Kovács Tibor mk. alezredes:
A Magyar Műszaki Kontingens, ahogy én látom. I. kötet.
Budapest, 2000.
- Dr. Kovács Tibor mk. alezredes:
A Magyar Műszaki Kontingens, ahogy én látom. II. kötet.
Budapest, 2000.
- „Force Protection in the future” – <http://library.northernlight.com>.
- „Force Protection disparities” – <http://www.cgsc.army.mil>.
- „Force Protection: key to Army XXI plan – <http://www.dtic.mil/armylink/news>.
- „Force Protection: antiterrorism, 1997., US Army Training and Doctrine Command – <http://ftp.fas.org/irp/doddir/army>.
- Joint Forces Staff College Library (szabályzatok és kiadványok gyűjteménye)
[http://www.jfsc.edu.edu/library/bibliography/Force Protectionprotect.htm](http://www.jfsc.edu.edu/library/bibliography/Force%20Protectionprotect.htm).
- MC 400/2. – „A túlélési képesség és a Force Protection” utasítás.

A tanulmány címéhez – mintegy bevezetesként – mindenképpen rövid magyarázatot kell fűznöm. Az „intellimetria”, azaz a felderítés eredményességét, hatékonyságát számszerűsítő eljárás egy éppen csak születő fogalom. Valószínű azonban, hogy a kreált név mögött meghúzódó tartalom előbb-utóbb testet fog ölteni valamifajta módszertani együttesben, és egy idő után a szaknyelvet gazdagítja.

A felderítéssel kapcsolatban ma hasonló kérdések fogalmazhatók meg, mint amilyenek a tudománnyal összefüggésben merültek fel a tudománymetria kialakulását megelőzően.

Egyfelől kérdéses, hogy *lehet-e, kell-e számszerűen mérni a felderítés produktumát, eredményességét?* Vajon a politikai és katonai döntéshozókhoz, illetve más felhasználókhoz eljuttatott felderítő jelentések mennyisége, oldalszáma, a végtermék létrehozásában részt vevő erők létszáma, munkájának mennyisége összefügg-e közvetlenül a felderítés eredményességével? A válasz ilyen egyszerűen valószínűleg nem adható meg. Éppen úgy nem, mint ahogy a tudomány valós értékét sem a publikációk száma, vagy a kutatói létszám alapján ítéljük meg, hiszen az ennél sokkal összetettebb kérdés.

Másfelől viszont – különösen a folyamatban lévő haderőreform keretében a magyar katonai felderítést sújtó drasztikus leépítések tükrében –, égetően szükség lenne egy objektív mércére, amely szilárd alapot nyújthatna a felderítést érintő pénzügyi-gazdasági, szervezési döntések meghozatalához, kizárva a valós értékek megítélésének jelenlegi szubjektivitását. *A felderítő szolgálatok elemi érdeke, hogy lássák és láttatni tudják munkájuk valós értékét, az előállított „végtermékek”, a felderítési adatok hasznosulásának mértékét.*

A címhez kapcsolódó magyarázat után nem kívánok erőltetett párhuzamot vonni a tudomány és a felderítés között, és tekintettel a jelen tanulmány korlátaira, még kevésbé kívánok kísérletet tenni egy új diszciplína alapjainak lerakására a tudománymetria mezsgyéjén. Tény azonban, hogy e két, egymástól lényegében különböző területen – az önszervező tudományban és a felülről vezérelt felderítésben –, strukturális és működési szinten egyaránt számos közös vonás fedezhető fel. Ennek illusztrálására – a teljesség igénye nélkül –, csak néhányat sorolnék fel:

- a tudomány és a felderítés egyaránt információkat gyűjt, rendszerez és ezek alapján új értéket, új ismereteket teremt;
- mindkét terület leglényegesebb tulajdonsága az interaktivitás. A létrehozott produktum kommunikáció nélkül sem a tudományban, sem a felderítésben nem jelent értéket;

- ahogy a tudománynak, úgy a felderítésnek is „*jellemzője a »szervezett szkepticizmus«, kételkedés minden új eredményben*”¹;
- mindkét területen érvényesül az együttműködésen és versenyhelyzeten alapuló kontroll (igaz, a felderítés esetében a korlátozott nyilvánosság miatt ez kevésbé hatékony) és így tovább.

A közös vonások kiragadott példái alapján joggal vethető fel a kérdés: *Vajon a tudománymetria modelljei ráilleszthetők-e a felderítésre, van-e létjogosultsága* – természetesen nem önálló tudományágként, legfeljebb egyfajta tudományos módszerként –, *a tudománymetria eszközrendszerét alkalmazó „intellimetriának”?*

A behatóbb elemzést megelőző hipotetikus válasz feltétlenül igenlő. A főbb tudománymetriai modellek (mint például a logikai, ismeretelméleti, gazdasági, politikai, rendszertechnikai modellek) alapján hatékonyan vizsgálható a felderítés logikai rendszere, módszertana vagy éppen politikai, illetve gazdasági kötődései, gyökerei. Az állítás feltételezett helytállóságát alátámasztja, hogy a felderítés nemzetközi szakirodalmi tematikailag nagyon hasonló modellek mentén tagozódik.

Ahhoz azonban, hogy a felderítés kutatásának modelljei és a tudománymetria modelljei közti analógiát valóban igazolni tudjuk, feltétlenül meg kell vizsgálnunk, hogy a felderítés rendszerének globális ismérvei összefüggésbe hozhatók-e a tudomány főbb jellemzőivel, illetve kimutatható-e valamiféle párhuzam a tudományos eredmények keletkezésének és a felderítési adatok létrejöttének folyamatában.

Mint a bevezetőben már említettem, *a felderítés információkat gyűjt, rendszerez, majd ezek alapján új értéket, új ismeretet teremt és – korlátozott körben – terjeszt.* Egy adott felderítési feladat végrehajtási fázisa a saját forrásból (felderítési adatbázisok) rendelkezésre álló, viszonylag könnyen fellelhető, de az adott feladat szempontjából még rendezetlen információk begyűjtésével indul. A feladatok egyedisége és az adatbázisok korlátozott tartalma miatt ez az információhalmaz általában nem elegendő a feladat végrehajtásához. Az adatok rendezését követően kirajzolódhat egy elsődleges eredmény, de mindenképpen meghatározásra kerül a további információigény, amelynek kielégítése az adatszerző szerverek feladata. Ideális esetben a kiegészült információhalmaz már elégséges az igényelt végtermék létrehozásához, de nagy valószínűséggel nem támasztja alá teljes mértékben az elsődleges eredményt. Az elegendő mennyiségű információ ismételt rendezését követően jön létre a felhasználó által igényelt eredmény, a felderítési adat. Általános tapasztalat, hogy az eredmény a felhasználóknál újabb kérdéseket generál, tehát a folyamat visszatér a kezdeti fázisok valamelyikébe. Ez a generalizált modell gyakorlatilag teljesen azonos a tudományos ismeretek terjedésének Goffman-féle sztochasztikus modelljével.²

¹ Szemelvények a tudománymetria témaköreiből. Összeállította: Dr. Szilágyi Tivadar (Dr. Bujdosó Ernő: „Bibliometria és Tudománymetria” című könyve alapján. Budapest, 1986, 16. o.) ZMNE, Budapest, 2003.

² Uo. 37. o.

Hasonlóan szoros analógia figyelhető meg a tudományágak, alterületek, szakterületek növekedésében, illetve egy adott felderítő szervezet felderítési képességének alakulásában.

Egy sikerorientált felderítő szervezet folyamatosan törekszik felderítési képességeinek fejlesztésére. Az állandó fejlesztési törekvés, amennyiben gátló tényezők nem merülnek fel, humán és technikai területen egyaránt a képességek folyamatos, exponenciális növekedését eredményezi. Matematikailag könnyű belátni, hogy a hálózatépítő rendszerek fejlődése – márpedig a felderítés humán területe ilyennek tekintendő –, ideális körülmények között exponenciális görbét ír le. Kevésbé egyértelmű, de statisztikailag kimutatható, hogy a technikai felderítő rendszerek fejlődése ugyancsak exponenciális jellegű képességnövekedést eredményez. (Gondoljunk csak a távérzékelés, a számítógépes adatfeldolgozás, vagy például az Internet megjelenésére és a felderítésben való alkalmazására.) A folyamatos exponenciális növekedésnek ugyanakkor gátat szab, hogy időről időre különböző akadályozó tényezők befolyásolják a fejlődés ütemét, lassulást, komoly megtorpanást, esetleg átmeneti visszaesést okozva.

Ezek a tényezők rendkívül változatosak lehetnek, a gyökeres feladatmódosulástól a különböző politikai és gazdasági megfontolásokon át, egészen a jelentéktelennek tűnő belső szervezeti problémákig. Az ösztönző és a gátló tényezők időszakos váltakozásának hatására a növekedés görbéje periódusonként logaritmikus jelleget ölt. Az elmúlt évtized egyes időszakainak logaritmikus fejlődési görbéit szuperpolálva ugyanakkor a felderítés terén is a tudományágak fejlődését leginkább megközelítő eszkalációs görbe jelenik meg.³ Természetesen itt is kimutathatók a tudományágak növekedésében tapasztalt divergens és konvergens oszcillációk, mivel szinte minden időszakra jellemző a felderítési képességek fokozott fejlesztését ösztönző illetve gátló tényezők kisebb-nagyobb mértékű átfedése.⁴ Jellemző példa erre a magyarországi politikai rendszerváltozás időszaka, amikor az akkori MNVK 2. Csoportfőnökség a feladatok gyökeres módosulásából adódóan egyik pillanatról a másikra elvesztette humán felderítő képességeinek jelentős hányadát, miközben az új felderítési irányokban egyre határozottabban rajzolódott ki a fokozott felderítési képességeket igénylő folyamatok (pl. a délszláv válság). A konvergens és divergens oszcillációk azonban nem törik meg a felderítés globális fejlődését, mivel azt sokkal átfogóbb tényezők – mint például az információs éra, az informatikai és általában a technológiai fejlődés egyre gyorsuló üteme, a döntéshozatali folyamatok összetettebbé válása stb. – generálják.

A két terület között ugyancsak érdekes összehasonlítási alapot szolgáltat az eredmények kommunikálásának kérdése. Korábban már utaltam arra, hogy *a felderítésnek a tudományhoz hasonlóan lételeme és létkérdése a megszerzett, illetve létrehozott ismeretek eljuttatása a felhasználókhöz. A tudományos publikálás és a felderítés tájékoztató tevékenysége között természetesen óriási különbségek vannak. A tudomány az új ismeretek mind szélesebb körű megismertetésére törekszik, míg a felderítésnek elemi érdeke, hogy információi egy jól körülhatárolható döntéshozói körön belül maradjanak. A tudományos publikációk számának alakulása számos*

---

³ Szemelvények, 26. o.

⁴ Uo. 28. o.

összetevő függvénye, kezdve a tudományos kutatásokra fordított költségvetési és egyéb forrásoktól az egyes kutatók ambíció szintjéig. A felderítés ezzel szemben egy determinált jelentési rendszerben, napi jelentések, heti összefoglalók, témaköri jelentések stb. formájában, számszerűleg mindenképpen bizonyos keretek közé szorítva „teszi közzé” a megszerzett adatokat. A különbségeket az egyre kisebb részletek felé haladva még sokáig lehetne sorolni, de a cél ezúttal inkább a közös vonások, az azonos módon mérhető paraméterek feltárása kell, hogy legyen.

Vizsgáljuk meg tehát először magát a kommunikációt. A kommunikáció mindkét területen azonos elemeket foglal magába, bár az elemek súlya és jelentősége eltérő. A publikálás a tudományban, illetve a *felderítő jelentések összeállítása és az elsődleges felhasználókhöz való eljuttatása a felderítésben csak az első lépés a kommunikáció folyamatában*, és önmagában nem értékmérője a teljesítménynek. Az anyagok információhordozókban való áramlása, a másodlagos felhasználókhöz való eljuttatása, az információk befogadása és beépülése egyfelől a tudományos ismeretanyagba, másfelől a döntéshozatali, illetve végrehajtási folyamatba, egyaránt fontos elemei a tudományos és felderítési kommunikációnak.⁵

A tudománymetria ezen összetevők mérésére különböző statisztikai, valószínűség-számítási és egyéb matematikai eljárásokat dolgozott ki, amelyek részben sajnos alkalmatlanok, de részben hasznosíthatók a felderítés kommunikálásának mérésére is.

A két vizsgált folyamat eltérését illusztráló korábbi példák alapján például egyértelmű, hogy a publikációk eloszlásának és számának, mint a produktivitás mértékének Lotka-féle vizsgálata⁶ a felderítő jelentések esetében teljesen irreleváns. Egy feltételezett „intellimetriai” kutatás esetében a felderítő jelentések számának mérésére egyrészt egzaktabb lehetőségek állnának rendelkezésre, másrészt – mint utaltunk rá – a felderítő jelentések száma a rendszerből adódóan behatárolt, így az ebből levont következtetések nem tekinthetők a produktivitás reális mutatóinak.

A tudományos folyóiratok hatástényezőjének vizsgálata ugyanakkor kiválóan alkalmazható a felderítő szolgálatok munkájának mérésében is. A jól ismert Garfield-tényező

$GF_y = C_y / (P_{y-1} + P_{y-2})^7$ – amennyiben C_y helyére a döntéshozatalba beépült információk számát, $(P_{y-1} + P_{y-2})$ helyére pedig az adott időszakban a döntéshozókhoz eljuttatott összes információ számát helyettesítjük be – gyakorlatilag az adott felderítő szolgálat y évi hatástényezőjét adja. A problémát ez esetben a döntéshozatalban megjelenő információk számának pontos meghatározása képezi, éppen úgy, ahogy a tudományos publikációk esetében gondot jelentett, sőt még ma is jelent egy adott cikk idézettségének összeszámlálása.

---

⁵ Szemelvények, 41. o.

⁶ Uo. 68. o.

⁷ C_y a kapott idézetek száma az y évben, $P_{y-1} + P_{y-2}$ az y évet megelőző két évben megjelent cikkek száma a folyóiratban.

Hasonlóan érdekes és rendkívül hasznos vizsgálat tárgyát képezheti a különböző szóródási törvények (Bradford, Zipf) speciális eseteinek esetleges alkalmazhatósága annak meghatározásában, hogy bizonyos típusú felderítési adatok, a korábbi hasznosítás tapasztalatainak függvényében, előreláthatólag mely döntéshozatali körökben érvényesülnek koncentráltan, másodlagosan, illetve csak marginálisan, illetve mely döntéshozói körök milyen szintű tájékoztatása biztosítja, hogy a felderítési adatok indokolt esetben valóban beépüljenek a döntéshozatali folyamatba. Bradford törvényének hatásai egyébként kimutathatók a különböző tájékoztatási intézmények szervezésében⁸, tehát nyilvánvalóan érvényesülnek a felderítő szolgálatoknál is.

Annak ellenére, hogy a két vizsgált területen, a felhasznált irodalom indexelésének rendszerében jelentős funkcionális és módszertani eltérések vannak, a tudománymetria ezen ága az, amely szinte automatikusan beépült a felderítés egyes szakterületeinek gyakorlatába is. Az eltérések természetesen meghatározóak. A tudományos idézetek indexrendszerének valós szerepe a kommunikáció különböző fázisaiban mutatkozik meg, akkor, amikor az adott publikáció kilép az öt létrehozó tudományos műhelyből. Az indexelés teszi lehetővé, hogy a publikáció szerzője tömören, ismétlésektől mentesen, ugyanakkor mások számára is érthetően, a már meglévő ismeretanyagra támaszkodva fejtsse ki az általa elért új eredményeket. Az indexelés itt tehát elsősorban a külvilágnak szól, még akkor is, ha az adott műhelyen belül, a téma további kutatása, másodlagos felhasználása során is elengedhetetlen.

A felderítésben ezzel szemben az indexelés jelentősége minimálisra csökken, amint a felderítési adat a kommunikáció fázisába lép. *A döntéshozók nem készíthetők arra, hogy indexelt hivatkozások alapján próbálják megérteni a felderítő jelentések tartalmát, tehát minden közleménynek önmagában is érthetőnek kell lennie.* A műhelymunka különböző fázisaiban ugyanakkor elkerülhetetlen, sőt talán az elemző munka legfontosabb kelléke a korábbi ismeretek fellelhetőségének biztosítása. *Ennek érdekében a felderítő szolgálatok színrelépésük óta rendszerezik, kategorizálják a megszerzett információkat és indexelik belső munkaanyagaikat.* A jelenleg alkalmazott számítógépes indexrendszerek felépítése sokban hasonlít a tudományos szakirodalmi keresésre szolgáló indexek rendszeréhez⁹, az eltérések inkább csak tartalmi, mintsem módszertani területen jelentkeznek.

A tudomány és a felderítés rövid összevetéséből kitűnik, hogy a két terület működési elvei meglehetősen hasonló logika mentén rendeződnek. A két terület között léteznek azok a párhuzamok, amelyek indokoltá és működőképessé teszik a tudománymetriai eljárások alkalmazását a felderítésben. Az is megállapítható, hogy a meglévő analógiák és párhuzamok következtében a tudománymetriai eljárások jelentős hányada viszonylag könnyen adaptálható a felderítés valós eredményességének méréséhez. Éppen ezért indokoltnak látszik mélyrehatóbb kutatásokat folytatni annak érdekében, hogy a tudománymetriai módszerek a szakterületen is hasznosulni tudjanak.

---

⁸ Szemelvények, 62. o.

⁹ Uo. 84. o.

Ez a felvetés a tanulmány címéhez hasonlóan erőltetettnek tűnhet, de ne feledkezzünk meg arról, hogy a tudománymetria, amely 80-90 évvel ezelőtt egy egyszerű statisztikai felmérés formájában indult útjára, mára a tudományos kutatás meghatározó elemévé vált, mintegy keretét, vagy inkább – számítástechnikai kifejezéssel élve –, buszrendszerét adva a kutatói társadalom gyakorlati tevékenységének.

A tudománymetriai módszerek hasonló térnyerésével a felderítésben talán nem számolhatunk, de biztató, hogy számos eljárás, módszer – ha nem is tudatosan, inkább csak a megoldandó problémák analógiájának, átfedésének köszönhetően – már meghonosodott a felderítő szolgálatok gyakorlatában. A folyamatot gyorsíthatja, hogy *egyes tudománymetriai módszerek* nemcsak a mérhetőséget biztosíthatják – aminek jelentősége ma még talán nem tudatosodott kellőképpen – hanem *hasznos segédeszközt képezhetnek a felderítő szolgálatok tájékoztató tevékenységének tervezésében, szervezésében és a feladatok hatékonyabb végrehajtásában is.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Szemelvények a tudománymetria témaköreiből.
Összeállította: Dr. Szilágyi Tivadar
(Dr. Bujdosó Ernő: „Bibliometria és Tudománymetria” című könyve alapján.
Budapest, 1986, ISBN 963 201 260 1, 16. o.)
ZMNE, Budapest, 2003.
- Vinkler Péter:
A Garfield-tényező.
Magyar Tudomány, 2003/12.
www.matud.iif.hu/03dec/025.html
2004.01.09.
- Lafouge Thierry, Michel Christine:
Links between Information Construction and Information Gain.
Entropy and Bibliometric Distributions.
www.archivesic.ccsd.cnrs.fr/documents/archives0/00/00/04/08/sic_00000408_02/sic_00000408.html
2004.01.09.

Közép-Ázsia geostratégiai helyzeténél fogva egyre jelentősebb szerephez jut napjainkban. Megfigyelhető, hogy az Egyesült Államok, Oroszország és Kína is igyekszik befolyását kiterjeszteni, illetve megőrizni a térségben. Közép-Ázsia biztonsági helyzetére negatívan hatott az afganisztáni tálib rezsim regnálása, hiszen az ideológiai és logisztikai támogatást is nyújtott a közép-ázsiai országokban működő iszlám radikális szervezeteknek. A tálib rendszer bukása után a térség biztonsági helyzete javult, azonban a NATO, az Európai Unió (EU) és a Független Államok Közössége (FÁK) számára *továbbra is kihívást jelentenek a térségből kiinduló iszlám szélsőséges mozgalmak, terrorista szervezetek, a kábítószerek-kereskedelelem, továbbá az illegális migráció.* Tanulmányomban ezen új típusú kihívások bemutatására vállalkozom, mert úgy vélem, hogy ezek alapvetően meghatározzák Közép-Ázsia biztonsági helyzetét, továbbá hatásuk Európában is mérhető.

Magyarország euro-atlanti elkötelezettségéből fakadóan aktív szerepet vállal az afganisztáni helyzet rendezésében. Azzal a döntéssel, hogy a NATO az ISAF működési területét kiterjesztette az afgán fővároson, Kabulon túli területekre is, számolni lehet azzal, hogy a Szövetség hosszú évekig tartó kötelezettséget vállalt magára. Úgy vélem, hogy hazánk NATO-kötelezettségvállalásából adódóan, illetve az Afganisztánban szolgáló magyar katonák biztonsága érdekében *is szükséges a felderítés, az információgyűjtés fokozása a Közép-*

Ázsiában működő radikális, szélsőséges szervezetekről, terrorista csoportokról, amelyek tevékenysége veszélyt jelenthet a magyar katonák és szövetségeseink, partnereink biztonságára.

Az iszlám radikalizmus terjedése Közép-Ázsiában

A Szovjetunió felbomlását követően a közép-ázsiai országok mindegyikében a volt kommunista elit tagjai, vagy az elnyomó szervezetek (elsősorban a KGB) volt funkcionáriusai kerültek hatalomra, akik azonban nem voltak képesek a függetlenné vált országokban sikeres gazdasági reformokat véghezvinni. Az 1990-es évektől megfigyelhető, hogy a szocialista / kommunista ideológia „eltűnését” követő vákuumot fokozatosan az iszlám vallás töltötte meg.

Napjainkban a térség biztonsági helyzetére az iszlám radikalizmus terjedése jelenti a legnagyobb veszélyt. Az iszlám radikális csoportok szellemi központja a Fergána-völgyben található, ami földrajzi fekvésénél fogva ideális terepet biztosít terrorszervezetek és szélsőséges csoportok működésének. (A völgyben kb. 10 millió ember él, európai viszonyokhoz képest mérhetetlen szegénységben.)

Az iszlám radikalizmus terjedéséhez, illetve az iszlám megerősödéséhez nagymértékben hozzájárult az Egyesült Arab Emírátságokban, Ománban, Szaúd-Arábiában és Jemenben élő üzbég diaszpóra támogatása, valamint szaúdi és pakisztáni nem kormányzati szervezetek (Non Governmental Organisations, NGO-k) pénzügyi

segélyei. Közép-Ázsiában a súlyos gazdasági és szociális problémák, valamint az autokratikus politikai rendszerek kedveznek a szélsőséges vallási tanok terjedésének. A térségben bázissal rendelkező radikális iszlám szervezetek a tálib rendszer bukását követően illegalitásba vonultak, azonban az utóbbi időszakban érzékelhetően megnőtt – különösen a fiatalok körében –, propaganda- és toborzótevékenységük. A közép-ázsiai térség országainak

nem csak nyugati tőkére és pénzsegélyekre van égető szükségük, hanem biztonságpolitikai együttműködésre is a nyugati államokkal.

A Közép-Ázsiában működő fontosabb terrorszervezetek és iszlám szélsőséges mozgalmak

Az *Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU)* az 1990-es években a Fergána-völgyben kezdte meg tevékenységét. Az IMU stratégiai célja – csecsen, ujjur, tádzsik és üzbég radikális erőkkel együtt – a Közép-Ázsiai Iszlám Mozgalom útján a kalifátus létrehozása, amely a Kaszpi-tengertől a Góbi sivatagig terjedne, míg rövid távon iszlám kalifátus létrehozása Üzbegisztán, Tádzsikisztán északi része és Kirgizisztán nyugati területein. Bár a szervezet neve alapján üzbég, tagjai között csecsenek, ujjurok, pakisztániak, kirgizek is megtalálhatók. Az afganisztáni tálib rendszer nemcsak az al-Kaidának nyújtott támogatást, hanem az IMU-nak is, amely kiképzőtáborokat tartott fenn az országban. Az IMU a tálibokkal és az al-Kaidával együtt harcolt a koalíciós erők ellen, de a harcokban súlyos veszteségeket szenvedett. Az IMU tagjai Tádzsikisztánba, Szíriába, Iránba, Pakisztánba, Törökországba menekültek / szóródtak szét, míg egy részük az afganisztáni ellenálló erőkhöz (OMF) csatlakozott. Az IMU jelenleg is veszélyt jelent e térség biztonságára, noha napjainkban leginkább az újjászerveződéssel és a kiképzés újraindításának biztosításával foglalkoznak.

A térség második legjelentősebb radikális szervezete az *Iszlám Felszabadítási Párt (Hizb-ut Tahrir)*. A szervezet utópisztikus nézeteket vall, elképzelése szerint az eredeti, tiszta iszlám elvek és törvénykezés (Sarija) bevezetése megoldaná a térség szociális problémáit, megfékezne a korrupciót, eltörölné a szegénységet. A Hizb-ut-Tahrir erősen nyugatellenes, antiszemita szervezet, amely szintén a Fergána-völgyben kezdte meg működését. Célja megegyezik az IMU céljaival: iszlám kalifátus létrehozása a térségben. A két szervezet között a legfontosabb különbség, hogy míg az IMU nem zárkózik el a terrorcselekmények végrehajtásától, addig a Hizb-ut Tahrir visszautasítja az erőszakot. (Nincs bizonyíték rá, hogy a Hizb-ut Tahrir kapcsolatot tartana, vagy tartott volna valaha is az al-Kaida-val.) A Hizb-ut Tahrir-t az teszi veszélyessé, hogy elismertsége nagy a lakosság körében, ideológiájával elsősorban a fiatalokat célozza meg, továbbá rendkívül hatásos propagandatevékenységet folytat. A szervezet felépítése hasonló a terroriszervezetek felépítéséhez, az egymáshoz lazán kapcsolódó sejtek viszonylag önállóan tevékenykednek. Az IMU és a Hizb-ut Tahrir között megfigyelhető bizonyos kapcsolat és közeledés, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az IMU propagandatevékenységéhez a Hizb-ut-Tahrir által kiépített csatornákat használja.

A térség harmadik jelentős ereje az *Üzbegisztáni Iszlám Párt (ÜIP)*. A pártot betiltották, azonban Üzbegisztán és Kirgizisztán területén illegalitásban továbbra is működik. Jelenleg toborzótevékenységet folytat az afganisztáni Badaksztán és Paktia tartományokból Üzbegisztánba és Kirgizisztánba visszaszivárgó fegyveresek körében.

A közép-ázsiai terrorizmus elleni küzdelemben aktív szerepet vállaló biztonságpolitikai szervezetek

Sanghaji Együtműködési Szervezet (SESZ). Tagországai: Oroszország, Kína, Kazahsztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán és Üzbegisztán. Fő célja a terrorizmus, a szeparatizmus, a kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés elleni küzdelem. 2003 augusztusában rendezték meg a tagországok haderőinek első közös hadgyakorlatát Kazahsztánban és Kínában. A gyakorlat beállítása a terrorizmus és a szélsőséges iszlám fegyveres csoportok elleni harc gyakorlása volt. 2004. januártól megkezdte működését a szervezet antiterrorista központja Taskentben, feladata a tagországok biztonsági szolgálatai tevékenységének koordinálása. A SESZ szeretné elérni, hogy az ENSZ keretein belül olyan biztonsági rendszert hozzanak létre, amely kezelni tudja az új típusú fenyegetéseket, elsősorban a terrorizmust, valamint az Afganisztánból kiinduló kábítószer-kereskedelmet.

Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ). Tagjai: Oroszország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Örményország. A KBSZSZ elődje, a Kollektív Biztonsági Szerződés (KBSZ) a kilencvenes években alig volt több egy szándéknyilatkozatnál, gyakorlati jelentősége főként abban merült ki, hogy nemzetközi jogi keretet adott Oroszország békefenntartó szerepének a posztszovjet térségben. Vlagyimir Putyin hatalomra kerülése után (2000) Oroszország kísérletet tett arra, hogy tartalommal töltsen meg a szerződést.

A Kollektív Bizottsági Szerződés Szervezete katonai szempontból a legjelentősebb szervezet a térségben, célja az iszlám radikalizmus visszaszorítása, Oroszország „puha alhasának” (soft underbelly) védelme. 2001-ben döntés született a Kollektív Gyorsreagálási Erők (KGYE) felállításáról Biskekben, a közép-ázsiai térség négy érintett tagállama, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán egy-egy zászlóaljának részvételével. A kirgizisztáni Kantban ugyanakkor megalakult a Kollektív Gyorsreagálási Erők légbázisa. A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezet fontos Oroszország számára, egyrészt *saját biztonsági érdekei miatt*, másrészt *ellensúlyozni* igyekszik a Közép-Ázsiában és a dél-kaukázusi régióban egyaránt aktív Törökország és az USA növekvő befolyását a szovjet utódállamokban.

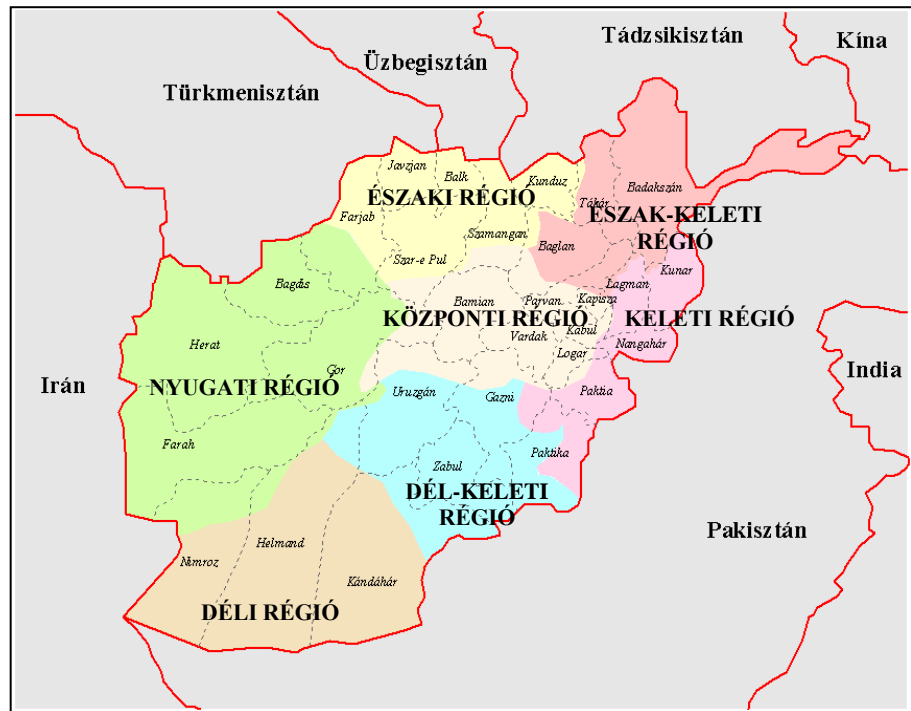
A közép-ázsiai Üzbegisztán miatt meg kell említeni a *GUUAM*-ot is. Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova által létrehozott szervezethez Üzbegisztán a megalakulás után csatlakozott. A „FÁK felváltására irányuló” szervezatként aposztrofált GUUAM azonban súlyos belső problémákkal küzd. Úgy tűnik, hogy a GUUAM-ot elsősorban az Egyesült Államok politikai és pénzügyi támogatása tartja életben és az USA – Oroszország ellensúlyozására – kívánja a szervezetet felhasználni. A 2004 elején felállított GUUAM antiterrorista központ szervesen illeszkedik a regionális terrorellenes szervezetek sorába. (Időrendi sorrendben először a FÁK-tagállamok határozták el terrorellenes központ létrehozását, majd a közép-ázsiai Sanghaji Együttműködési Szervezetet követően döntött a GUUAM arról, hogy közös erővel lép fel a terrorizmussal szemben.)

Afganisztán helyzete napjainkban

Terrorizmus

Az országban a törzsi és nemzetiségi megosztottság, valamint a szegénység miatt a lakosság egy része együttműködik a bukott és rejtőzködő tálibokkal, illetve segíti átjutásukat a szomszédos államok területére. Afganisztán területén jelenleg három főbb kormányellenes terrorista szervezet tevékenykedik. Az *al-Kaida*, a *tálibok* és *Hezb-e-Islami Gulbuddin* (HIG) szervezetek alkotják az afganisztáni ellenálló fegyveres erőket (OMF). Az OMF az ország keleti és déli körzeteiben, valamint Kabul térségében a legaktívabb. Az al-Kaida tagjai a pakisztáni Wazirisztán tartományában találtak menedéket, ahonnan pénzzel, felszereléssel támogatják a tálibokat és a Hezb-e-Islami Gulbuddint, kiképzőtáborokat biztosítanak a harcosok felkészítésére, továbbá merényleteket szerveznek a központi afgán kormányzat és a nemzetközi erők ellen. Napjainkban a nemzetközi erők elleni legnagyobb fenyegetést a robbanóanyaggal elkövetett öngyilkos merényletek, illetve a katonai bázisok elleni rakétatámadások jelentik.

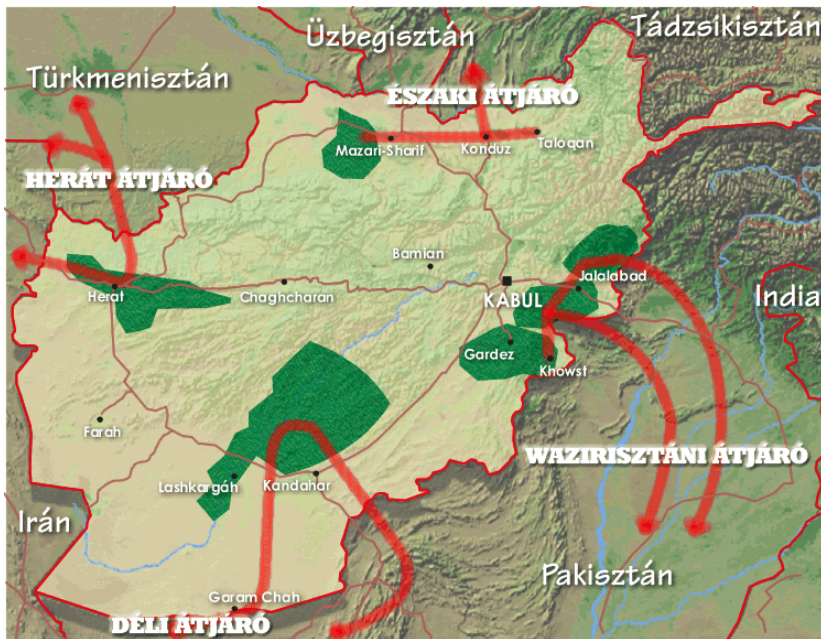
A Hezb-e-Islami Gulbuddin, a tálibok és az al-Kaida terrorszervezet „*Iszlám Ragyogása*” (Dzsavar al Iszlám) néven új szervezetet hozott létre. Egyelőre kevés információ áll rendelkezésre erről a terrorista „csúcsszervezetről”, aminek feladata valószínűsíthetően a terrorcselekmények koordinálása lesz a jövőben.

A kábítószertermelés okozta problémák

Megoldhatatlannak tűnő problémát jelent a kabuli vezetés és a nemzetközi erők számára a kábítószertermelés és -kereskedelem, ami az Egyesült Államok katonai beavatkozását, valamint a nemzetközi erők (ISAF) megjelenését követően paradox módon egyre nagyobb intenzitással zajlik.

Afganisztán északi tartományai (Fariab, Kunduz és Badakszan) az elsődleges kábítószertermelő helyek, és innen indulnak a legfőbb csempészútvonalak is Türkmenisztánon, Üzbegisztánon és Tádzsikisztánon át Oroszország és Nyugat-Európa irányába. Észak-Afganisztánban a tartományi vezetők és a helyi hadurak többsége kisebb-nagyobb mértékben részesedik a termelésből, illetve a kereskedelemből. A kábítószertermelésük számára a jólétet, csapataik és hatalmuk fenntartását. A központi kormányzat számára a kábítószertermelés egyfelől óriási probléma, mivel abból nemcsak a hadurak tesznek szert jelentős haszonra, hanem a szélsőséges iszlám és terrorista erők, illetve szervezett bűnözői csoportok is, ugyanakkor nagyon sok szegény afgán paraszt számára a mákföldek egyszerűen a túlélést biztosítják.

Afganisztánban 2003 őszén rekordtermés volt, amiből szakértők értékelése szerint a termelők 4-6000 tonna nyers ópiumot állítanak elő. A helyzetet súlyosbítja, hogy a határon átcsempészett mennyiség egytizedét képesek csak felfedni. A rekordtermés egyrészt annak köszönhető, hogy a tavalyi évben Afganisztánt nem sújtotta szárazság, másrészt a termelők rátértek az öntözéses máktermelésre. Az eredmény az, hogy a 2002-es hektáronkénti 24 kilogrammos ópiumtermelés csaknem a duplájára nőtt. Jelenleg Afganisztán 32 tartományából 24-ben „nagyüzemi” méreteket öltött a máktermelés. A máktermelő parasztok átlagosan 0,3 hektáros területen vetnek mákot, és éves jövedelmük – a nyers ópium árának drasztikus emelkedése ellenére – sem több mint néhány ezer dollár.

A világ ópium- és heroin-termelésének több, mint 70%-át állítják elő Afganisztánban és ennek a hatalmas mennyiségnek közel 90%-a európai fogyasztókhöz kerül. Egy kiló heroin ára kb. 7000 USD Afganisztánban, azonban a szállítást követően Európában közel 200 000 USD-re növekszik. Érdekes, hogy az előállított heroin kb. 10%-a az amerikai piacra kerül a kolumbiai drokartellek közreműködésével. A heroin–kokain csereüzlet lényegében a piac diverzifikációjáról szól. A kábítószerpiac úgy működik, mint bármely más piac, ahol a terjesztők érdekeltek abban, hogy a vásárlók minél többfajta áru közül választhassanak. Ezért a dél-amerikai kábítószer-kereskedők az európai terítés előtt cserélik be a megtermelt kokain egy részét heroinra. Így az európai terjesztők a heroin mellett kokaint is kínálnak, míg az USA-ban a vásárlók a domináns kokain mellett heroinhoz is hozzájutnak.

Felvetődik a kérdés, hogy miért nem lépnek fel a kábítószer-előállítás ellen az Afganisztánban tartózkodó amerikai erők, illetve mit fog tenni az ISAF, miután kiterjesztette hatáskörét a fővároson, Kabulon kívülre? A válasz sajnos pesszimista. Az Egyesült Államoknak nem fűződik érdeke az afganisztáni kábítószer-probléma megoldásához, mivel a heroinnak csak töredéke (kb. 10%) kerül az USA-ba. Ugyanakkor az amerikai erők tisztában vannak vele, hogy a Karzai-kormányzat nem „működőképes” a fővároson kívül, továbbá – mint már szoltunk róla – a tényleges hatalmat a kezükben tartó hadurak jelentős része valamilyen formában részesedik a kábítószer-üzletből. Ha a nemzetközi erők erőszakos módon lépnek fel a kábítószer-termelőkkel szemben, akkor az hatással lenne a kabuli központi kormányzat, továbbá a nemzetközi erők biztonságára is. Az amerikaiak álláspontját leginkább az a strucc példázta, amelyik homokba dugva a fejét nem vesz tudomást a probléma súlyosságáról.

Afganisztánban elkerülhetetlen a NATO hosszú távú szerepvállalása. A kábítószer-termelés növekedése és annak az európai drogfogyasztásra gyakorolt hatása miatt a problémát nem már rövid távon sem lehet a szőnyeg alá söpörni. Az európai közvélemény előbb-utóbb érezni fogja a kábítószerfüggők számának radikális növekedését és tudatára ébred, hogy a kábítószer forrása olyan ország, ahol NATO békeműveletet zajlik.

A kábítószer-termelést paradox módon az ISAF is „erősíti”, hiszen a „Lefegyverzés – leszerelés – újraintegrálás” (DDR) program kapcsán a leszerelt afgán katonák döntő hányada kijelentette, hogy mezőgazdasági termeléssel kíván a jövőben foglalkozni. A mezőgazdasági termelés Afganisztánban nagy valószínűséggel máktermelést jelent, amihez a kezdő tőkét így az Afganisztánt segélyező donorállamok biztosítják.

Mi lehet a megoldás? Véleményem szerint erőszakosan nem lehet megoldani a problémát, katonáink biztonságát nem lehet veszélyeztetni a mákföldek elpusztításával, a máktermelők elleni erőszakos fellépéssel. (Valószínűsíthető, hogy a máktermelés erőszakos korlátozása a szervezett bűnözői körök és a kábítószer-előállításban részt vevő hadurak ellenállását eredményezné, ami a békefenntartó erők elleni terrorcselekmények eszkálcójához vezetne.) Nyugati segítséggel gazdasági segélyprogramot kellene kidolgozni a farmerek pénzügyi támogatására. (Például a mezőgazdasági termények mesterségesen magasan tartott felvásárlási árával lehetne elérni, hogy ne az extraprofitot realizáló máktermelést válasszák a parasztok.)

Kábítószer és terrorizmus

A kábítószer-kereskedők és a terrorszervezetek összefonódása veszélyezteti Közép-Ázsia stabilitását. A terrorszervezetek pénzügyi forrásai a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés következtében leszűkültek, ezért a terrorszervezetek egyre inkább köztörvényes bűncselekmények elkövetésével próbálják biztosítani a fenntartáshoz és működéshez szükséges forrásokat. A felderítés egyik legfontosabb

feladata, hogy megtalálja azokat az összekapcsolódási pontokat, ahol a szervezett bűnözői körök és a terrorszervezetek a kábítószert átadják–átveszik, ugyanakkor az is elengedhetetlen, hogy pontosan nyomon kövessük a pénz útját a termelőktől a fogyasztókig. Ez utóbbi rendkívül nehéz, hiszen a szervezett bűnözői csoportok és terrorszervezetek előszeretettel használják a „hawala” rendszert, ami az iszlám bankrendszer sajátossága.

A „hawala” a bizalomra épülő pénzáttalási rendszer, ahol a pénz az esetek többségében „nem mozog”. A küldő fél „A” országban megbízza a „hawala” ügynököt az áttalással, aki faxon, telefonon vagy e-mail-ben értesíti „B” országban működő partnerét és kóddal igazolja, hogy az áttalalt összeg kifizethető. „Hawala” pénzintézetek nem kizárólag iszlám országokban léteznek, például az Egyesült Államokban vagy nyugat-európai országokban is működnek. Tevékenységük sajátos jellege következtében a nyugati bankrendszerekre alapozott törvények (például a pénzmosás megakadályozásáról és a terrorizmus elleni harcról szóló törvény) nem vagy nehezen alkalmazhatók, illetve könnyedén kijátszhatók a „hawala bankrendszer” esetében.

Következtetések:

- A közép-ázsiai országok gazdasági, szociális és ideológiai kérdéseire, problémáira az autokratikus, kormányok és vezetők nem képesek adekvát válaszokat adni.
- A közép-ázsiai országokban az Egyesült Államok, Oroszország és Kína igyekeznek befolyást szerezni, illetve azt fenntartani. A nagyhatalmak közötti versengés negatívan hat a térség biztonsági helyzetére.
- A közép-ázsiai országokra jellemző ideológiai „niche”-t a szélsőséges iszlám szervezetek igyekeznek betölteni. A helyi vallásos szervezetek tevékenységét külföldi, elsősorban arab vallásos szervezetek is támogatják. Sikeres működésük esetén számolni kell azzal, hogy a térségben „új Afganisztánok” – szélsőséges vallási vezetők által irányított államok – jöhetnek létre, aminek hatása Európában is érezhető lehet (lásd migrációs folyamatok erősödése).
- Afganisztán biztonsági helyzete alapvetően határozza meg a térség biztonságát, ezért a nemzetközi közösségnek és az Afganisztánban tartózkodó nemzetközi erőknél mindent meg kell tenniük, hogy felszámolják az országban működő terrorista és terrorista jellegű szervezeteket, csoportosulásokat.
- Pakisztán felelőssége, hogy felszámolja az országban menedéket találó talibán és al-Kaida erőket. Úgy tűnik, hogy Musarraf elnök eltökélt a terrorizmus és a vallási szélsőségek elleni harcban, de kérdéses, hogy a belső ellentétektől és problémáktól sújtott Pakisztán mit tud tenni a lakosság támogatását élvező – elsősorban Wazirisztán tartományban újrászerveződő –, talibok és az al-Kaida tagjai ellen.

- A kábítószer-termelés és -kereskedelem elleni harc nemzetközi erőfeszítést és összefogást igényel. Ha nem sikerül visszaszorítani a kábítószer-termelést Afganisztánban, akkor annak negatív hatása lesz nemcsak az európai kábítószer-fogyasztók számának feltehetően drasztikus növekedésében, hanem a terrorizmus elleni harcban is, mivel a térségben működő terrorszervezetek legfontosabb pénzügyi forrása a kábítószer-kereskedelemből származó extraprofit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Euro-Atlantic Partnership Council Conference: Terrorism in Central Asia. 2003. december.
- William J. Olson: Intelligence problems as they relate to international crime organisations and drug trafficking. Strategic Studies Institute, 2000.
- Ahmed Rashid: Taliban, 2001.
- R. Wright: Sacred rage-The wrath of militant Islam, 2003.
- www.qrmapps.com.
- www.Janes.com.
- www.terrorismfiles.org.
- www.cfrterrorism.org.
- www.st-andrews.ac.uk.
- www.fas.org.
- www.cdi.org.

A VÉDETT ADATÁTVITEL MEGVALÓSÍTÁSA FAXKÉSZÜLÉKKEL

Bevezetés

A papír nélküli iroda elve pusztán vízióknak tűnik, hiszen mind a mai napig a legtöbb helyen csak a kézzelfogható, saját kezűleg aláírt és lepecsételt okmányt fogadják el hivatalosnak. A hagyományos papír alapú dokumentumok nagy távolságú és gyors továbbítását nagymértékben megkönnyíti a faxkészülék használata.

Az irodai automatizálás keretében egyre fontosabbá válik a világméretűvé szélesedett kommunikáció védelme. Az erősödő verseny rákényszeríti a piac szereplőit arra, hogy a saját előállítású adatok védelme érdekében az információkat védelemmel továbbítsák a különböző távközlési rendszerekben.

Az első, titkosításra is képes eszközöket (telefon, telefax) a hadseregeknél, illetve kormányzati szinteken kezdték fejleszteni és alkalmazni. Ezt követően a titkosító eszközök fokozatosan megjelentek a polgári életben is.

Az ügynevezett titkosított üzemmódra képes faxkészülékek¹ mind digitális, mind pedig hagyományos analóg telefonhálózatok használatakor is alkalmazhatók, azaz működtetésük nem igényel túlzottan fejlett távközlési infrastruktúrát. Az eszközök egyszerűen, különösebb szakértelem nélkül kezelhetők. A katonai kivitelű készülékek pedig megfelelnek a speciális felhasználási követelményeknek (ütésállóság, vízállóság stb.), átlagosan 1000–2000 dolláros beszerzési árú is megfizethető.

A gyártók a készülékek egy részét integrált titkosító eszközökkel szállítják, amelyek a faxadásokon kívül a beszéd-, illetve az adatátvitel titkosítására is alkalmasak.

A gyártók egy jelentős köre azonban titkosító berendezéseit – alapvetően költségcsökkentési okokból – különálló eszközként fejleszti, amelyek az alaprendeltetésen kívül további szolgáltatásokkal (pl. gateway², switch³) is rendelkeznek.

---

¹ Angol megnevezése: secure fax.

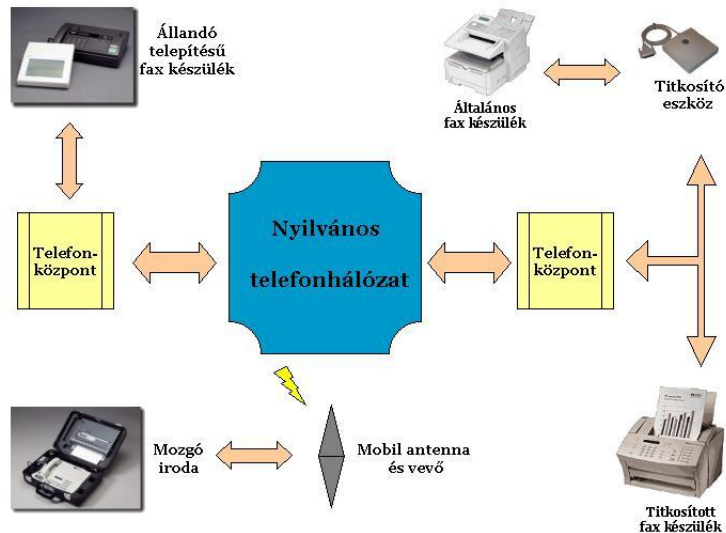
² Gateway: Több eszköz (fax, telefon stb.), illetve a vonalak összeköthetőségét biztosító berendezés.

³ Switch: Üzemmód (nyílt / titkos) függvényében automatikusan végeszközt választó berendezés.

Általános rendszerfelépítés

A faxkészülékek különböző típusai – a kompatibilitás érdekében –, az ITU⁴ által meghatározott egységes szabványnak megfelelően készülnek. Gyakorlatilag azonban a piacon ma már csak a G3, illetve a G4 szabványú faxkészülékek kaphatók. A G3 szabvány részletes leírását az ITU T4-es, illetve a T30-as jelzésű dokumentumai tartalmazzák.

A faxadatok átvitelének módját az ITU X.5, X.38 és X.39-es szabványai határozzák meg.

Faxkészülékek elvi csatlakozási lehetőségei

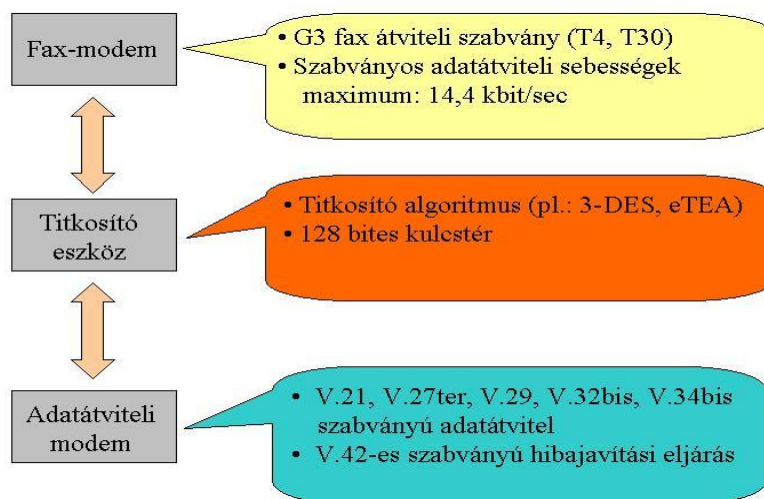
Az eszközök, szabványos R-11C típusú csatlakozóval, egy érpáron keresztül kapcsolódnak a helyi telefonos infrastruktúrába. A fax-, illetve a titkosító eszközök általában szabványos RS-232 (DB-25) soros vonalon keresztül kommunikálnak. A G4-es szabványú faxok már ISDN-hálózatra is képesek felcsatlakozni, ez esetben azonban két érpár (négy ér) és RJ-45 típusú csatlakozó szükséges.

A G3 osztályú fax átviteli protokollja valós idejű kapcsolatot követel meg, azaz az adó és a vevő közötti kapcsolatnak késleltetésmentesnek és állandónak kell lennie.

⁴ ITU = International Telecommunication Union.

A titkosított faxközlemények egy ideje már megjelentek mind a hagyományos távközlési rendszerekben (pl. rádiórelé, rádiótelefon, GSM), mind pedig a műholdas távközlésben. A titkosított faxkészülékeket a műholdas rendszerekben (pl. INMARSAT) elterjedten alkalmazzák, de már a „Codan” vállalat által kifejlesztett, rövidhullámú és ultrarövid-hullámú frekvenciatartományban üzemelő rendszerekben is megtalálhatóak.

A titkosított faxátvitel érdekében szükség van egy faxmodem eszközre, amely az analóg jelet digitálissá alakítja át. Az így létrejött bitfolyam kerül a digitális titkosító berendezésre. A titkosító után található modem a már titkosított bitfolyamot a nyilvános telefonhálózatra továbbítja. Az „átalakító” „digitalizáló” funkciót a modemek **ADC/DAC** – A/D-D/A konverter, **AFE** – analog front-end, **LC** – line codec, **LI** – line interface funkcionális részegységei valósítják meg. Ezek közel szinonim elnevezések, műszakilag csak funkcionális áramköri bonyolultságukban, felhasználói oldalról pedig a biztosított kényelmi előnyeikben, szolgáltatásaikban különböznek.

Titkosított faxkészülék elvi felépítése

A titkosított faxátvitel érzékeny a vonali hibákra. Az esetleges hibák jelentős mértékben csökkentik az átvitel minőségét, illetve szélsőséges esetben az összeköttetés megszakadását is okozhatják. A fenti problémák kiküszöbölése érdekében a nyilvános telefonhálózatra dolgozó modemek esetében általában a V.42 szabványú hibajavítási eljárást alkalmazzák.

A kezdő átviteli sebesség a hálózatban az a (aktuálisan elérhető) legmagasabb sebesség lesz, amelyben a fax-eszközök a kapcsolat kialakítása során egyeznek meg. Az átvitel ideje alatt bekövetkező vonali minőségromlást az átviteli sebesség csökkentésével kompenzálják.

A gyakorlati életben általában a 300-14 400 bit/s közötti átviteli sebességeket alkalmazzák. Különböző átviteli sebességekhez különböző adásmódok tartoznak. (V.21; V.27ter; V29 stb.)

Protokoll szabvány	Üzem mód	Adatátviteli sebességek (bit/s)	Szimbólum-sebesség (Bd)
V.21	FSK-200	300	–
V.17	32 QAM	9 600	2 400
	128 QAM	14 400	2 400
V.27ter	4 DQPSK	2 400	1 200
	8 DQPSK	4 800	1 600
V.29	4 DQPSK	4 800	2 400
	16 QAM	9 600	2 400

Átviteli sebességek és a hozzájuk tartozó üzemmódok

Titkosított faxeszközök esetében nagy jelentősége van a 300 bit/s-os átviteli sebességnek. Két faxkészülék között a titkosított csatorna felépítése (kulcscsere, azonosítás stb.) relatíve hosszú időbeni folyamatot takar. Nagy sebességek esetében viszont a faxprotokoll megkötései következtében – a titkosított csatorna kialakítása idején –, időtúllépés miatt a kapcsolat bontására kerülhet sor, ezért a készülékek közötti kapcsolatfelvétel (az átviteli protokoll kialakítása) mindig kis, 300 bit/s-os sebességgel történik.

A nagy sebességű átvitelre alapvetően a katonai, kormányzati körökben használatos eszközöket készítik fel a gyártók, és a használatuk esetén már két érpáras kábeleztést követelnek meg. Napjainkban integrált digitális adathálózat (ISDN) alkalmazása esetén lehetőség van a maximális sebesség 64 kbit/s-ra történő emelésére is.

Protokoll szabvány	Üzem mód	Adatátviteli sebességek (bit/s)	Szimbólum-sebesség (Bd)
V.32bis	128 QAM	14 400	2 400
	16 / 32 QAM	9 600	2 400
V.91	PCM	64 000	–

A magasabb átviteli sebességek és a hozzájuk tartozó üzemmódok

Az eszközök mindegyike támogatja a duplex vagy félduplex összeköttetést szinkron, illetve aszinkron üzemmódban.

A modern faxberendezések többsége időleges tárolásra alkalmas memóriával is rendelkezik, amelyben a beérkezett titkosított vagy nyílt faxok a kiolvasásig védelemmel (PIN-kód, SmartCard) tárolódnak („mailbox”). A memória méretét általában 50 különböző felhasználó részére, 100–120 oldal egyidejű tárolására méretezik.

A faxkészülékek a titkosító eszközt vagy már integrálva tartalmazzák, vagy pedig egy külső eszközt alkalmaznak a titkosításra. Az utóbbi megoldás lehetővé teszi, hogy a titkosító eszközt több fax- vagy telefonkészülék is használhassa. A gyártók többsége a titkosító berendezéseket felkészíti – a faxon kívül – beszéd-, illetve adattovábbítás titkosítására is.

Az eszközök mind nyílt, mind pedig titkosított üzemmódban is képesek működni a felhasználói igényeknek megfelelően. Képesek a velük kompatibilis eszközöket felismerni és automatikus vételt / dekódolást megvalósítani. Kizárólagos titkosított üzemmódban csak a „titkosított” jelzéssel érkező faxadásokra reagál az eszköz.

A titkosító eszközök egy része gateway-ként működve egy időben képes több vonalat és eszközt is kezelni, így lehetővé válik, hogy a titkosító eszközt az adott iroda minden eszköze használhassa.

A legtöbb gyártó (Cryptek, Ilex, Ricoh, Zenith, Motorola, Okifax) törekszik arra, hogy az általa készített és forgalmazott eszközök a legelterjedtebb nemzeti, nemzetközi és katonai szabványoknak, valamint az elektromágneses kisugárzás elleni védelem szabványainak is megfeleljenek, a következők szerint:

a) *Amerikai szabványok:*

DoD MIL-STD-188-161 (NATO STANAG 5000)

- A faxkészülékek között digitális adatátvitelt meghatározó katonai szabvány egyenértékű a NATO STANAG 5000 számú szabványával. Alkalmazása esetén nem javasolt FEC⁵ hibajavítás alkalmazása.

DoD MIL-STD-188-114

- Titkosított soros vonali kapcsolatokat (RS-232) meghatározó szabvány.

STE (Secure Telephone Equipment)

STU-II, STU-III, STU-III A (STU=Secure Telephone Unit)

NATO STU-IIB

- A telefonhálózatban alkalmazott titkosított átvitel megvalósításra alkalmas eszközök (titkosító eszközök, végfelhasználói készülékek stb.) működésének és műszaki paramétereinek meghatározását tartalmazzák.

KG-84A/C (v) és KG-13

- Titkosított közlemény átvitelére alkalmas eszközök (fax, telefon, titkosító berendezés) kompatibilitását meghatározó szabályzókat tartalmazza.

b) *Nemzetközi szabványok:*

ITU-T Group 3 (T.4, T.30)

- Nemzetközi szabvány a G3-as osztályú faxkészülékekre vonatkozóan.

ITU X.5, X.38, X.39

- Nemzetközi szabvány a G3-as osztályú faxkészülékek adatátvitelére vonatkozóan.

c) *TEMPEST követelmények:*

- NSTISSAM TEMPEST/1-92 Level I / II
- AMMSG 720B and AMMSG 788
- BTR 202 (4)

---

⁵ FEC = Forward Error Correction.

Titkosítási eljárások

A készülékek nagyobbik része opcionálisan a szabványos DES, illetve a Triple-DES titkosító eljárásokat alkalmazza. A gyártók általában biztosítják, hogy a felhasználó által megadott eljárást is képes legyen a titkosító eszköz kezelni.

A megfelelő szintű biztonság elérése érdekében a DES és Triple-DES algoritmusok esetében a kulcstér legalább 128 bites⁶. A DES algoritmusok előnye, hogy gyorsak, és mind hardveres, mind pedig szoftveres megvalósításuk is létezik, ezenfelül gyakorlatilag ipari szabványnak tekinthetőek. Hátrányuk viszont, hogy az algoritmus szimmetrikus, azaz az üzenet rejtjelezéséhez és visszafejtéséhez ugyanarra a kulcsra van szükség. A kulcs megbízható továbbítása (a kulcscsere) az eljárás legnagyobb gyengesége.

A gyakorlatban az DES algoritmusokon kívül használatos egyéb rejtjelző eljárásokat a következő táblázat szemlélteti:

Megnevezés	Kulcstér (bit)
„eTEA” (Enhanced Tiny Encryption Algorithm)	128–256
„AES” ⁷ (Advanced Encryption Standard)	256
„SBLH”	256–131 000
„IDEA” (International Data Encryption Algorithm)	128–256

Rejtjelző eljárások

A kulcscsere problémájának megoldására az úgynevezett Diffie–Hellman nyilvános kulcsú algoritmust használják, amely lehetővé teszi, hogy a két fél megegyezzen egy később rejtjelezésre használt kulcsban, anélkül, hogy bármely más formában információt kellene cserélniük, illetve megbízható csatorna állna a rendelkezésükre. A nyilvános kulcs általában minimum 1024 bit-es⁸.

Az eszközök képesek a rendszerben használt nyilvános kulcsok időleges tárolására és kezelésére is. Típustól függően a berendezések általában 50–100 kulcsot képesek nyomon követni. Az automatikus kulcskezelés jelentősen gyorsítja a szimmetrikus kulcscsere folyamatát, hiszen két, egymással már korábban kulcsot cserélt eszköz között a biztonságos csatorna létrehozására már nincs szükség.

⁶ A gyakorlatban ennél kevesebb, mert minden nyolcadik bit paritásellenőrzésre szolgál.

⁷ 1997-től új amerikai ipari szabvány. A kulcstér 128, 192 vagy 256 bit hosszúságú. [Federal Information Protections Standards Publication 197 (FIPS-197)].

⁸ Az egyes szoftverek 768, 1024, illetve 2048 bites kulcsok generálását teszik lehetővé.

Néhány független gyártó, illetve kisebb elektronikai cég a bonyolult rejtjelző eljárásokat elkerülve, a faxátvitel titkosítására saját fejlesztésű scrambler eszközöket kínál, amelyek egy előre meghatározott bitsorozattal teszik a faxközleményt olvashatatlaná.

Természetesen ez módszer nem minden esetben kínál megfelelő szintű biztonságot, viszont általában – a továbbított információ értékének megfelelően – elegendő védeltséget biztosít.

Összegezés

A titkosított átvitelt megvalósító faxberendezés relatíve olcsón, több forrásból is beszerezhető. A védett kommunikációs igény növekedésével ezen eszközök egyre gyorsabban terjednek, amelyet az eszközök árának folyamatos csökkenése is elősegít.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Technical Communications Corporation (<http://www.tccsecure.com>).
- GateWay Fax Systems, Inc. (<http://www.gwfs.com>).
- CES Communications Ltd. (<http://www.cescomm.co.nz>).
- Crestech, L.L.C. (<http://www.crestechllc.com>).
- General Dynamics (<http://chs2.gd-cs.com>).
- Signal Guard Inc. (<http://www.signalguard.com>).
- Business Security AB. (<http://www.besecurity.se>).
- Cryptek Inc. (<http://www.cryptek.com>).
- DigiSafe Pte. Inc. (<http://www.digisafe.com>).

KASSAI KÁROLY MK. ALEZREDES –
MAGYAR SÁNDOR MK. ÖRNAGY

A HÍRADÓ ÉS INFORMATIKAI RENDSZER CSOMÓPONTJAINAK VÉDELMI KÉRDÉSEI

A kommunikációs rendszer a NATO AAP-31 szabályzat szerint berendezések, módszerek és eljárások – és ha szükséges –, személyek szervezett egysége az információátviteli funkciók megvalósítása érdekében. *A korszerű híradó és informatikai rendszer (hálózat) csomópontok és összeköttetések együtteseként fogható fel.*

Az általános ismertetések, rendszerszintű vázlatok a hálózatok általános WAN – MAN – LAN ábrázolásában, illetve a fegyveres erők esetében ezenkívül még egy vezeték nélküli alrendszer (mobil system, wireless network stb. megnevezéssel) feltüntetésével a csomópontokat általában csak egy-egy karikával, vagy egyéb szimbólummal jelölik.

A valóságban azért minden bonyolultabb egy kicsit. Ahhoz, hogy a felhasználók és a külső partnerek feljogosításuk szerint elérjék a szükséges hálózati szolgáltatásokat, a csomópontok kérdése nem kerülhető ki.

Cikkünkben emiatt a csomópontok vezérlésének és felügyeletének néhány kérdését vizsgáljuk, kifejezetten védelmi szempontok szerint.

A csomópontok szerepe a hálózatban

A hálózat fogalmát a jelenleg tapasztalható trendnek megfelelően nem szabad leszűkíteni számítógép- vagy távbeszélő hálózatra, hanem integrált szolgáltatású hálózatot kell alatta érteni. Ennek az új, integrált szolgáltatásnak megnevezése az amerikai összhaderőnemi C4 doktrínában „grid”, aminek a tartalmát nehéz visszaadni. Olvasható „rács”-ként, Munk Sándor, a ZMNE informatikai tanszékének vezetője pedig „szolgáltatási rendszer”-ként közelíti meg ezt a kifejezést.

Az *információs rács* lényege egy olyan nyitott architektúrájú számítógép-vezérelt hálózat, amely a felhasználók igénye szerint közel valós időben (near real time) teszi lehetővé az összegyűjtött adatok elérését, feldolgozását és átvitelét helyben, hálózati szinten,¹ tehát egy infrastruktúra és az arra ráépített szolgáltatások együtteseként fogható fel.

---

¹ A „harcos” kifejezés helyett kifejezőbbnek tartottuk a „felhasználó” kifejezést, ami megmutatja, hogy a szolgáltatások nem csak tábori vagy harci körülmények között biztosítottak. A közel valós idejű kifejezést azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert a köznapi beszédben egyre jobban terjed a „valós idejű” jelzős szerkezet, holott ennek a kifejezésnek – pl. a repülésnél, rakéteknológiánál és vezérlési rendszereknél –, igen súlyos vonzatai vannak. Így a csúcstechnológiát birtokló Egyesült Államok „közel valós idejű” megfogalmazását tartjuk elfogadhatónak.

Az információs rács alkalmazási mód szerint lehet vezetési, szenzor, tüzer vagy egyéb funkciókat támogató. Az információs rács katonai és kereskedelmi kapacitásokról áll, és multifunkciós szolgáltatásokat és adatokat (hang, adat, videó, állókép stb.) képes szolgáltatni².

Az Egyesült Államok haderejének kommunikációs rendszereivel foglalkozó doktrína (JP-6.0) szerint a hálózat részei a végberendezések (terminálok), átviteli utak, kapcsolók és a vezérlés, így ennek megfelelően a csomópont és az ezzel kapcsolatos vezérlési feladatok bemutatásával folytatjuk.

A *csomópont* kifejezés alatt a hálózat (vagy grid) fogalmához hasonlóan az összes kapcsolással kapcsolatos funkciót (távbeszélő kapcsoló, útvonalválasztó, elosztó, átjáró, jelfrissítő stb.) kell érteni. Egyaránt jelentheti az állandó és tábori rendszer csomópontját (network node) amely gyakran rácsponként is emlegetett, vagy a szervezetek vezetési pontjának részét, amelynek feladata a felhasználók közvetlen kiszolgálása (access node). Ezt a multifunkciós jelleget jól ábrázolja Rajnai Zoltán, amikor doktori (PhD) értekezésében az általa elképzelt ATM-rendszer tárgyalásakor a kapcsolóelemet *multimédiás kapcsolónak* nevezte el, érzékeltetve a biztosított szolgáltatások integráltságát³.

A csomópontok lehetnek személyzettel rendelkezők, vagy személyzet nélküliek (pl. szélesen értelmezve: C4-rendszerek repülőn, műholdon, személyzet nélküli légi járműveken a rádiókommunikáció kiterjesztése érdekében). Kialakításuk szerint teljesen automatizáltak, vagy működhetnek a kézi és automatikus vezérlés valamilyen együttes alkalmazásával. Funkciójuk szerint részei az állandó kommunikációs infrastruktúrának, vagy a tábori rendszernek.

A csomópontok feladata a kapcsolók (kapcsolórendszerek), átviteli berendezések és terminálok biztosítása a felhasználók számára *egy helyszínen* (pl. vezetési pontokon és más vezetési létesítményekben), vagy a *hálózat kiterjesztése*.

A végberendezések csatlakozási lehetőségei széles körűek, amelyek már közvetlenül mutatják az információvédelmi feladatok összetettségét is. Egy kapcsolóelem biztosíthat hozzáférést egy vezetékes analóg vagy digitális végberendezés számára, vagy rádió-fellevőpontra (Radio Access Point) keresztül egy rádiós felhasználónak. Az összetett szolgáltatású hálózat ezután már a meghatározott prioritások és hozzáférési jogok szerint biztosítja a hálózaton belüli másik felhasználóval a hang- vagy adatkapcsolatot, vagy a távoli adatbázis elérési lehetőségét. Más esetben a feladat során együttműködő szervezet elérésére, vagy valamilyen nyilvános hálózatra (Internet, PSTN⁴) történő kilépésre van szükség. A csomópont széles körű interfészeinek biztosítása kell tehát a *különböző hálózatokhoz történő csatlakozási képességet*, illetve a hálózat szervezése során ki kell alakítani azokat a *vezeték nélküli kapcsolatokat* (pl. műholdas, rövidhullámú, troposzféra-összeköttetések), amelyek a vezetékes, az optikai kábeles, vagy a mikrohullámú relé bázisú hálózat egy részének megsérülésekor biztosítják a hálózat túlélőképességét.

² Network Centric Warfare: A Place in Our Future? 2001.

³ Rajnai Zoltán, 2001.

⁴ Public Switched Telephone Network = nyilvános kapcsolt távbeszélő hálózat.

A csomópontok védelme

Az *információs hadviselés* (information warfare, IW) összetett eszközrendszereket és módszereket alkalmaz az ellenséges információk megszerzése, rongálása, megsemmisítése, vagy megváltoztatása, az információk rendszerek és infrastruktúrák rongálása, bénítása, vagy megsemmisítése érdekében, így az *információk és az információs rendszerek védelme érdekében szintén összetett műveletekre van szükség.*

A csatlakozási pontok, végberendezések védelmének vezérlő elve, hogy csak az arra jogosultak vehessék igénybe a hálózati szolgáltatásokat. Ennek megfelelően a gyűjtött, tárolt, feldolgozott, továbbított, vagy megjelenített adatok minőségének és sajátosságainak megfelelő fizikai védelmi mechanizmust kell kialakítani. A helyzetet nehezíti, hogy a kommunikációs rendszert – illetve szűkebben értelmezve a csomópontot –, számtalan fenyegetés érheti, amelyek térben és időben változó prioritású kockázatokat jelenthetnek. A természeti katasztrófa (tűzvész, lavina, villámcsapás, földrengés stb.), a terrortámadás, a lehallgatás, a rendszerekhez történő illetéktelen csatlakozás, a belső személy árulása, vagy meghibásodás következtében bekövetkezett kompromittálás mind olyan veszélyek, amelyek a vezetéshez és a működéshez szükséges adatok sértetlenségét, bizalmasságát, vagy rendelkezésre állását veszélyeztetik.

A továbbiakban a *fizikai, az elektronikus védelem* egyes kérdéseit, valamint a *hozzáférés védelem* esetleges logikai megoldásait mutatjuk be.

A fizikai védelem

A védelmi eszközöknek és megoldásoknak még fizikai behatolás esetén is többszörös funkciója van. A nyilvánvaló *megelőzés* (és behatolás lassítása) mellett ugyanilyen fontos szerepe van a *behatolások felfedésének / jelzésének*, és ezáltal az *elrettetésnek*.

A NATO fizikai védelmi követelményei a minősített adatok és anyagok esetében a *biztonsági terület rendszerű védelmet* tartja megfelelően hatékonynak. Ennek az a lényege, hogy ezeket a helyiségeket, irodákat és egyéb objektumokat egy helyre kell csoportosítani, és az egyéni védelem mellett a biztonsági területet külön védelemmel kell ellátni. Ebbe a kategóriába tartoznak a különböző mozgásérzékelő és behatolásjelző szenzorok, a zárláncú TV, a füstérzékelő rendszer.

A biztonsági területre történő bejutás csak ellenőrzött módon, ellenőrzéshez kötötten, egyéni felhatalmazás szerint történhet, ami egyaránt vonatkozik az ott dolgozóakra, az előljárókra, a látogatókra, a karbantartó és takarítószemélyzetre, vagy a fenntartással és javítással foglalkozó bármely személyre.

A hatékony védelem érdekében a záruk, jelszavak védelmére legalább olyan erősségű rendszabályokat kell alkalmazni, mint amit az általuk védett adat minősítése megkövetel.

Nem megkerülhető probléma a csomópont által kiszolgált alközponti hálózat biztonsága sem. Mivel a hálózatok nem csak kívülről támadhatók, a kábelek és rendezők fizikai védelmétől, a végberendezések felügyelet alatt tartásától (irodák, helyiségek ráccsal, zárral, elektronikus érzékelőkkel történő védelme) sem lehet eltekinteni, ami gyakran az egyik legjobban anyag- és költségigényes feladat.

A jól kialakított infrastruktúra és a felhasznált védelmi eszközök mellett még mindig nem elhanyagolható a biztonsági őrség szerepe, amelynek feladata a *járőrözés*, a biztonsági területet védő elektronikus *eszközök felügyelete, továbbá* illetéktelen behatolás, vagy más biztonsági probléma esetén a *beavatkozás*.

Mivel a támadások egy része lehet akusztikus, vagy elektronikus formájú, így nem elhanyagolható, hogy a biztonsági terület környezetét *felügyelet alatt kell tartani*. A NATO biztonsági követelményei ezt *adminisztratív zóna* kialakításával érik el. Ennek lényege, hogy a *kockázatelemzés* során veszélyesnek ítélt támadási módszerek ellen olyan ellenőrizhető zóna veszi körül a biztonsági területet, amely teljesen felügyelet alatt tartható, és a zónán kívül olyan elektromágneses vagy egyéb hasznosítható jel már nem fogható fel, amely védendő információt tartalmaz. Tábori körülmények között a fizikai védelemre más megoldások szükségesek. A robotsztus falakat és rácsokat mobil akadályrendszer, konténerek vagy rendszerkocsik helyettesítik, amit a csomópontok belső területének megfontolt kialakításával (áttekinthető terek, felügyelet alatt tartható területek, jó megközelítési és járőrútvonalak, precíz éjszakai és vészvilágítás stb.) és nagyobb létszámú őrséggel lehet megoldani.

A biztonság terület rendszerű védelem bármilyen tökéletes, mit sem ér, ha az információ kezelésekor keletkezett hulladékok (papíryanagú, illetve mágneslemez-hulladékok) kezelése, megsemmisítése nem történik megfelelő módon. A hanyag selejtítés, gondatlan tárolás, továbbá az illetéktelen személyek által történő eltulajdonítás során kijutó távközlési és informatikai eszközök és anyagok mind-mind árulkodó információforrások lehetnek. Egy egyszerű faxberendezés beprogramozott memóriájából is számos információ nyerhető ki a célállomások tekintetében, nem is beszélve egy számítógép rossznak vélt merevlemezéről kinyerhető adatokról.

Az elektronikus védelem

Az elektronikus információkat és az őket kezelő információs műveleteket összetett *kommunikációvédelmi* (communication security, COMSEC) eszközök és módszerek óvják az illetéktelen beavatkozástól, amelyet rejtjelzés, átviteli utak védelme és kompromittáló kisugárzás elleni védelmi területekre lehet felbontani. Ezek a területek – mint később látható – csak vizsgálati, vagy más elméleti szempontok szerint különíthetők el, a valóságban azonban csak szoros együttműködésben láthatják el eredményesen az elektronikus adatok védelmét.

A *rejtjelzés* leginkább ismert formája a végberendezésekhez kötve valósul meg (end-to-end encryption). A végberendezésbe integrált, vagy ahhoz külső csatlakozáson keresztül kapcsolódó rejtjelző berendezés által előállított rejtjelzett közlemény a teljes átviteli úton nem érzékelhető nyílt formában, deszifrázásra csak a megfelelő algoritmussal és kulccsal rendelkező végberendezés képes.

A másik megoldás a kapcsolóelemek közötti átviteli utak (trónkók) rejtjelzéssel történő közös védelme (bulk encryption). Ebben az esetben az átvitt adatok (számítógép adat, fax, hang, videó, állókép stb.) fajtájától függetlenül a különböző bitfolyamok összefogva kapnak algoritmikus védelmet, majd a másik csoportos rejtjelző eszköz deszifrázása után az adatfolyam a következő kapcsolónál szétbontható, rendezhető.

A küldő és a fogadó felek között az ellenfél az adatok átvitelébe sokféleképpen beavatkozhat. Lehallgathatja és rögzítheti a forgalmat, ami a későbbiekben segítheti a rejtjelzett közlemények megfejtését, hasznos információt szolgáltat a forgalomanalízishez, vagy a rögzítetteket később megtévesztésként bejátszhatja a hálózatba. Máskor beékelődhet a kommunikáló felek közé és mindkét fél felé hamis adatokat továbbíthat, vagy megváltoztatja azokat; de úgy is kárt okozhat, ha valamilyen megoldással túlterheli a hálózatot.

Ez ellen védekezni csak alacsony felderítési valószínűségű üzemmódok alkalmazásával (pl. a szórt spektrum vagy a frekvenciaugratás különböző változatai), vagy a kommunikációs protokollokba beépített védelmi mechanizmusokkal lehet. Ezek a mechanizmusok a különböző átviteli modellek⁵ rétegeiben kialakított szabványos szolgálatok, amelyek között védelmi feladatok is találhatók. Megvalósítható a feladó azonosítása, a közlemények sértetlenségének jelzése, az üzenetek letagadhatatlansága, szabályozható a szolgáltatásokhoz és alkalmazásokhoz történő hozzáférés, az időpecséttel történő kiegészítés lehetetlenné teszi a feladási idő meghamisítását. Hálózati szinten hamis forgalom állítható elő a forgalom analízis ellen, a behatolások érzékelésekor automatikus útvonalváltoztatások aktivizálhatók, illetve meghatározott események bekövetkezésekor automatikus naplózás történik, vagy a helyi / hálózati felügyeleti pont felé jelentés készül.

Mivel az elektronikus eszközök kompromittáló kisugárzása biztonsági távolságok kialakításával nem minden esetben akadályozható meg, így szükség van azon helyiségek (konténerek, rendszerkocsik stb.) és az elektronikus eszközök *aktív és passzív védelmére* (emission security – EMSEC, kompromittáló kisugárzás elleni védelem), ahol a továbbított információ nyíltan érzékelhető. Ebben az esetben is az *egységes védelmi szint* megvalósítása a cél. Semmit sem ér a helyiség árnyékolása, ha az ablaküveg vagy az ajtó utat enged az elektronikus sugaraknak, illetve az elektromos hálózat vezetője, vagy a vízvezeték akadály nélkül kivezeti az elektronikus jeleket vagy hangot a biztonsági területről.

---

⁵ OSI = Open System Interconnection – nyílt rendszerek összekapcsolása. A modell hét réteget azonosít, amelyeken belül különböző szolgálatok működnek. A számítógépes hálózatok számára kialakított TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) referenciamodell működése az OSI-hoz hasonlít, de csak öt réteget tartalmaz.

Az eszközök esetében fontos feladat, hogy nem csak a számítógépek képernyőjének kisugárzását kell meghatározott szint alatt tartani. A processzorok, a nyomtatók, az összekötő kábelek kisugárzása, a végberendezések másodlagos sugárzása, vagy valamelyik kapcsolóelem működése közben kibocsátott jelek megfelelő érzékelőkkel, műszerekkel könnyen áldozatul eshetnek az ellenséges elektronikus felderítésnek (electronic intelligence – ELINT, communication intelligence – COMINT). Ezek az árulkodó elektronikus jelek az egész átviteli úton (útvonalválasztók, kapcsolóelemek stb.) biztonsági problémák okozói lehetnek, forgalomanalízishez vagy kriptográfiai támadáshoz gyűjtve az adatokat.

A hozzáférés-védelem

A nyilvánvaló fizikai mechanizmusok mellett most a hardver- és szoftvermegoldásokat emeljük ki.

A hozzáférés-védelem az információvédelem egyik leginkább összetett, számtalan más területét metsző fogalma. Helyi hálózatok, digitális kapcsolóközpontok, mikrohullámú berendezések esetében az illetéktelen hozzáférést meg kell akadályozni a *végberendezéseknél* és a *vezérlő funkciók* elérési pontjainál.⁶

A digitális kapcsolóközpontok a csomópontok meghatározó elemei, ahol illetéktelen hozzáférés esetén a hálózatunkról, szervezetünkéről számos információ kinyerhető, letölthető, ezért ezekkel foglalkoznánk részletesebben.

A digitális kapcsolóközpont által hordozott fontosabb információk és azokból levonható következtetések:

- *a mellékek száma* megmutatja az adott csomópont által kiszolgált felhasználók számát;
- *a mellékek típusának megoszlása* (analóg, digitális) és a hozzájuk kapcsolódó adapter-típusok megmutatják a felhasználói állománycsoport összetételét, felhasználói szokásait;
- *a kártyák és végberendezések jelenlétéből* következtetni lehet vezeték nélküli hálózat üzemelésére és annak hozzátétőleges paramétereire (DECT⁷). A speciális hálózati, szolgáltatási feladatokat ellátó központok speciális kártyákkal rendelkeznek, amelyek utalhatnak diszpécser-rendszerek jelenlétére, különböző szerverek üzemelésére;

---

⁶ Vezérlő funkciók elérési pontjai alatt a távoli elérhetőség (hálózatfelügyelet, rendszerfelügyelet, távfelügyelet) hozzáférési pontjait értjük.

⁷ Digital Enhanced Cordless Telecommunications = továbbfejlesztett digitális, zsinór nélküli távközlés.

- a digitális kapcsolóközpontoknál használt *mellékek elnevezéséből*⁸ következtetni lehet a felhasználók nevére, illetve beosztására. A kijelzőn megjelenítendő információt a szervezeteknél általában központilag határozzák meg, melyek tartalmukat tekintve többnyire nevet vagy beosztást hordoznak magukban (a Magyar Honvédség esetében a kijelzőn a beosztás jelenik meg);
- a *mellékek fővonal-elérési jogosultsága* és a melléken *aktivizált szolgáltatások* a mellék felhasználójának vélhető beosztására (hierarchiában elfoglalt helyére) adnak következtetési lehetőséget;
- a *fővonalak, trónkok száma, neve* a „külvilággal” való kapcsolatára utal. Az analóg fővonalak típusai (HM, BM stb.), a digitális trónkok nevei információt adnak a csomópont környezetéről;
- az *útvonal-irányítás* a hálózat felépítéséről ad tájékoztatást. Magában foglalja a fő- és tartalék útvonalakat;
- a *tarifikációs adatok* – amelyeket minden digitális kapcsolóközpont gyűjt – tartalmazzák a mellékek által hívott számokat, a hívások idejét, időtartamát és költségeit.

A felsorolt paraméterek információtartalmából adódik, hogy a digitális kapcsolóközpontok által hordozott és tárolt információkat egyrészt védeni kell, másrészt szükség szerint a rendszer sérülése, hibája esetén az eredeti állapotot vissza kell állítani. A helyreállítást az adattároló dublázásával, másolásával lehet elérni, amelyet a rendszeren bizonyos időszakonként, illetve rendszerszintű konfigurációs változtatások után, mentések elvégzésével kell végrehajtani.

A kapcsolóelemekhez hozzá lehet férni a helyszínen közvetlenül csatlakozva, vagy távoli hozzáféréssel keresztül. A távoli hozzáférés a központi felügyelet számára teszi lehetővé a beavatkozást, és a helyi programozási képességet meghaladó esetekben, valamint a hálózati szintű beállítások esetében kerül felhasználásra.

A digitális kapcsolóközpontokhoz történő hozzáférés esetén egyéni jelszavakat kell alkalmazni, személyenként más-más belépési kóddal, a későbbi azonosíthatóság céljából.

A kapcsolóelemekhez a belépésre jogosult személyeknek csak a *jogosultsági szintjüknek* megfelelő mélységig szabad a hozzáférési lehetőséget megadni, mivel a szabályozatlan hozzáféréssel a teljes rendszer kiszolgáltatottá válhat.

---

⁸ A digitális kapcsolóközpontoknál opcionálisan szöveges információt fűzhetünk a mellékek száma mellé azonosítás céljából, ezek a kijelzővel rendelkező készülékeknél leolvashatóak. A mellék neve, mint kiegészítő információ, nemcsak a hívott fél számára ad segítséget az azonosításhoz, hanem a hálózat-, illetve rendszerfelügyelőknek is.

Ilyen szintek lehetnek például:

- állapot-lekérdezési jogosultság;
- portok ki- és bekapcsolása;
- jogosultság-, felhasználói név-, hívószám-változtatás és -törlés;
- útvonal-irányítás, rendszerszintű konfiguráció-változtatások.

Biztonsági követelmény, hogy mindennemű belépés és beavatkozás egyazon naplófájlba kerüljön bejegyzésre, amelyből a belépő személyek, tevékenységek, belépési felületek (portok, vonalak) folyamatosan *nyomon követhetők* és *visszakereshetők*.

Mikrohullámú berendezések hozzáférései nem hordoznak magukban olyan mennyiségű és tartalmú információt, mint a kapcsolóközpontok, de az illetéktelen hozzáférés a csomópont és összekötő vonalainak sérülését, kiesését okozhatja. A mikrohullámú berendezések állapotának figyelése általában központi felügyeleti helyről történik (hibaarány figyelése, tápfeszültség megszűnése, a berendezés valamely részegységének hibája, behatolás jelzést kiváltó esemény történt).

Számítógépes hálózatokat tekintve a belső hálózatokat mindenképpen el kell határolni a külső hálózatoktól. A hálózathoz külső adatátviteli eszköz csatlakoztatását az információk kijutása, illetve a vírusok bejutásának megakadályozása érdekében szigorúan szabályozni és felügyelni kell. A számítógépes hálózaton a működőképesség érdekében egységes szoftveralkalmazást kell megteremteni.

Úgy a kapcsolóközpontok esetében, mint a számítógépes hálózatoknál is, fontos a hálózathoz hozzáférést biztosító jelszavak védelme.

Befejezés

Cikkünkben arra törekedtünk, hogy konkrét hálózati megoldás vagy eszköz speciális tulajdonságaitól eltekintve általánosságban megmutassuk azokat a veszélyeket, amelyek az integrált szolgáltatású hálózatokat fenyegetik. Ezeket a veszélyeket csak akkor lehet kezelhető szintre csökkenteni, ha a védelmi megoldásokat is sokrétűen alakítjuk ki. Nyilvánvaló, hogy ezeket a védelmi mechanizmusokat csak összehangoltan, szorosan egymáshoz illesztve lehet hatékonyan alkalmazni a külső és belső károkozás ellen.

A fizikai védelem megteremtésén túl nagy hangsúlyt kell fektetni az üzemelő rendszer hozzáféréseinek védelmére. Számos korlátozó rendszabályt kell bevezetni az illetéktelen és jogosulatlan személyek kizárása érdekében. Ezeket a hierarchikusan kialakított hozzáférési mechanizmusokat és módszereket csak egységes biztonságpolitikai alapelvekből kiindulva, a szükséges funkciókat figyelembe véve lehet kialakítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Joint Doctrine for Command, Control, Communications and Computer (C4) Systems Support to Joint Operations JP 6-0, 1995.
- Kassai Károly:
A fizikai biztonság, mint az adatbiztonság pillére.
Katonai Logisztika, 8. évfolyam, 2000/3. szám.
- NATO glossary of communication and information systems terms and definitions AAP-31, 1998.
- Network Centric Warfare: A Place in Our Future?
www.defense.gov.au/aerospacecentre/publishpaper74.
(letöltve: 2001.10.01.)
- Rajnai Zoltán:
A tábori alaphálózat vizsgálata és digitalizálásának lehetőségei egyes NATO-országok kommunikációs rendszereinek tükrében.
Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2001.
- Szemelvények az EU informatikai biztonsági irányelveinek megfelelő nemzetközi ajánlásokból és szabványokból.
Informatikai biztonsági módszertani kézikönyv.
8. sz. ajánlás, 2. sz. melléklet.
- Az információs társadalom veszélyforrásai.
ZMNE VSZTK EH tanszék, 2002.

**A MAGYAR RÁDIÓFELDERÍTÉS KIALAKULÁSA ÉS
MŰKÖDÉSE A KEZDETEKTŐL
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG***

„A korszerű rádiófelderítés (angolul COMINT – Communications Intelligence): a rádióelektronikai felderítés (SIGINT – Signals Intelligence) részeként, rádiófelderítő, rádióiránymérő, elektromágneses jelanalizátor- és deszifrátorberendezésekkel a rádiófrekvenciás tartományban működő távközlési rendeltetésű elektromágneses sugárforrások felfedését; térbeli elhelyezkedésének, technikai jellemzőinek meghatározását; jeleinek rögzítését, megfejtését célzó szervezett tevékenység.”

(Hadtudományi Lexikon)

Az ember, amióta csak létezik, alapvetően kíváncsi természetű. A fejlődés folyamán ez a kíváncsiság, ami korábban csak ösztönszerűen működött, mind tudatosabbá vált, és az idők folyamán eljutott oda, hogy szinte „iparszerűen” üzze mások tevékenységének megfigyelését: adatokat gyűjtsön a szomszéd törzsek, országok, népek titkairól; haderejéről, fegyvereinek, szerszámainak számáról, minőségéről; a férfiak erejéről, vagyonukról, állataik számáról – egyszóval mindarról, ami esetleg megszerezhető és saját környezetét pedig gazdagíthatja vele. Eljutunk tehát ahhoz az időhöz, amikor a kíváncsiság hírek szerzésévé alakul, és az ókor ilyen természetű, közismert példái is bizonyítják ennek szükségszerűségét, mely győzelemhez vezethette az adott országok hadseregeit. A mongol-tatár invázió is hírek szerzésével kezdődött, és nem történt ez másképpen a magyarok honfoglalását illetően sem.

Átvitt értelemben a hírszerzés egyik formájának tekinthető az emberi hallgatóság is, és ezt a tevékenységet – egy kis túlzással – a lehallgatás „őskorának” is nevezhetjük. A várak, kastélyok építéskor gondosan ügyeltek arra, hogy olyan épületrészeket alakítsanak ki, amelyek lehetetlenné tették a hallgatóságot. Ilyen pl. a sárospataki vár bástyaszobája, ahol a „rózsa alatt” (subrose) elhangzottak, legalábbis egy ideig, titokban maradtak. De hasonló épületrészek találhatók a tiszadobi Andrassy-kastélyban is.

Az egyes történelmi korok technikai fejlődései beleszóltak a hírszerzés fejlődésébe, különösen a 19. és 20. század idején, amikor egyre-másra következtek be a tudományos és technikai felfedezések, s jöttek létre a feltalálók által megalkotott újabb és újabb rendszerek és eszközök a fizika, a kémia, a matematika, valamint egyéb tudományok területein.

---

* A tanulmány „A magyar katonai rádió(elektronikai) felderítés története” című, kiadásra tervezett könyv II. fejezete. Az I. fejezet a Felderítő Szemle 2003. évi 3. számában jelent meg.

Ilyen volt a Samuel Morse (1791–1872) amerikai kutató által feltalált, vezetékhez kötött elektromágneses távirókészülék és a feltalálóról elnevezett jelrendszer megalkotása. Találmánya kezdetben vezetékes összeköttetést biztosított két végpont között. Az első vezetékes táviróvonal 1843-ban épült ki Észak-Amerikában, Washington és Baltimore városok között.

Magyarországon 1849 óta használták a vezetékes távirót. Hazánkban 1881-től kezdődően működött az első telefonközpont, 1895 végétől több mint harminc városban működött közcélú telefonhálózat. 1893-ban szólalt meg a rádió őse, a Puskás Tivadar (1844–1893) által feltalált rádióhírmondó. Ezt követően 1914-ben állították rendszerbe az első rádió-szikratávíró állomást a Csepel-szigeten.

A rádió felfedezése és a rádióval kapcsolatos alkalmazások kifejlesztése több jeles feltaláló nevéhez fűződik (Hertz, Marconi, Popov). A rádiózás gyors ütemű elterjedése jelentősen megnövelte a hírközlés sebességét, amelynek következtében megnövekedett a katonai vezetés operativitása, hiszen addig futárokkal, postagalambokkal, szemaforos jelzőrendszerekkel, fénytávíróval és egyéb hírközlő eszközök útján terjedtek az információk.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben megjelentek a híradástechnika újdonságai, a már említett morzetávíró, majd a távbeszélő és a rádió. A katonai felső vezetés operatív tevékenységét megerősítette mindezen eszközök alkalmazása. Lehetővé tették a Fővezérkar intézkedéseinek gyorsan és titkosan történő továbbítását, hiszen a híradás fejlődése magával hozta a rejtjelző eljárások korszerűsítését és intenzívebb használatát, amelyet természetesen követett az újfajta megfejtői eljárások kidolgozása is. Végül is a morzeábécé is egyfajta rejtjelzés, mivel aki nem ismerte, azaz nem tudta értelmezni, nem volt képes elolvasni az üzenetet.

A Monarchia hadseregében 1896-tól vezényeltek hallgatókat Tullnba (Ausztria), az ott létrehozott távirász-iskolára, és a vegyes nemzetiségű legénységből magyar, német és szláv nyelvű távirászokat képeztek. (Egy személyes megjegyzés: Édesapám 1908-tól 1911-ig teljesített szolgálatot az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében, és ő is az említett iskolán kapott távirász-kiképzést.)

A távirászok felszerelését a Morse-rendszerű „1877” és „1892” mintájú vezetékes táviró adó-vevő készülékek képezték, amelyek az első világháború végéig voltak rendszerben.

Természetesen más országok hadseregében is elterjedtek ezek a híradástechnikai újdonságok, és ott is igyekeztek kihasználni az eszközök által nyújtott információátviteli lehetőségeket.

Az is természetes volt – mint minden új eszköz esetében –, hogy az alkalmazott híreszközöket vizsgálva, megpróbálták kihasználni és támadni annak gyenge pontjait. Az információ birtoklása mindig is fontos szerepet játszott a felek és ellenfelek között. Az információ megszerzésével foglalkozó szakemberek rájöttek arra, hogy a vezetékes híradás támadható (lehallgatható), mivel a vezetékes táviróvonalakat megcsapolva (azokra fémes úton rákapcsolódva) az óhajtott információ birtokába lehet jutni. Ugyanez a lehetőség mutatkozott a rádióhíradás

lehallgatása esetében is. A szemben álló fél által használt rádiófrekvenciákat felkutatva, felderítve, majd azokra ráállva a rádiótávíratok lehallgathatók, megszereshetők voltak. Ezt a törvényszerűséget ismerve és tudva az eszközhasználók – márpedig egy hadsereg a legnagyobb híreszköz és rendszer használói közé tartozik –, törekedtek arra is, hogy az információkat eltitkolják az illetéktelenek elől, ezért titkosították azokat. Különböző rejtjelző eljárásokat alkalmazva olvashatatlaná tették a nyílt szöveget. Előfordultak olyan esetek is, amelyekben az arra hivatottak kényelmességből, hanyagságból vagy egyéb okokból kifolyólag nem titkosították az információt – jelentéseket, utasításokat, egyéb fontos közleményeket –, így eleve lehetőséget biztosítottak a gondosan megszervezett tevékenységek kudarcához. Az első világháborúban is volt erre példa, sőt arra is, hogy „titkosított” szövegeket az ellenfél nemcsak lehallgatta, hanem meg is fejtette. Ennek tudatában szervezték meg az első világháború idején a felderítés különböző formáit, így többek között a rádiófelderítést.

Ausztria–Magyarország hadseregében **18-féle** első világháborús **hírszerző szolgálati ág működött**, amelyek biztosították a megfelelő tájékozottságot a magasabb parancsnokságok és a Fővezérség számára.

Érdemes megfigyelni azt a pontosságot, ahogyan a másfél tucatnyi szolgálatot megszervezték, olyannyira, hogy a háború befejezése után, és később is nem egy esetben **kiinduló szervezési alapnak tekintették**.

Az első világháború után a magyar honvédség vezérkarának alárendeltségébe tartozó felderítő és elhárító osztály struktúráját **Sztójay (Sztójakovics) Döme vk. ezredes** (1883–1946) építette ki, és ehhez a volt osztrák–magyar hadsereg hasonló szervének felépítését és szabályait vette alapul.

Nézzük meg, hogy milyen szolgálati személyek voltak hivatottak a korabeli felderítésen keresztül az információszerzésre:

- hírszerző tisztek,
- kémek,
- árokmegfigyelők,
- gyalogsági megfigyelők,
- felderítő járőrök,
- propagandajárőrök,
- tüzérmegfigyelők,
- tüzér hangmérők,
- tüzér fénymérők,
- léggömbök,
- távfényképezők,
- **távbeszélő lehallgatók,**

- **rádiólehallgatók,**
- repülőfelderítők,
- zsákmányolt okmányokat–iratokat feldolgozók,
- hadifogoly kihallgatók,
- lakossági kikérdezők,
- hazatérők beszámolóit feldolgozók.

A fenti felsorolásban látható, hogy vizsgálódásunk szempontjából a két legfontosabb felderítési forma (távbeszélő- és **rádiólehallgatás**) már akkor is létezett.

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a megszerzett információk miképpen jutottak el a legfelsőbb katonai vezetéshez, vagyis a Fővezérséghez.

A Fővezérség hírszerző központja szám szerint tíz osztályból állt, amelyek a következők voltak:

- a) a szövetséges államok információit feldolgozó osztály;
- b) sajtóhíreket feldolgozó osztály;
- c) cenzúratúrák jelentéseit feldolgozó osztály;
- d) **katonai attasék jelentéseit feldolgozó osztály;**
- e) **egyéb források adatait feldolgozó osztály;**
- f) belső felderítő szolgálat jelentéseit feldolgozó osztály;
- g) arcvonal-propagandát szervező osztály;
- h) **desifrirozók (rejtjelmegfejtők) jelentéseit feldolgozó osztály;**
- i) fogolykihallgatók jelentéseit feldolgozó osztály;
- j) **külföldről érkező egyéb hírszerzési jelentéseket feldolgozó osztály.**

A fenti felsorolásból világosan kitűnik, hogy a rádiófelderítés útján megszerzett táviratokat rejtjelmegfejtők fejtették meg, és külön osztály végezte a jelentések feldolgozását.

Az információ útja a következő volt: A 18-féle információszerző és -forrás szolgálat alegységei által szerzett és az ellenség tevékenységével kapcsolatos jelentései a magasabb parancsnokságok illetékes tisztjeihez kerültek. Itt működött a távbeszélőn lehallgatott információk elemzésére és értékelésére szervezett értékelő csoport. A csoport az értékelt adatokat a Fővezérséghez továbbította az illetékes információszerző osztályokon keresztül.

A rádiófelderítésből származó adatokat a hadsereg-parancsnokságnál létrehozott desifrirozó (rejtjelmegfejtő) csoporthoz, majd az eredményeket a magasabb parancsnokságokhoz és a Fővezérséghez továbbították. A magasabb parancsnokságok a Fővezérség desifrirozó osztályától is kaptak „megfejtett adatokat”, amelyek segítették a rejtjelmegfejtők munkáját. Megjegyzendő, hogy a híradástechnika az idő táji fejlettsége tette lehetővé, hogy a rádiólehallgatás – akkor még leginkább nyílt forrásokból származó, de megbízható – adatokat szolgáltatson a hadvezetésnek, és ennek jellemző példái a szakirodalomban is megtalálhatók.

Rádiófelderítő adatok alapozták meg azt a jelentős hadisikert, amelyet az első világháború történetében tannenbergi győzelemként említenek. Az 1914 augusztusában lezajlott hadműveletekben a német csapatok győzedelmeskedtek a cári hadseregek felett. Történt ugyanis, hogy a német rádiófelderítés kódolatlan orosz üzeneteket fogott el, és az üzenetek értékelése során kiderült, hogy azok az éppen szemben álló két orosz hadseregről szóló információkat tartalmaznak. Az érintett orosz hadvezetés **semmiféle rejtjelző eszközt nem alkalmazott** – pedig ekkor már az orosz oldalon is a közlemények titkosítására szolgáló, úgynevezett kódkönyvek álltak rendelkezésre –, így a német hadvezetés pontosan tudta követni az ellenséges hadmozdulatokat. **A német hadvezetés tisztában volt az ellenség terveivel, a támadók erőviszonyaival, a gyalogságot, lovasságot támogató tüzérő nagyságával.** Mint ahogyan később nyilvánosságra került: az orosz vezérkar számára nemcsak új, hanem szokatlan is volt a drót nélküli rádió-üzenetváltás, és a rádiósok akkor sem szívesen használták rejtjelző eszközeiket, ha rendelkeztek is vele.

Érdekes véletlen, hogy a harcok idején, egészen pontosan 1914. augusztus 21-én délután napfogyatkozás volt, és ez pszichésen erősen hatott a mélyen vallásos orosz katonákra, akik ilyen jelenséget addig még sohasem láttak, arra felkészítve sem voltak, minek következtében teljesen megzavarodtak. Így nemcsak a hadvezetés által elkövetett súlyos hiba – az üzenetek kódolatlan volta –, hanem a természeti jelenség által okozott zűrzavar is megpecsételte sorsukat.

Természetesen még más okai is voltak a kudarcnak, többek között az is, hogy hiányos volt a telefonvonalak kiépítettsége az egyes orosz csapattestek között. Volt olyan magasabbegység, ahol teljességgel hiányzott a tábori telefon, ezért lovas küldöncök / futárok biztosították az összeköttetést. Az információáramlás teljesen lelassult, vagy ellehetetlenült. Így történhetett, hogy más lehetőség híján a rádió-összeköttetést vegyék igénybe, az ellenség pedig lehallgatott minden üzenetet. **Ezeket oroszul jól tudó fordítók segítségével lefordították, ami által a legféltettebb titkokra is fény derült.**

A kezdeti sikereken felbuzdulva **a németek jelentékeny mértékben megerősítették rádiólehallgató szolgálatukat.** Öt mozgó rádiólehallgató állomást hoztak létre, amelyek mellett még három állandó telepítésű és nagy teljesítményű rádiólehallgató központtal is rendelkeztek.

A győzelem a kiválóan működő rádiófelderítő szolgálat tevékenységén is múltott, ám annak elismerése elmaradt. Azt Hindenburg sem pótolta – lehet, hogy konspirációs okokból –, aki 1914. augusztus 23-án vette át a német főparancsnokságot és került a 8. német hadsereg élére.

A két világháború között, illetve a második világháború során a rádiófelderítés világszerte nagykorúvá vált, és mindkét oldalon jelentős mértékben járult hozzá a hadászati és hadműveleti sikerekhez. A rádiófelderítés eredményeiről számos példát említ a szakirodalom és a második világháborús szaktörténelmi visszaemlékezések. A számos példa közül történelmet formáló jelentőségüknél fogva kiemelkednek a következők:

- *Pearl Harbor 1941. december 7-ei megtámadásával kapcsolatban:*

1941. november 26-án a német birodalmi rádiófelderítő szolgálatnak Hollandiában települt és a tengeralatti nemzetközi telefonkábelek lehallgatására szakosodott egyik alegységénél sikerült lehallgatni Roosevelttel amerikai elnök és Churchill brit miniszterelnök közötti telefonbeszélgetést. Ennek során Churchill jelezte, hogy a japán flotta – hat repülőgépanyahajóval – a Hawaii-szigetek felé tart és valószínű célpontja Pearl Harbor kikötője.

1941. december első napjaiban az amerikai rádiófelderítő szolgálatnak sikerült lehallgatni és megfejteni a japán diplomáciai szolgálat „Purple” fedőnevű kódolt üzenetét. Ebben utasították a washingtoni japán nagykövetséget az összes titkos anyag megsemmisítésére és az evakuálásra történő felkészülésre.

- *A tengeralattjárók elleni háború megnyerésére vonatkozóan:*

A brit felderítésnek sikerült megszerezni a **német hadvezetés „Ultra” kódnevű rejtjelző készülékét és általa megfejteni a német tengeralattjárók folyamatosan lehallgatott helyzetjelentéseit.** Ezt követően gyors ütemben csökkent a német tengeralattjáró flotta eredményessége, **minek következtében a szövetségesek megnyerték a tengeralattjárók elleni háborút.**

- *A német keleti frontot illetően, 1941-től:*

A szovjet szárazföldi csapatok egyik lehallgató távirásza Kurszk térségében, pusztán beszédsajátosságai alapján felismerte egy német „Tigris” páncélosadosztályban szolgáló távirász adását, amelyből kitűnt, hogy a hadosztályt átdobták a keleti arcvonalra, s ezáltal az erőviszonyok lényegesen megváltoztak. Ezt érzékelve megtették a szükséges ellenintézkedéseket. A szovjet távirászt később igen magas kitüntetésre terjesztették fel.

A második világháborúban ilyen nagy teljesítményű nemzetközi rádiófelderítő képességek mellett kellett **a magyar rádiófelderítő szolgálatnak működni és szakmailag helytállni.**

A történelmi áttekintést a hazai rádiófelderítő szolgálat kialakulásának elemzésével folytatjuk.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében is működött közös rádiólehallgató szolgálat. Ennek vezetője **Pokorny Hermann vezérkari százados** volt, aki a szakmai körökben a „láthatatlan” elnevezést kapta, mivel a nyilvánosság előtt nem sokat szerepelt.

Ez a csaknem elfelejtett nagyszerű hírszerző aranybetűkkel írta be nevét a magyar hírszerzés történetébe. Pokornynak 1914-ben sikerült lehallgatott orosz katonai rejtjelzett táviratokat megfejteni. Tevékenységének kezdete 1914. szeptember 6-ra tehető. A Przemyslben (ma Lengyelország, akkor Galícia) települt közös osztrák–magyar hadsereg főparancsnokság rádiólehallgató állomása orosz rejtjelzett táviratokat hallgatott le, amelyeket Pokorny százados kitűnő orosz nyelvtudására támaszkodva megfejtett. Az első sikereken felbuzdulva tovább próbálkozott, és amikor a főparancsnokság áttelepült, ő visszamaradt és a frontközelben először egy, majd négy rádiólehallgató állomással folytatta a rádiófelderítést és a rejtjelmegfejtést.

Miután Pokorny százados megtudta, hogy a főparancsnokság csak a nyílt táviratok lehallgatását szorgalmazta, az új lehetőségeket felismerve és saját kezdeményezésre elhatározta, hogy minden tudását latba vetve megfejti az orosz rejtjelkulcsokat. Fáradozásai hamarosan sikerrel jártak. 1914. szeptember 6. és 1916. március 1. között körülbelül 10 000 (tízezer) darab lehallgatott táviratot fejtett meg. **Ez hihetetlenül magas megfejtői teljesítmény volt!**

A legfelsőbb parancsnokságot folyamatosan látta el megfejtett híryanaggal. Közülük három olyan kiemelkedő esetet kell megemlíteni, amikor a hadisikerek elérésében Pokorny századosnak oroszlánrésze volt:

Az első: Az orosz „gőzhenger” megállításánál és visszagördítésénél játszott meghatározó szerepet az a megfejtett közleménycsomag (240 távirat), amelyből **szerezett információk lehetővé tették, hogy a négy hadseregből álló orosz támadást, vagyis a „gőzhengert” sikerült megállítani, majd az eredeti helyzetet visszaállítani** az 1. osztrák–magyar és a 9. német hadseregeknek. Mindez 1914 decemberében történt.

A második: A gorlicei áttörésnél 205 db megfejtett táviratból nyert információk segítettek a hadvezetést a sikerhez. Ez 1915 márciusában zajlott, számos hadászati jelentős helység és hídfő került visszafoglalásra, és végül június 2-án visszafoglalták Przemysl is.

A harmadik: Ez volt Pokorny százados tevékenységének csúcspontja 1915. augusztus 25-én, amikor is elfoglalták Breszt-Litovszk városát. 53 táviratot fejtett meg, amelyekből kiderült az ellenséges erők csoportosítása és szándéka. Nevezetesen az, hogy az orosz védők az éjszaka folyamán visszavonulást terveztek végrehajtani, ami lehetővé tette az osztrák–magyar és német erőknek, hogy a várost rajtaütésszerűen elfoglalják.

Annak ellenére, hogy a felsorolt hadi sikerekben a megfejtett táviratok tartalmi adatai döntő fontosságúak voltak, **a teljesítmény elismerése (sajnos) ezúttal is elmaradt.**

Ismerkedjünk meg egy kissé bővebben ezzel a híres magyar rejtjelmegfejtő hírszerző tiszttel. Az általános és szakirodalom tanulmányozása során 1978-ban, 1999-ben és 2000-ben találkoztam személyét méltató cikkekkel, munkásságát elemző és bemutató írásokkal. Lexikonok, hadtörténeti írások sajnos nem tesznek említést róla. Szerencsére birtokomban van egy életrajzi mű, amely részleteket közöl a megfejtőről. Ebből ismertetek néhány adatot.

Pokorny Hermann vezérezredes (kinevezési éve: 1945) 1882. április 7-én született a morvaországi Kremsierben (csehül Kromerizben). Pályafutását 1901-ben hadnagyként kezdte. 1903-ban főtiszti tanfolyamra vezényelték, azt követően vezérkari tisztként Grazban szolgált. Anyanyelve német és cseh volt, de később bolgárul, lengyelül, majd 1911-ben – három hónap alatt – oroszul is megtanult. Magyarul csak azután, hogy 1918-ban, a Monarchia összeomlása után, Magyarországot választotta hazájául és ide is nősült.

Az első világháború kirobbanásakor – mint vezérkari tiszt –, az osztrák–magyar hadsereg főparancsnokságára került, és ott kapta a vezérkari főnöktől azt a megbízást, hogy szervezze meg a rádióadások lehallgatását, és lásson hozzá a rejtjelzett táviratok megfejtéséhez.

Tulajdonképpen **ettől az időponttól számítható a vezérkari szinten szervezett későbbi magyar rádiófelderítő és rejtjelmegfejtő szolgálat kezdete!** A jelzett szervezési és műveleti feladatokat kiválóan oldotta meg.

Pokorny Hermann igen széles látókörű, nagy műveltségű, kiváló szellemi képességű katona volt, aki diplomáciai rátermettséggel is rendelkezett. Így nem kizárt, hogy 1917-ben tagja volt az osztrák–magyar fegyverszüneti delegációnak Breszt-Litovszkban.

1945 februárjában, mint nyugállományú altábornagy, tanácsadó volt Malinovszkij marsall hevesi főparancsnokságán, mivel 1945. január 16-án a Ráday utcában átállt a szovjetek oldalára. A Malinovszkij főparancsnokságán töltött idő alatt történt meg az, hogy a marsall kérésére Pokorny altábornagy átadta az 1914-ben általa megfejtett és megőrzött orosz táviratok nyílt szövegét, hozzá csatolva a megfejtés levezetésének szaktörténeti dokumentumait is.

Pokorny Hermann nemcsak 1917-ben, de 1945-ben is tagja lett a magyar fegyverszüneti bizottságnak. Később jóvátételi kormánybiztos volt, majd a Külügyminisztériumban dolgozott a hadifogoly osztály vezetőjeként. 1949-ben megszüntették munkaviszonyát, nyugdíjat azonban, mint volt horthysta tiszt nem kapott. Ezután katonai szakirodalom fordításából élt. Nyugállományba egyébként kétszer vonult. Először 1935-ben helyezték nyugállományba, mivel szembekerült Gömbös Gyulával, az akkori miniszterelnökkel.

Visszaemlékezéseit haláláig (1960) folyamatosan írta. Befejező soraiban egy kissé rezignáltan, de büszkén így vall: *„Életem sokoldalú munkálkodása feledésbe ment. Azért nem panaszkodom, mert érdemes volt élni... A munka volt az életem...”* Hogy az utolsó mondat mennyire igaz volt, azt az is bizonyítja, hogy hetvenéves korában is aktív volt, fordított, cikkeket írt és franciául is megtanult. Példamutató életét méltán lehet a magyar hírszerző közösség fiatal tisztjei elé állítani.*

---

* Pokorny Hermann (1882–1960) visszaemlékezéseit „Emlékeim. A láthatatlan hírszerző” címmel három éve jelentette meg a Hadtörténelmi Levéltárral karöltve a Petit Real Kiadó.

Visszatérve a rádiófelderítés-történelemhez, Magyarországon 1918 októberében győzött az őszirózsás forradalom. Kikiáltották a népköztársaságot és megalakult az önálló magyar polgári kormány. Létrehozták azokat a szervezeteket is – külügy, hadügy –, amelyek biztosíthatták a tájékozottságot az egyébként igen ellentmondásos európai politikai állapotok közepette. Gondoskodtak arról is, hogy megalakítsák a felderítéssel foglalkozó katonai szervezeteket, és így jött létre a Honvédelmi Minisztériumon belül a hírszerző és a katonapolitikai osztály, amelynek első vezetője Sztojakovics – később Sztójay – Döme, a német orientáltságú vezérkari tiszt lett.

1919. március 21-én újabb változás történt: létrehozták a tanácsköztársaságot, és megváltozott a hírszerzés irányultsága és szerkezete, amely a hadsereg-parancsnokság vezérkarában, **annak II. csoportjaként működött**. Abban az időben hat alcsoport tartozott hozzá, többek között a rejtjelző és elhárító, valamint a nyilvántartó csoport. Ez utóbbit vezette Pokorny Hermann vezérkari alezredes. A vöröshadsereg hadtesteinél is működtek hírszerző csoportok. A tanácsköztársaság rövid fennállásának ideje alatt folytatott hírszerző tevékenységről nem maradtak fenn hiteles írásbeli anyagok, ezért az akkori tevékenység nem követhető és nem értékelhető.

A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) igen kemény intézkedéseket kívánt foganatosítani a vesztes központi hatalmakkal szemben, és ebben a vonatkozásban Magyarország sem volt kivétel. Az egyéb vonatkozású, igen fájó drasztikus intézkedéseken túl (pl. területi elcsatolások, lakosságvesztés stb.), a katonai rendelkezések is súlyosak voltak. Meg kellett szüntetni az általános védkötelezettséget, csak önkéntes haderő fenntartására volt lehetőség. **Meghatározták annak pontos létszámát is, amely legfeljebb 35 000 fő lehetett.** Mintha csak a mai Magyar Honvédségről tájékoztatnám a kedves olvasót... Ezen belül a tisztek létszáma nem haladhatta meg az 1750 főt. A tiszthelyettesi állomány létszáma is korlátozott volt. Repülőgépek és harckocsik egyáltalán nem lehettek, ezek gyártása is tilos volt. A könnyű- és nehézfegyverzet mennyiségét darabszámra határozták meg. Tilos volt a hadsereg- és hadtestvezetésben szintek szervezése, és a legfelsőbb tervező–szervező vezetési szerv, vagyis a vezérkar működése. A rendkívül szigorú előírások betartását az országunkban delegált és működő Katonai Ellenőrző Bizottság (KEB) végezte. A nyomás csak 1927 után kezdett enyhülni.

1920–1927 között komoly gondot okozott a rejtett szervezés végrehajtása. A tilalmak ellenére is működött egy rejtett vezérkar. A Honvédelmi Minisztérium keretein belül létrehozott VI. csoportfőnökség látta el ezt a feladatot, és ennek égisze alatt tevékenykedett a **VI/2. osztály, amelynek feladata kettős volt: hírszerzés és kémelhárítás.**

Pokorny Hermann 1920 novemberétől 1925 áprilisáig a rejtve működő vezérkar Nyilvántartó Irodájának „X” osztályát (sifre-osztályt) szervezte és vezette. Ügyes manipulációkkal elérte, hogy hasznos információkat szerezzen. Ezáltal sikerült neki a Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium illetékeseit folyamatosan hiteles információkkal ellátni. Különösen fontos volt ez az 1921. október második felében bekövetkezett „királypuccs” idején.

Pokorny információ- és hírforrásai között az egyik kiemelkedő forrás a posta volt, ahonnan a külföldi képviseltek táviratanyagainak másolatai rendszeresen az „X” osztály (rejtjel osztály) beosztottainak íróasztalaira kerültek. Anyag és tapasztalatsere céljából kapcsolatot tartottak fenn Béccsel és Berlinnel is. Desifírozó (rejtjelmegfejtő) utánpótlásról is gondoskodtak. Ebből a célból Pokorny vezetésével több hetes tanfolyamot szerveztek, ahol különböző rejtjelzés-eljárásokat ismertettek, majd a rejtjelfejtői módszerek ismertetésén és oktatásán túl, Pokorny személyes tapasztalatai is szóba kerültek. Az osztály vezetését később addigi helyettese, **Kabina Vilmos** ezredes vette át.

Pokorny Hermann, aki 1925. május 1-jétől már vezérőrnagy volt, két esetben is tartott nyilvános előadást az orosz rejtjelkulcsok megfejtéséről. (Az egyik ilyen előadást 1935. február 12-én tartotta).

Pokorny tábornoct 1937-ben másodsor és véglegesen nyugdíjazták. Attól az időponttól kezdve már nem volt köze a honvédség ügyeihez. A továbbiakban magánvállalatoknál és a Hadtörténeti Levéltárban, mint kutató dolgozott.

Miután a nemzetközi KEB ellenőrző tevékenysége lazult, majd 1927. március 27-én megszűnt, megkezdődött a hadseregfejlesztésre vonatkozó elképzelések és tervek kidolgozása. Az első döntés ebben az irányban 1927 decemberében látott napvilágot, és három ütemben tervezték megvalósítását 1928–1930 között.

Visszaállították az általános hadkötelezettséget. Beindították a hadsereg felszerelését javító programokat. Új híradó és műszaki alakulatok felállítását hajtották végre.

1928-ban megalakult a Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT), amelynek tagjai voltak: a kormányzó, a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a m. kir. honvédség főparancsnoka, a honvédvezérkar főnöke.

A Honvédelmi Minisztérium 1930-ban adta ki a **Hírszerző Szolgálat** ellátására vonatkozó szervezési és működési szabályzatot. Ebben rögzítették a hírszerző szolgálat struktúráját, szerveit, azok feladatait, továbbá az irányításukra vonatkozó elveket, valamint a hírszerzés eszközeit. Megszabták, hogy a híradó csapatok kötelesek **vezetékes és rádiólehallgató szolgálatokat** működtetni. Ezek technikai eszközeként a **távbeszélő lehallgató, rádiólehallgató és a rádió-iránymérő készülékeket** írták elő.

Fontos megemlíteni, hogy a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnöksége, ami a rejtett vezérkart foglalta magában, ebben a formában 1932-ig működött. Az említett fejlesztési időszakban, az újonnan szervezett egységeknél létrehozták a VI/2. osztály alosztályait is, amelyek feladata a hírszerzés és a kémelhárítás volt.

1932. szeptember 29-én Gömbös Gyulát kérték fel kormányalakításra. Az új kormány 1932. október 11-én lépett hivatalba, és a miniszterelnök a honvédelmi tárcát is magához vonta. **A Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnökség vezetőjét vezérkari főnökké nevezték ki, a VI/2. osztályból pedig megalakították a VKF 2. osztályát.** Ez az osztály volt a vezetékes és rádiólehallgató szolgálat elöljárója.

1935-ben Somkúthy József altábornagy, vezérkari főnök megbízta Pokorny altábornagyot a vezérkaron belül a sifre osztály vezetésével, továbbá azzal a feladattal, hogy szervezze meg a dezinformációs (lélektani megtévesztő) szolgálatot. Pokorny 1936-ban felvette a kapcsolatot a német nagyvezérkarral és tanulmányozhatta a magyar beszerzésre szóba jöhető, akkor már tömegesen gyártott rejtjelzőgépet. (Valószínűleg az Anton Scherbius által tervezett és kifejlesztett ENIGMA kódnevű rejtjelzőgépről lehetett szó akkoriban.)

A második világháború kitörése után (1939) a m. kir. honvédség – a közismert módon és formában –, fokozatosan bevonásra került a háborús tevékenységekbe. 1942-ben a vezérkari főnök módosította a már korábban kiadott Hírszerző Szabályzatot, és a háborús viszonyoknak megfelelő feladatokat írt elő.

Abban az időszakban a hírszerzés szervezője és vezetője a már említett VKF 2. osztály volt. A megnövekedett feladatok, a mintegy tíz feladatkör ellátására különböző szakfeladatokat ellátó alosztályokat, csoportokat és alcsoportokat hoztak létre. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

- nyilvántartó alosztály, rövidítése: **NYIL**;
- központi offenzív alosztály, rövidítése: **KOFFA**;
- defenzív alosztály, rövidítése: **DEF**;
- **„X” alcsoport**;
- attasé alcsoport;
- közigazgatási csoport;
- szabotázs alcsoport;
- bakteriológiai alcsoport.

Az említett rövidítéseket az okmányokban hivatalosan használták, és azokkal rendszeresen lehetett találkozni a rádiólehallgató szolgálat jelentéseiben.

A fenti szervezeti elemekkel kapcsolatban a következők állapíthatók meg:

A NYIL alosztály a tájékoztató szolgálat feladatát látta el arcvonala történő bontású szervezésben (szovjet, balkán, román, angol stb. arcvonallal.)

A KOFFA alosztály feladata a hírszerzés szervezése, vezetése és irányítása volt.

A DEF alosztály a kémelhárítással foglalkozott.

Az „X” alcsoport feladata volt a **rádiólehallgatás megszervezése, irányítása, rejtjelzett táviratok megfejtése**, továbbá egyes rejtjelzési feladatok ellátása. Vezetője tábornoki rendfokozatú személy volt, de nem valószínű, hogy Pokorny tábornok lett volna, mivel emlékiratában erről nem tesz említést. Az alcsoport rádiólehallgató részlege naponta 8-10 rádióállomást hallgatott le. Főként a Budapesten akkreditált külföldi követségek adásait rögzítették, és azok közleményeit fejtették meg. A lehallgató állomások és a rádió-iránymérő állomások a fővárosban és egyes nagyobb vidéki városokban települtek. Szoros együttműködésben dolgoztak a német rádiófelderítő szakcsapatokkal. Hiteles források szerint a **Bibó őrnagy** parancsnoksága alatt álló magyar rádiófelderítő alegység 1944 közepétől a német birodalmi rádiófelderítő szolgálat érdekében működött. Szakmai eredményességét a Német Birodalmi Biztonsági Főhivatal VI. osztályának (RSHA – Reichssicherheitshauptamt) illetékesei magasra értékelték és hivatalosan is elismerték.

A második világháborúval kapcsolatban a magyar rádiólehallgató szolgálat tevékenységéről néhány megbízható adattal is rendelkezünk.

1941-ben a Honvédelmi Minisztérium körrendeletet adott ki HM 43530/el. Szab.Szerk.-1931 számon. Ez a körrendelet egy Híradó Szabályzatra vonatkozott és annak 8. számú füzetét képezve: „*A magasabb vezetés híradása*” című segédletet jelentette. Ebben a segédletben a következő fontos meghatározások találhatók:

I. Fejezet. Alapfogalmak 2.2.pont

*„A híradó erőkhez sorolnak, bár nem híradást végeznek a **rádiófelderítő (lehallgató és iránymérő) alakulatok és a vezetékes lehallgató egységek is.**”*

Külön felsorolják a híradó alakulatok között a lehallgató és iránymérő századokat. Számukra feladatul szabják:

- az ellenség híradásának lehallgatását;
- a rádióállomások települési helyének bemérését;
- rádióhírszerzés folytatását.

Alárendeltségüket tekintve egyértelműen meghatározták, hogy **rádiófelderítő és vezetékes lehallgató alakulatok közvetlenül a Fővezérség alárendeltségébe tartoznak**. Ez a meghatározás egyértelműen arra utal, hogy a magyar rádiófelderítő alakulatok 1942-ig szakmailag még nem különültek el, hanem a híradó alakulatok állományában, de már Fővezérségi alárendeltségben működtek.

Újabb változást a rádiófelderítő szolgálat önállóságához vezető úton az alábbi intézkedések jelentettek:

- a) *A HM 42000/el. 1/a-1942. számú – 1942. október 1-től hatályos – intézkedése szerint:*

*„Az eddigi 101/II. híradó zászlóalj kilép a 101. híradóezred kötelékéből, és mint **m. kir. honvéd rádiófelderítő zászlóalj önálló csapattestté válik.***

Az addigi 101/6. lehallgató század ugyancsak kilép a 101. híradóezred kötelékéből és a továbbiakban mint a 101. rádiófelderítő zászlóalj (most már mint fővezérség-közvetlen alakulat) 3. századát fogja képezni. A 101. ráf. zlj. állomáshelye változatlanul Nagyvárad (Erdély), kivéve a 101/3. lehallgató századot, továbbá a zászlóalj kiértékelő részlegét, amelyek állomáshelye Budapest.”

Az intézkedéshez tartozó 56. melléklet az állománytáblát tartalmazza, miszerint az 1. és 2. ráf. szd. állománya egyenként 101–101 fő, a 3. ráf. szd. (hírszerző) állománya pedig 31 fő. Továbbá a zászlóalj vezetőállományát egy zászlóaljparancsnok, három századparancsnok és egy kiértékelő-részleg-parancsnok képezte.

b) *A HM 43000/el. 1/a-1943. intézkedés – érvényes 1943. október 1-jétől – 26/f. pontja szerint:*

A 101. rádiófelderítő zászlóaljjal kapcsolatban szervezési változások léptek életbe, és egy új zászlóalj felállításáról intézkedtek. Az intézkedés 67. számú melléklete egy másik állománytáblát tartalmaz, miszerint:

„A 101. ráf. zlj. kötelékéből a 101/3. ráf. szd. kiválik. Ezt követően a zászlóaljat egy új ráf. századdal és egy anyagjavító (karbantartó) műhellyel erősítem meg.”

„A 102. rádióhírszerző zászlóalj, Budapest állomáshellyel, mint új alakulat kerül felállításra, állományában

- *egy rádióhírszerző századdal,*
- *egy rádiólehallgató századdal,*
- *egy rádióelhárító századdal.”* (Talán rádiózavaró funkcióval?)

A 102. rádióhírszerző zászlóalj a 101/3. ráf. század feltöltött állományából jött létre. A fenti intézkedés 68. sz. melléklete a zászlóalj új állománytábláját tartalmazza és jelzi, hogy a zászlóalj törzsben kiértékelő és megfejtő részleget is szerveztek.

A zászlóalj a VKF / 2. osztály közvetlen alárendeltségébe tartozott, vagyis minőségét tekintve hadászati rádiófelderítő alakulatnak számított! Létrejöttével szakmai elődjét képezte az 1945 utáni években felállításra került rádiófelderítő alakulatoknak.

c) *Egyéb fontos adatok:*

- A m. kir. honvédelmi miniszter 1943. december 20-án kiadott – minősítési jogosultság megállapítására vonatkozó – utasításából kiderül, hogy a hadműveleti rendeltetésű 101. ráf. zlj. a IX. hadtest közvetlen alárendeltségbe tartozott. A hadtestet az erdélyi terület visszacsatolásakor állították fel, és parancsnoksága akkor Kolozsvárott állomásozott. 1944. április 15-én még ott volt. A 101. ráf. zászlóalj akkor Nagyváradon állomásozott.

- 1944. december 25-én megjelent a 101. ráf. zlj. tábori újsága „RÁF. HÍRADÓ” címmel. A néhány lapból álló, belső sokszorosítással készült tábori újságban a személyi állományának szóló hadi tájékoztatókat és egyéb információkat közöltek. (A kutatás során az újságból mindösszesen öt példány volt fellelhető.)

A zászlóalj akkor a dunántúli Bágyszovát térségében települt (Csorna DNY), lehallgatási és iránymérési feladatokat hajtott végre. A zászlóalj parancsnoka **Perényi Sándor alezredes** volt. Az alakulat zárt kötelékben, folyamatos felderítést folytatva, nyugati irányban mozgott, és 1945 elején Purgstall (Ausztria) térségében volt található. Schärding-et elérve valószínűleg felmorzsolódott, a zászlóalj tagjai közül sokan amerikai fogságba estek.

d) *A lehallgató tevékenység dokumentumai:*

- A jól szervezett rádiólehallgatások eredményességét a Levéltárban megőrzött – sajnos csak kis számban fellelhető –, eredeti RÁF. hadműveleti jelentések tükrözik. Az 1942–1943-as évekről összesen nyolc ilyen jelentés maradt az utókorra. Tartalmuk értékes katonai vonatkozású információkat tükröz. Például az 1942. augusztus 26-i napi jelentésben a szovjet erők észak-kaukázusi arcvonalának mélységében állomásozó 4. orosz repülőhadserg-parancsnokság és alárendeltjeinek rádióforgalma lehallgatásának eredményeit jelenti a 101/3. lehallgató század. Ebben általában a repülő-magasabbegységek és -egységek települési helyéről, helyzetéről, gépállományáról, bevetési lehetőségeiről, javítási állapotról és azok típusáról jelentettek.

A jelentések formája az alábbi volt:

Fejrész:

M. kir. 101/3. honv.gk. rádiófelderítő szd.

633. sz. rádiófelderítő jelentés

1943. évi március hó 8-án 0800-ig

Célterület:

Szovjetunió – RKKA

Tartalom:

- I. Az ellenséges alakulat helyzete.
- II. Az ellenséges összeköttetések és híradás helyzete.
- III. Az ellenséges harccselekmények.
- IV. Egyéb információk.

Dátum, aláírás nincs.

Elosztó:

- 2. VKF.
- 2. VKF. „X” alcsoport
- 2. VKF. NYIL
- Lépság. I. o. (légierő-parancsnokság)
- KOFFA
- 101/ráf. szd.
- 101/3. ráf. szd. Kolozsvár

Összefoglalva megállapítható, hogy a magyar rádiófelderítő szolgálat a két világháború között és a második világháborúban – kizárólag szakmai szempontokat alapul véve – sikeresen oldotta meg feladatát, korszerűnek mondható szervezési elveket követett, és a kor színvonalán álló technikai eszközökkel folytatta tevékenységét. Sajnos a háborús tevékenységek következtében nagyobb számú írásos anyag nem maradt fenn. A rádiófelderítő szolgálatban szolgálatot teljesítő több száz katona neve sem maradt ránk, csupán néhány vezető nevét tudtuk megemlíteni. Szakmai eredményeik előtt tisztelgünk és emlékük előtt fejet hajtunk.

Zárszóként elmondhatjuk, hogy a rádiófelderítés, mint hírszerzési forma és mód, a modern történelmi idők folyamán mindig teljesíteni tudta feladatát. A cél elérése érdekében mindig sokat tudott nyújtani. Politikai, gazdasági, katonai és más cselekmények sikeréhez, háborúk és fontos csaták megnyeréséhez mindig és nem kis mértékben hozzá tudott járulni. Láthatatlanságát, észrevétlen működését kihasználva „első kézből” származó, hiteles információkat tudott a vezetés asztalára tenni. Nélkülözhetetlen volta számtalanszor bebizonyosodott: adat- és információszerző képességeire a jövőben is számolni lehet. A magyar rádiófelderítő szolgálat tehát a két világháború között kellő gyakorlati ismeretekre és komoly szervezési tapasztalatokra tett szert, amelyekre alapozva – a második világháború után – viszonylag zökkenőmentesen lehetett a szolgálat újjászervezését megkezdeni. Erről azonban egy következő fejezetben számolunk be.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- RÁF Híradó: 1., 2., 3., 8., 9. szám (1943–1944).
- Ráf. jelentések: 8 db, 1942 és 1943 évekből.
- HM 4200/el. 1/a. 1942. számhoz, 56. sz. melléklet.
- HM 4300/el. 1/a. 1943. számhoz, 67. és 68. sz. mellékletek.
- Hír. Felügyelet 31423/kt. 1943. beadvány a minősítés véleményezéséről.

- M. kir. 101/3. honv. gk. ráf. század lehallgatási tevékenységek, 1942 és 1943.
- Hadtörténelmi Levéltár:
A VKF (2. o.) 1941–1945 közötti tevékenységének feltalálható és mikrofilmen rögzített anyaga.
- MK KFH Múzeum anyaga.
- A katonai felderítés és hírszerzés története.
Budapest 2001, Egyetemi jegyzet.
- História 1985. évi 4. száma.
- Dombrádi – Tóth:
A magyar királyi honvédség 1919–1945.
Budapest, 1987, Zrínyi Kiadó.
- Galántai József:
Az első világháború.
Budapest, 1988, Gondolat Kiadó.
- Kádár Gyula:
A Ludovikától Sopronköhidáig.
Budapest, 1978, Magvető Kiadó.
- Révai Zoltán:
Titkosírások.
Budapest, 1978, Zrínyi Kiadó.
- Piekalkiewicz J:
A kémkedés világtörténete.
Budapest, 1997, Zrínyi Kiadó.
- Pokorny Hermann:
Emlékeim. A láthatatlan hírszerző.
Budapest, 2000, Petit Real Kiadó.
- Shvoy Kálmán:
Titkos napló.
Budapest, 1983, Kossuth Kiadó.
- A szerző saját tanulmánya:
Szemelvények a rejtjelzés történetéből.
Budapest, 1986, Kézirat.
- Hadtudományi Lexikon I.–II.
Budapest, 1995, Magyar Hadtudományi Társaság.

SZILÁGYI GERGELYNÉ

**AZ MK KFH SZAKKÖNYVTÁR
2003-BAN BESZERZETT ÚJDONSÁGAI**

Bassam Tibi: Keresztes háború és dzsihad.

Az iszlám és a keresztény világ

Budapest, 2003, Corvina Kiadó. ISBN 963 13 5238 2

Egyik legfontosabb kérdés napjainkban az, hogy a keresztény és az iszlám civilizáció képes lesz-e megvalósítani a békés egymás mellett élés, vagyis a civilizáció békéjét a XXI. században? Bassam Tibi göttingeni professzor – akit az „iszlamlológia” néven ismertté vált új szaktudomány megteremtőjének tekintenek –, egyik fő képviselője a két civilizáció megbékélését hirdetőknak.

A kötet első fejezetében a dzsihadról foglalkozik, amellyel kezdetét vette a kereszténység és az iszlám történetének összefonódása. Ugyanakkor kitér arra is, hogy a két civilizáció történetében találunk példát gyümölcsöző kapcsolatokra is. Véleménye szerint a kultúrák párbeszédével elejét lehet venni a civilizációk összeütközésének, de ezért mind a nyugatnak, mind az iszlám világnak nagyon sokat kell tennie.

Niederhauser Emil: Kelet-Európa története

Budapest, 2001, História. ISBN 963 8312 71 8

A neves Kelet-Európa-szakértő legújabb műve a kelet-európai államok kialakulásáról szól – az elmúlt évszázadokban.

Az első évezred fordulójától, a 11–14. századi történéseken keresztül, a nemzeti megújulási mozgalmakon át a 20. századi „modell” kialakulásáig és annak bukásáig viszi végig az olvasót.

Krónika kézikönyv: Európa

Budapest, 2001, Magyar Könyvklub. ISBN 963 547 539 X

A könyv bemutatja, hogyan formálódott Európa történelme az évszázadok folyamán, hogyan alakultak ki a harmadik évezred küszöbén létező államok.

Mi áll előttünk, merre vezet az út tovább? Széthúzás vagy integráció lesz jellemző Európára?

Mindenkihez szól a könyv, aki hivatalból, munkája, tanulmányai révén vagy „csak” európaiságának tudatában akarja megismerni kontinensünket.

Juhász József – Márkus László – Tóth Péter – Valki László:
Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában
Budapest, 2003, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 327 9636 3

A szerzők elsősorban arra a kérdésre keresték a választ, hogy a nemzetközi közösség miként próbálta befolyásolni Jugoszlávia felbomlásának folyamatát, majd pedig – amikor kitört a szlovéniai, a horvátországi, és nem sokkal később a boszniai háború – milyen eszközökkel szeretne volna azokat megállítani, vagy legalább korlátok közé szorítani. Ezt követően az amerikai délszlávpolitika alakulását követték nyomon, melynek során Washington eljutott a fegyveres intervencióról szóló döntéshez.

Az olvasó ennek a munkának az eredményét tartja a kezében. A szerzők azt remélik, hogy az ilyen és ehhez hasonló kutatások elősegítik a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveinek fordulóján lezajlott európai történelmi változások következményeinek jobb megértését.

Felipe Fernández-Armesto: Európa népei
Budapest, 2003, Corvina Kiadó. ISBN 963 13 4238

A „The Times” kézikönyve – a könyv, amely nélkülözhetetlen Európa népei megismeréséhez!

Európa ősi törzsei – írek, horvátok, skótok és szerbek, vallonok és baszkok – megmutatják erejüket és az újságok főcímeibe kerülnek!

Hogy vajon miért akarnak ezek a népek újra meg újra érvényt szerezni törekvéseiknek? Vajon a nemzetek és államok Európája helyett a régiók és törzsek Európája felé tartunk?

A „The Times” kalauza megismerteti Európa etnikai alkotóelemeivel és megmutatja a földrész jövőjét.

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról
Budapest, 2003. ISBN 963 202 7590

Korábban általában a szűkebb értelemben vett szakma, a terület szakértőinek figyelmébe ajánlottuk ezt a könyvet.

Ahogy azonban közelebb kerülünk az előttünk egyre világosabban kirajzolódó célhoz – belépésünk dátumához –, mindinkább nyilvánvaló lesz, hogy az e műben összegyűjtött ismeretek ma már minden olyan állampolgár számára hasznosak és szükségesek, akik tudatosan kívánják alakítani életüket.

A könyvet lapozgatva választ kaphatunk a gazdaságpolitika, környezetvédelem, kultúra, egészségügy, szociálpolitika, igazságügy európai elveiről és gyakorlatáról, az EU történelméről, a legfontosabb nemzetközi szervezetekről és szervekről.

Ronald D. Asmus: A NATO kapunyitása

Budapest, 2003, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 327 3668

A könyv megírását a megváltozott biztonságpolitikai helyzet következtében átalakult NATO szerepkeresése indokolta.

A Szövetség a kommunizmus elrettentésére alakult katonai tömbből a demokratikus értékközösséget képviselő közösséggé változott, amely kifejeződött az új tagállamok felvételével is.

A nyugati demokrácia értékeit most már világszerte garantáló szervezet számos új földrajzi térségben kényszerül gyorsan reagálni az új helyzetekre.

A könyvet író diplomata maga is részese volt az „új” NATO kialakításának, saját tapasztalataiból merítve számol be a legutóbbi évek változásairól.

Európai politikai rendszerek (Szerk.: Kardos József, Simándi Irén)

Budapest, 2003, Osiris. ISBN 963 389 226 0

Az európai országok politikai rendszerének történetét veheti kézbe az olvasó.

Nemcsak a történelem iránt érdeklődő olvasóközönség, hanem maguk a kutatók is egyre inkább a 20. század történetével foglalkoznak. Éppen azért, mert közel van, és hiányzik még a megfelelő történeti távlat, sok minden bizonytalan az elmúlt évszázad megítélésében.

Használhatják politológusok, publicisták, és főleg azok, akik a könyv egyik vagy másik adatára kíváncsiak.

Benke József: Az arab országok története, III. kötet.

Az arab országok az ezredfordulón

(1997. január 1-2003. augusztus 31.)

Budapest, 2003, Kairosz Kiadó. ISBN 963 9484 71 7

Tizennyolc arab ország ezredfordulós éveinek részletes története ez a könyv. Ezen országok ezredforduló előtti történetét néhány oldalas esszé-szerű bevezető foglalja össze. A következő rész a 20. század néhány fontosabb eseményének kronológiáját tartalmazza. Végül pedig országonként egy-két politikai életrajzát ismerheti meg az olvasó.

A kiadó azért határozott megjelentetése mellett, mert – amíg az Interneten egy-egy arab ország legfontosabb adatai is gyakran öt-hat évvel ezelőttiek – be akarja bizonyítani, hogy egy könyv is tartalmazhat naprakész adatokat, vagyis a telekommunikáció mai formái mellett is szükség van a könyvre.

Framing Terrorism: The News Media, the Government and the Public
Edyted by Pippa Norris, Montague Kent, Marion Just

**(A terrorizmus tükröződése:
a médiában, a kormányzatban, a közvéleményben)**
New York and London, 2003. ISBN 0-415-94718-9

A terrorizmus világszerte uralja a címdalakat, a vele kapcsolatos események szereplőinek provokatív elemzésével azt igyekszik bizonyítani, hogy hogyan értelmezzük a terrorcselekményeket, összehasonlítva más incidensekkel.

Az összehasonlítások révén a könyv arra igyekszik rávilágítani, hogy egyrészt a kormányok és biztonsági erők, illetve másrészt a szakadár csoportok hogyan manipulálják a médiát? Milyen a sajtó véleményformáló szerepe a közvéleményre, illetve a politikai életre? – különös tekintettel a palesztin, izraeli és észak-írországi konfliktusokra, és az Egyesült Államokban bekövetkezett 2002. szeptember 11-ei terrortámadásra.

**Jozef Goldblat: ARMS Control:
The New Guide to Negotiations and Agreements**
**(Fegyverzetellenőrzés:
A legfrissebb útmutató a tárgyalásokhoz és egyezményekhez)**
SIPRI, 2003. ISBN 0 7619 4016 2

Az új, átdolgozott kiadás a legátfogóbb tanulmány, amelyet valaha is publikáltak ebben a témában. Minden lényeges egyezmény benne foglaltatik, amit a 19. század és 2002 közepe között megkötöttek, kronológiai sorrendben, analizálva, elemezve.

Az értékeléseket a nemzetközi biztonsági környezet, a fegyverzettechnológiai fejlemények, az NBC-fegyverek proliferációjának fenyegetése, illetve az emberi jogoknak a mind teljesebb érvényesítése érdekében készítették.

Michael Leifer: Dictionary of the Modern Politics of South-East Asia
(Napjaink délkelet-ázsiai politikájának értelmező szótára)
London, 2003. ISBN 0-415-13821-3

Ez a jelentősen bővített kiadás átfogó információkat és kiterjedt elemzéseket nyújt a délkelet-ázsiai térség országairól, a legfontosabb személyiségekről, szervezetekről, történelmi eseményekről, amelyek a régióban történtek.

Kemal H. Karpat: The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State
(Az iszlám politizálódása: Az identitás, az állam, a hit és a közösség a késői iszlámban)

Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-513618-7

Gondosan kutatott és szenvedélyesen megírt beszámoló az Oszmán Birodalom politikájáról a 19. század közepétől a török nemzetállam kialakulásáig.

A könyv – szintézis, betekintést enged azokba a bonyolult kulturális, társadalmi és politikai konfliktusokba, amelyek befolyásolták az oszmán modernizációt.

Misha Glenny:

The Balkans 1804–1999: Nationalism, War and the Great Powers
(A Balkán, 1804–1999: Nacionalizmus, háborúk és a nagyhatalmak)

Granta Books, 2002

A megszállott Balkán-kutató munkásságának eredménye ez a mű, amellyel a korai 19. századtól a jelen borzalmas eseményeivel bezárólag fontos háttéranyagot szolgáltat erről a háború sújtotta térségről.

Elemzése lefedi a teljes régiót, és mély betekintést nyújt a balkáni erőszak gyötrelmeibe és következményeibe.

Peter J. Schraeder: African Politics and Society: A Mosaic in Transformation

(Afrikai politika és társadalom: Egy átalakuló mozaik)

Bedford / St.Martin's 2002. ISBN 0-312-07603-7

Az afrikai országok politikájának és társadalmának változásait vizsgáló szöveggyűjtemény, amely átfogó képet ad a gyarmatosítás utáni időktől napjainkig terjedő történésekről. Jelentős terjedelemben foglalja a hidegháború utáni korról.

Phillip Darby: At the Edge of International Relations: Postcolonialism, Gender and Dependency

(A nemzetközi viszonyok peremén:

Posztkolonializmus, nemzet és függőség)

Continuum, 2002. ISBN 0-8264-4719-8

A könyv a harmadik világ szerepét, illetve annak hiányát vizsgálja a globális diskurzusban.

Új gondolkodásmódja a megszokottal szemben érdekes lesz azok számára, akik érdeklődnek a harmadik világ iránt.

A szerző közalkalmazott, az MK KFH Szakkönyvtár vezetője.

Információ: 06(1)386-9344 (5285) HM 02/65-285

CONTENTS

SECURITY POLICY

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK

WMD PROLIFERATION IN THE MIDDLE EAST

COLONEL DR. ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY

**NATO–RUSSIAN RELATIONSHIP, ITS EFFECT ON CENTRAL
EUROPE AND HUNGARY’S SECURITY**

MAJOR ENG. SÁNDOR TÓTH

THE ROMANIAN GEOPOLITICAL SCHOOL

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

COLONEL ENG. (R.) DR. JUDIT BOLGÁR –
COLONEL DR. GYÖRGY SZTERNÁK

**THE SOCIAL AND PERSONNEL-PSYCHOLOGICAL
BACKGROUND OF TERRORIST ACTS**

LIEUTENANT-COLONEL ENG. DR. TIBOR KOVÁCS –
MAJOR ISTVÁN TALIÁN

**THE „FORCE PROTECTION” AND THE ACTIVITY OF THE
MILITARY NATIONAL SECURITY SERVICES**

COLONEL ENG. ANDRÁS TÓTH

SCIENCE METRICS – „INTELMETRICS”

MAJOR ZSOLT LAKATOS

TRANSNATIONAL CHALLENGES OF CENTRAL ASIA

R AND D

MAJOR ENG. ZSOLT ÁCS

IMPLEMENTATION OF SECURE DATA TRANSFER VIA FAX

LIEUTENANT-COLONEL ENG. KÁROLY KASSAI –
MAJOR ENG. SÁNDOR MAGYAR

**DEFENCE PROBLEMS OF THE INTERSECTION OF SIGNAL
AND INFORMATICS SYSTEMS**

FORUM

LIEUTENANT-COLONEL (R.) GUSZTÁV BAJNAI

**THE EVOLUTION AND FUNCTION OF THE HUNGARIAN
SIGINT UNTIL THE END OF THE II.W.W.**

GERGELYNÉ SZILÁGYI

NEW BOOKS IN THE LIBRARY OF THE MIO

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amely negyedévente jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal a honvédelmi miniszter 2002-ben tudományos kutatóhelyé minősítette. A Hivatal Tudományos Tanácsa feladatai közé tartozik a kiadvány gondozása és szakmai felügyelete, melynek első száma 2002 szeptemberében jelent meg.

A Tudományos Tanács elnöke Madarász Károly mk. dandártábornok, titkára dr. Sallai Imre nyá. ezredes. A kiadvány Szerkesztőbizottságának tagjai valamennyien tagjai a Tudományos Tanácsnak is.

A kiadványban történő publikálás feltételei:

- Jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal összefüggő témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – várunk megjelentetésre. A főbb rovatok címei – Biztonságpolitika, Hírszerzés–felderítés, Kutatás–fejlesztés, Országismertető, Fórum –, egyben orientálják is a szerzőket.
- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács titkárához, a Szerkesztőbizottság tagjaihoz, a felelős szerkesztőhöz. A kézirathoz kérjük olvashatóan mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét és telefonon történő elérhetőségét.
- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal). A kéziratot 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal gépelve, lehetőség szerint CD-n vagy floppy-n, és egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat interneten történő fogadására is.
- A közlésre elfogadott írásokért megbízási szerződés alapján – a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzóknak megfelelően –, szerzői honoráriumot fizetünk. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül, amely adókedvezményre jogosít. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság lektoráltatja.
- A megjelentetett írások szerzőit tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratokat csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.

Elérhetőségeink:

Postacím: MK KFH Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26.

MK KFH Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Sallai Imre nyá. ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1370, HM 02/61-370

Tóth András mk. ezredes,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1500, HM 02/61-500

Vass Jenő alezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1304, HM 02/61-304
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9644/5311, HM 02/65-311
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

Felhívjuk szíves figyelmét, hogy a FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül.

A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A Szerkesztőbizottság